

ი.ჯ.ავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის
ინსტიტუტი

სოციალური

საბჭოთა რუსეთთან
საერთაშორისო დამარცხების
ზოგიერთი ფაქტორის
დაზუსტებისათვის

(1921 წლის თებერვალ - მარტი)

UDC (uak)94(479.22;470)+355,48(479.22;470) 1921-
v- 126

naSromSi dokumentur masal aze dayrdnobiT gaanal izebul ia: 1)wa-
j eq- ukuj eqis is pol itikuri kursi, romel ic dasavl eT evropis
saxel mwifoebma saqarTvel osTan mimarTebaSi 1919 wl is gazafxul idan
1921 wl is martamde gamoiCina (iaraRis, amuniciis, sursaTis drou-
l ad armiyidva, ful is arsesxeba); 2)naCvnebia, rom am qmedebiT, evrop-
pis saxel mwifoebma, qarTul i j aris gadaiaraRebas da sabrZol o
masal iT (rusul i vaznebi, zarbaznis Wurvebi) momaragebas SeuSal a
xel i. 3)saarqivo masal ebze dayrdnobiT wina pl anzea wamoweul i
1921 wl is Teberval _ martis sabrZol o moqmedebebTan dkavSirebul i
umniSvnel ovanesi momentebi. dasabuTebul ia, rom saqarTvel os Sei-
araRebul i Zal ebi, XI armias kustarul ad datenil i rusul i vaznebiT
Sexvda. safuZvl ianadaa gaanal izebul i is taqtikuri Secdomebi,
romel ic saqarTvel os SelaraRebul i Zal ebis sardl obis mier iqna
daSvebul i da mterTan generl uri brZol is gamarTvis xel Semsil e-
l i faqtori gaxda. Sesabamis dokumentur masal aze dayrdnobiT,
gamoTqmul ia mosazreba, rom baTumis okrugSi osmal eTis saokupa-
cio j aris Sesvl a, saqarTvel os kanonieri xel isufl ebis `mi patiJe-
bit- ki ara, ruseT- osmal eTis winaswari garigebit ganxorciel da
da mas `maraTonul rbenaze- dafuZnebul i daswrebis kursi edo
safuZvl ad.

redaqtori oTar j anel iZe
istoriis mecnierebaTa doqtori, profesori

recenzenti nato sonrul aSvil i
istoriis doqtori, profesori

© `georgi ka-
Tbil isi@
2016

ISBN 978-9941-0-8463-8

Sesaval i

saqarTvel os uaxl esi istoriis erT- erT umniSvel ov-
anes monakveTs 1918- 1921 wl ebi warmoadgens. am mcire peri-
odis gansakuTrebul i adgil i imiT aris ganpirobepul i, rom
igi ruseTis kol oniuri uRI isgan qarTvel Ta TavdaRwevas
da Cvens sinamdvil eSi pirvel i demokratiul i respubl ikis
Seqmnas ukavSi rdeba. vinc safuZvl ianad icnobs am probl em-
atikisadmi miZRvnil uaxl es samecniero l iteraturas,udaod
dameTanxmeba, rom saqarTvel os pirvel i respubl ika, mefis
ruseTis mier ekonomikurad dacemul , finansurad gaZarc-
vul da samxreT kavkasi is regionis garSemo mi mdinare pol i-
tikurad umZimesi procesebis epicentrSi aRmocenda. visac
saxel mwifos mSenebl obisa da qveynis TavdacviTi meqani-
zmi SeqmnisTvis saWi ro finansuri da ekonomikuri SesaZl e-
bl obebis mniSvel oba srul fasovnad aqvs gacnobierebul i,
mis winaSe bunebrivad dai smeba ki Txva_ rogor iarseba 1028
dRis ganmavl obaSi qarTul ma saxel mwifom?... mi Tumetes, dRe-
vandel i gadasaxedi dan, saqarTvel os mesame respubl ikis mTa-
vrobebs, ucxo saxel mwifoebi aTeul obiT mil iardis daxma-
rebas aZl evdnen da aZl even. mi uxedavad amisa, qveynis ekonomi ka,
nul ovani ni Snul idan, saSual o donis mimarTul ebiT erTi
safexuriT win ver wagviwevia, xolo saxel mwifos srul fa-
sovnad damcavi da teritoriul i mTl ianobis aRmdgeni cocx-
al i meqanizmi, 2015 wel sac ver Segvi qmnia. tendenci urad da-
weril i sabWouri l iteraturis da saqarTvel os pirvel i
respubl ikis xel isufl ebiS wevrebze ganawyenebul i pi ro-
vnebebis mier tyuil ebiT damZimebul i, simarTl idan zarbaz-
nis erTi gasrol iT dacil ebul i memuarul i l iteraturis
tyveobaSi moqceul zogierT Cems kol egas, an ki dev, istori-
ul mecnierebaSi ucxo saxel mwifoTa dakveTiT Semoxiznul
adamianebs Segnebul ad ar surs im udidesi sirTul eebis
gacnobiereba, romelic axl ad aRmocenebul i saxel mwifos
xvedria. mi Tumetes, Tuki ucxo qveynebi dan finansuri daxma-
reba ar eqneba. Tu ramdenad did sirTul eebTanaa dakavSi-
rebul i saxel mwifos aRmSenebl obis procesi, amis saukeTe-
so ni muSs dRevandel i saqarTvel os yofa warmoadgens. `do-
nori organizaciebi dan- N raodenobis daxmarebis mi uxeda-
vad, dRevandel i saqarTvel o ekonomikurad dacemul ia da

teritoriul ad daCexil mdgomareobaSi a. am mZime procesebs, afxazeTidan da Sida qarTI is mTiani zonidan_ `samxreT oseTidan- 400 aTasi devnil i emateba. am fonze Tuki Seva- fasebT saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis saqmi an- obas, igi l anZRva- ginebas ki ara, qebaTa- qebas im saxurebs. mxedvel obaSi maqvs; 1) sabWoTa ruseTis mier waqezebul i da maRal doneze dafinansebul i separatistebis safuZvl - ianad al agmva; 2) afxazeTsa da Sida qarTI is mTian zona- Si qarTvel Ta interesebis Rirseul ad dacva, mama- papeul samkvidrebel ze damagreba da devnil ebad arqceva; 3) saer- TaSoriso arenaze qarTvel Ta Rirsebis maRal doneze dacva (marto kol bis antiqarTul i notisadmi pasuxic sakmari- sia); 4) evropis gan Sepirebul i daxmarebis armiRebis miuxe- davad, mezobel i qveynebs gan (ruseTi, azerbaijani, somxe- Ti) 1918- 1920 wl ebis agresiul i qmedebebis Rirseul ad mo- gerieba; 5) saqarTvel os teritoriis mis istoriul sazRvreb- Si ZiriTadad aRdgena; 6) qveynis ekonomikis sabWoTa ruseTze, azerbaij anze da somxeTze aTgzis ukeTes mdgomareobaSi Cayeneba...

am CamonaTval is fonze, saqarTvel os pirvel i respubl i- kis mTavrobis biol ogiurad moZul e adami anebis winaSe vsvam ki Txvas: 1) ucxo saxel mwi foebidan daxmarebis gareSe, romel i pol itikuri Zal a SeZl ebda qveynis SigniT refor- mebis ukeTesad gatarebas, rac saqarTvel os social - de- demokratiul i partiis l iderebma SeZl es 1028 dRis ganmav- l obaSi? 2) ratom iviwyeben, qarTvel Ta yvel aze kritikul momentSi, erovnul - demokratiul i partiis l iderebma qv- eynis winaSe pasuxismgebl obas Tavi rom aarida da saqarTve- l os pirvel i respubl ikis koal iciur mTavrobaSi Sesvl - aze uari ganacxada? maT msgavsad qarTvel i social - demo- kratebi (menSevikebi) rom moqceul iyvnen, qveyanas ruseTis kounisturi partiis (b) wevri qarTvel i renegatebi daepa- troneboda da saqarTvel os damouki debl obis sakiTxs wer- til i maSinve daesmeboda; 3) evropis qveynebis pol itikur moRvaweebTan urTierTobis dasamyarebl ad, saxel mwi foeb- rivad araRiarebul saqarTvel oSi, romel i pol itikuri pa- rtiebis l iderebs gaaCnda im donis avtoriteti da dafa- seba, rac karl o CxeiZes, irakli wereTel s, evgeni gegeWkors, akaki Cxenkel s... qonda evropaSi? 4) ingl isisa da safrange-

Tis premier ministrebTan da sagareo saqmeTa ministrebTan, romel i politikuri partiebis liderebi SeZi ebda ukeTurTierTobas? ai, is elementarul i kiTxvebi, romel sac saRad moazrovne istorikosebma, literaturaTmcodneebma, Jurnal istebma... dasabuTebul i pasuxi unda gasces. mxol od amis Semdeg miecema zneobrivi ufl eba, il aparakos saqarTvel os pirvel i respublikis mTavrobis Secdomebze. samwuxarod, maTi i eqsikis arsenal Si si tyva mi Rweva ar arsebob. yovel SemTxvevaSi, 1918- 1921 wl ebis xel isufl ebis mimarT- mi Rwevas arsad ar iyeneben. afetiSeben mxol od im politikur Zal as, romel mac, rogorc zemoTac mqonda aRni Snuli, saqarTvel os pirvel i respublikis saxel mwi fos mSenebl obis sarZikvel ze, Tavisi wil i aguris dadebaze damisi dasenebis xarixis pasuxismgebl obaze uari oficial - urad ganacxada.

am si namdvil is gaTval iswi neba nebi smieri saRad moazrovne istorikosisaTvis aucil ebel ia. Cemi aseTi poziciis miuxedavad, savsebi T i ogikurad dami zanSewoni l ad mi maCnia saqarTvel os pirvel i respublikis mTavrobis zogierTi wevrebis mxridan dasvebul i Secdomebis aRni Svna damisi ganmapirobebel i mizezebis dasabuTebul i formi Twina pl anze wamowevea.

Cemi kol egebis garkveul i j gufis mier, saqarTvel os pirveli respublikis mTavrobis augad moixseniebis erT- erT ganmapirobebel mizezad, sabWoTa ruseTTan 1921 wl is Teberval - martis saomari moqmedebebis wagebaa dasaxel ebul i. maT ZiriTad arguments, saqarTvel os garSemo warmoqniil i rusul i safrTxis ignoreba, reagirebis droul ad vergakeTeba, qarTul i jaris saWiroebisamebr ar, an ver Seiar- aRebaa miCneul i. tendenciuri xasiaTis memuarul i literaturaze dayrdnobiT, es adami anebi iseT fons qmni an, saqarTvel os pirvel i respublikis politikuri el ita TiTqos mxarTeZoze iyo wamowol il i dasaRaTas Zil iT gaTangul i. qveynis wi naSe aisbergis msgavsad wamomarTul da daZrul safrTxes ver, an ar acnobierebda. Tu ramdenad marTebul ia am mimarTul ebiT maTi mxridan saqarTvel os pirvel i respublikis mTavrobis dadanaSaul eba da usistemod yvel a brunvaSi moxsenieba, saarqivo dokumentebze dayrdnobiT daweril i am naSromis bol omde wakiTxvis Semdeg, saRad mo-

azrovne mkiTxvel ma Tavadve gansaj os.

Cems mier gakeTebul i es gancxadeba ar exeba grigol oni-
anis msgavs adami anebs, radgan maTTvis arqivi da saarqivo
dokumenturi masal a pirvel wyaros ki ara, zedmet danamats
warmoadgens. isini mxol od tendenci urad Seqmnil i memuaru-
l i l i t e r a t u r i T ` i k v e b e b i a n - d a m a s z e d a y r d n o b i T c d i l -
oben gaafetiSon saqarTvel os pirvel i respubl ikis damo-
ukidebl obis dauZinebel i mtrebi (i.stal ini, s.orj onikiZe,
S.el iava, f.maxaraZe...). saqarTvel os pirvel i respubl ikis
damoukidebl obisadmi maTi siZul vil is warmocenis srul -
fasovan dokumentad, i.stal inis mier s.orj onikiZi sadmi 1921
wl is 15 Teberval s gagzavnil i sayovel Taod cnobil i depe-
Sis tegsti gamodgeba, romel sac gr.oniani mkiTxvel sazoga-
doebas sagangebod umal avs. **`axl a gadmogcem cekas daS-
ifrul pasuxs, -vkiTxul obT dokumentSi- agreTve winadade-
bas gaZl ev exl ave Seutio, dasturia, aiRe qal aqi- (stal i-
ni.)** gr.oniani s gansakuTrebul i tendenci ur oba imaSiac vl in-
deba, rom misi `mtkicebiT,- sabWoTa ruseTis dampyrobl uri
pol itikis saqarTvel os winaarmddeg amoqmedebis danaSaul e-
brivi mizezTa- mizezi, Turme saqarTvel os pirvel i respub-
l ikis mTavroba yofil a.

am tyuil is simarTl ed gasaRebis mizniT, cnobil i isto-
rikosis z.aval iSvil is mogonebebis Sesaval nawil s iSve-
l i e b s d a S e s a b a m i s i c i t a t a c m o a q v s . m i s m i e r m o t a n i l i
amonaweris mixedvit, saqarTvel os sazRvrebTan mdgomi `an-
gel ozad- qmnil i sabWoTa ruseTis XI armiis nawil ebTan
situaciis garTul ebaSi da saomari moqmedebis dawyebaSi,
Turme saqarTvel os pirvel i respubl ikis xel isufl eba
yofil a damnaSave. iqve, saqarTvel os mTavrobisadmi umka-
cresi sayveduria gamoTqmul i imasTan dakavSirebiT, rom
man, qveynis Tavdacvis el ementarul i pirobebis Seqmnaze ar
izruna da sabWoTa ruseTis l aSqars **`SeiaraRebul i xal xi-
ki ara, `partiul i bel adebis j gufi... da maTTan erTad er-
Tgul i miuridebis mcire razmi-** daaxvedra. z.aval iSvil is
es pozicia, XI armiis winaarmddeg mebrZol i qarTvel i gmire-
bis Seuracmyofelia, istoriis fal sifikaciis SesaniSnavi
nimusia da saqarTvel os pirvel i respubl ikis xel isufl eb-
isadmi usafuZvl o cil iswamebiTaa datvirTul i. aseTi fo-
nis Seqmni dan gamomdinare, 1917- 1921 wl ebis istoriis prob-

I ematikasTan mimarTebaSi arsebul i saarqivo dokumentebis
 siRrmi seul ad mcodne yvel a obieqturi mkvl evaris winaSe
 principul ad ismeba kiTxva: ra mi zezebma ganapiroba z.aval i-
 Svil is im doneze ganawyeneba, rom mis mier daweril mog-
 onebebSi, saqarTvel os mTavrobis saqmi anobis Sefasebebi, Cveni
 qveynis okupaciisa da aneqsiis erT- erTi Semoqmedis_ Sal-
 va el iavas mosawoni rom gamxdariyo? am sakiTxze pasuxis
 gacemis mizniT, harvardis universitetisa da l evil is uni-
 kal ur saarqivo masal ebSi dadasturebul i uamravi faqte-
 bidan, mxol od erT maTganze SevaCereb mkiTxvel is yura-
 dRebas. saqme exeba saqarTvel os warmomadgenl obis mier
 dasavl eT evropis qveynebSi i araRis, amuni ciis, sursaTis da
 a.S. SeZenis mizniT, saqarTvel os sagangebo del egaciis Tav-
 dadebul da titanur Sromas, romel Siac z.aval iSvil ic aq-
 tiurad monawil eobda. igive dokumentebi, saqarTvel os mTa-
 vrobisadmi misi ganawyenebisa da tendenciurobis Sesazl o
 ganapirobel mi zezebzedac mi ani Snebs. mxedvel obaSi maqvs
 parizSi myofi saqarTvel os sazavo del egaciis (dipl oma-
 tiuri, ekonomikuri, samxedro) gaerTianebul sxdomebze (1920
 wl is 18, 29 mai si, 2, 8 ivni si) k.CxeiZis, k.kandel akis, k.gvarjal azis
 iv.gobeCias, d.RambaSiZis, gen. il .odiSel izis, gen. al .erisTavis..
 mxridan gamoTqmuli is gamanadgurebel i kritika, romel ic
 somxebTan erTad i araRis SeZenasTan dakavSirebiT, z.aval i-
 Svil is mier l ondonSi TviTneburad xel moweril i xel Sek-
 rul ebis mimarTi qna dafiqsirebul i. am faqtis Sesaxeb, da-
 wvril ebiT naSromis pirvel paragrafSi meqneba saubari.

zemoaRni Snul idan da saarqivo dokumentebiT dadastureb-
 ul i sxva faqtebis gaTval iswinebidan gamomdinare, z.aval i-
 Svil is mogonebebis ukritikod da saarqivo masal ebTan Seda-
 rebis gareSe miReba yovl ad dauSvebel ia. mi Tumetes, obieqt-
 uri mkvl evarisgan pirvel rigSi a gasaTval iswinebel i, rom
 es mogonebebi, sabWoTa xel isufl ebi sTvis aRmoCnda mi saRe-
 bi. igi Targmna, wi nasi tyvaoba daurTo da gamosacemad moamza-
 da Sal va el iavam. imave mTargmnel is (S.el iava) mier iqna
 1929 wels dabeWdil i. wigni A 4 formatis mocul obisaa da
 250 gverds Seicavs.

Cems mier motanil i faqtebi, b.n. gr.onianisTvis meata sed
 xarixovania, Torem mis winaSe pirvel rigSi daismeboda
 kiTxva: ratom daarRvia sabWoTa ruseTma 1920 wl is 7 mai-

სისხელს სეკრული ებადან და რა ესაყმებოდა XI არმიას საყარტველი ო-
 სისი. ლოგიკური აზროვნების კატეგორიასი მოყველი ამ კითხვას,
 მან გვერდი შეგნებულად აუარა. საყარტველი ოს პირველი რესპუ-
 ბლიკის ისტორიის ფაქტობრივ და სინამდვილის თავდა-
 რა დაყენებით დამზიმებულ სეფაზების სესტავაზე მკითხველ
 საგადოებას. თავისი მიგნებები თავდა მეცნიერული მიწვევებ-
 ით- გათამამებული, ისტორიული სინამდვილის ზრვარს მაქსი-
 მალურად აცდა და 1918- 1921 წლების მონაკვეთის შემსვლილი
 საყარტველი ისტორიკოსების მისამართით ცილისმწამებელი სი-
 ბიზრის როლი და ტანაცურცხვად განაცხადა: `სირცხვლია,
 როდესაც ისტორიკოსი დოკუმენტის საფასურად ისტორიას აყალიბ-
 ებს და სავსე ტრადიციულ მოაზრებას.~ (გრ.ონიანი. სტალინი და მენ-
 სევიკური მთავრობა. IX. გაც. `საყარტველი ოდა მსოფლიო- 2015
 წ. #21) მართლაც და სირცხვლია, როცა ისტორიული მეცნიერ-
 ებასი შემოვივნი და 1918- 1921 წლების უნიკალური საარქივო
 მასალებს კლასიკური დოკუმენტის უცოდინარი პიროვნება, საყარტვე-
 ლი ოს პირველი რესპუბლიკის უარესად მართლ ისტორიის პრობ-
 ლემის კვლევაზე და სეფაზების პრეტენზიის რომ აცხადებს.
 ატგზის სირცხვლიად უნდა გაითვალისწინოთ ფაქტი, როცა საყარტვე-
 ლი ოს ტერიტორიის დანაკუთების ბრალდებას სიბიზრის, გრ.ონიანი
 საყარტველი ოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობის მიწვევით
 კისერზე რომ კიდებს. საუბედროდ, ისტორიული ფაქტების ამნე-
 ზიაკმლის არ ახსენებდა: ა) საბჭოთა რუსეთის და ოსმალეთის
 სორის მოსკოვის ხელმოწერის (1921 წლის 16 მარტი) ხელსე-
 კრული ებადან საყარტველი ოს სამხრეთ-დასავლეთის ტერიტორი-
 ის გახვიება; ბ) ამ დანასაუბრის შემდეგ სტვის სამართლებ-
 რის მიხედვით, 1921 წლის 13 ოქტომბერს ყარსის
 ხელმოწერის ხელსეკრული ებადან საყარტველი ოს ცენტრალური
 აზერბაიჯანის კომიტეტის საგანგებო სესიონი (1922 წლის 14
 აპრილი) მისი რატიფიკაცია; გ) შეგნებულად ივიწყებს 1921_ 1936
 წლების, იოსებ სტალინისა და სერგო ორჯონიკიძის მიერ, საყარტვე-
 ლი ოს ტერიტორიების მეზობელი რესპუბლიკების დასაცუკრების
 ფაქტებს. (IX. რუკა # 1 და # 2). ბ.ნ. გრ.ონიანს უნდა შევხსენო,
 რომ ისტორიული მეცნიერება, დიეტანების `საქილ და ოვას-
 არ მოაძგნის და იგი მემუარული ლიტერატურით კი არა, სა-
 არქივო დოკუმენტური მასალებს სირმისეული ანალიზის საფუ-
 ჯვეზე იწვევდა. საბედნიეროდ, ეს მასალები ყველა მკვლევარის
 სტვისაა ხელმისაწვდომი და გრ.ონიანის მსგავსი ადამიანების
 `სეხედულებების- საინაარმდგოს რადებენ.

\$ 1. evropi sgan mi zanmi marTul ad motyuebul i saqarTvel os pirvel i respubl ika

saqarTvel os pirvel i respubl ikis istoriis erT- erT umniSvnel ovanes sakiTxs, qarTul i j aris SeiaraRebasTan dakavSirebiT warmoqmnili probl emebis dazusteba da am sakiTxTan mimarTebaSi Tanamedrove istoriografiaSi gavr- cel ebul i Tval sazrisis gadaxedva imiTac aris ganpi robe- bul i,rom istorikosTa erTi nawili,memuarul i literatu- raze dayrdnobiT mkiTxvel sazogadoebas araswor debul e- bebs sTavazobs da cdil obs daarwmunos, ruseT- saqarTve- l os omis dros (1921 wl is Teberval - marti), Tbil isis arse- nal i TiTqos iaraRiT da amuniciiT iyo savse.

am sakiTxTan mimarTebaSi, WeSmaritebis dasadgenad, aucil ebl ad mimaCnia ganxil ul i iqnas Semdegi sakiTxebi: 1)ra finansuri baza gaaCnda saqarTvel os, damouki debel saxel - mwifod gamocxadebis pirvel safexurze; 2)qarTul i j aris Sesaqmnel ad, Tbil isis arsenal Si arsebobda Tu ara saWi ro raodenobis iaraRi da samxedro amunicia; 3)riT iyo ganpi r- obebul i qarTul i j aris gadal araRebis aucil ebl oba; 4)ra damokidebul eba gamoavl ina evropul ma saxel mwifoebma saqarTvel os pirvel i respubl ikisadmi iaraRis miyidvas- Tan mimarTebaSi.

rac Seexeba saqarTvel os pirvel i respubl ikis finansur Sesazl ebl obebs, am mxriv igi urTul es mdgomareobaSi aR- moCnda. samwuxarod, zogierTi Cemi kol ega ar iTval iswinebs im garemoebas, rom mefis xel isufl ebam 1914_ 1916 wl ebSi, saqarTvel os xazina oqros maragisgan safuZvl ianad gawmi- nda da ruseTSi gai tana. amas isic daerTo, rom saqarTvel o- Si Camosaxl ebul i rusi moxel eebis uzarmazari `armia-, adgi- l obriv mosaxl eobas daawva sarCenad. es ori faqtori, regi- onSi umZimes finansur garemos qmni da da saqarTvel os saxel mwifoebriwi warmonaqmniS Sesaqmnel ad, mosamzadebel i safexurisaTvis Semaferxebel bariers warmoadgenda.

samecniero i literaturaSi dadasturebul ia,rom im etapze moqmedma pol itikuri partiebisa da samoqal aqo speqtris l iderebis umetesobam, Seqmnili mdgomareoba sworad Seaf- asa da Sesabamisi pragmatul i nabij ic gadadga. mxedvel o-

baSi maqvs k.afxazisa da d.niJaraZis mier axl ad arCeul i saqarTvel os erovnul i sabWosadmi Tbil isisa da quTaisi guberniebis TavadaznaurTa qonebis gadacemis faqti. dokumenturi masal iT dadasturebul ia, rom es qoneba, saqarTvel os erovnul i fondis Seqmnas daedo safuZvl ad. isic nobilia, rom aRniSnul i fondis mizans, saqarTvel os damouki deblobisa da regionSi Seqmnil i urTul esi pol itikuri situaciidan gamosaval i safexuris momzadeba warmoadgenda.

qarTul i pol itikuri el itis warmomadgenl ebs kargad qondaT gacnobierebul i, rom erovnul i saxel mwifos formireba da misi damcavi meqaniznis_ Seiararebul i Zal ebis Seqmna TiTqmis paral el ur reJimSi unda momxdariyo. winaaRmddeg SemTxvevaSi, samxreT kavkasiis geopol itikuri sivrcis specifikidan gamomdinare, axl adSeqmnil i saxel mwifos arseboba xanmokle aRmoCndeboda. am real obidan gamomdinare, saqarTvel os erovnul i sabWos aRmasrul ebel i komitetis wevrebi qarTul i jaris Seqmna- Seiararebisatvis Sesabamisi saSual ebemis gamoZebnas maqsimal urad cdil obdnen. amisdadasturebas, saqarTvel os erovnul i sabWos aRmasrul ebel i komitetis 1917 wl is 8 dekembris sxdomis stenografiul i angariSi warmoadgens. dokumentidan irkveva, rom am sxdomas aSS- is, ingl isis, safrangeTis, italiis saxel mwifoebis el Cebi eswrebodnen. maTi mxridan erT- erT umTavres sakiTxad, qarTul i jaris Seqmna da ruseT- osmal eTis jerkidev momqmedi frontis xazis dacvis aucil ebl oba iqna dasmul i. rac Seexeba saqarTvel os pol itikuri el itis warmomadgenel Ta pozicias, stenografiul i angariSis mixedvituki vimsjel ebT, n.Jordaniam igi Semdegi formiT Camoyaliba: `Cven j arimal e gveyol eba... magram iaraRi ar gvaqvs sakmao. iaraRi Tqven mogveciT, Cven davi cavT Cvens teritorias. Cven rom osmal eTs win davudgeT, ganmar toebi T xom ar davrCebi T, an mokavSireebi ra gvaris daxmarebas gagviweven... Cven iaraRi gvWiria.- am amonaweridan kargad Cans saqarTvel os pol itikuri speqtris l iderTa pirdapiri da gaxsnili pozicia. am faqtma antantis qveynebis warmomadgenl ebi iZul ebul i gaxada qarTul i mxaris mxridan wamoWril sakiTxebze konkretul i pasuxi gaeca. imave sxdomis stenografiul i angariSidan irkveva, rom evropel ebi saqarTvel os mxol od ful iT da evropel i samxedro oficrebis

მი სველი ტიპის დაემარებოდა. რაც შეეხება იარაღს, მის მიუხედავად უარს აცხადებდნენ.¹ არც იმას აკონკრეტებდნენ, თუ როგორ და რა გზით უნდა მომხდარიყო ახლად შეკმნილი კართული ჯარის შეიარაღება. არნისნული ფაქტი იმის ნათელი დადასტურებაა, რომ დასავლეთ ევროპის ქვეყნები, კართული ებისადმი იარაღის მიუხედავად, კართული საქართველოს სენატის შეკმნის პირველი საფეხურიდანვე იკავებდნენ თავს. ეს იმას ნიშნავდა, რომ საკართული ოსროვნულ საბჭოს, რუსული იარაღის შეზენაზე ეზრუნა და იმავით (უკვე გასაბჭოებულ) ქვეყნის მიერ უარყოფილი იარაღის მომხმარებელად დარცენილიყო. თუკი კართული ისტორიოგრაფიასი დროში გაბატონებული ტვალ-საზრისით, სამხედრო საწყობები ტიტკოს იარაღით იყო სავსე, ვიხელმძრვანებდნენ, მაშინ ევროპის ქვეყნებისგან საკართული ოსადმი იარაღის არმიადვა დიდ ტრაგედიად არ უნდა ცავთვალ ოს. არნისნული ნაყოფიერი ინფორმაცია გენ. გ. მაზნიას ვილიშის მემუარებიდან ირებს სატავეს და მისი გაზიარება დროში უკრიტიკოდ ხდებოდა. ამ შემთხვევაში, ურადრების მიზნად აქვეყნებული ოსის ვილიშის ოვანი ფაქტორი იყო დატოვებული. მხედველი ობასი მაკვს გ. მაზნიას ვილიშის მემუარების საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში დაურისა და მთავლითი ცენზურის გავლით შემდეგ 1927 წელს სტამბურად დაბეჭდვის ფაქტი. ბუნებრივია, ამ გარემოებებმა თავისი უარყოფითი დარი დაასვა არნისნული მემუარებს. მხედველი ობასი მაკვს სამხედრო საწყობებსი იარაღისა და ტანსაცმლის არსებობის შესახებ მოთანილი ფანტაზიური ციფრები. სამუხაროდ, მისი საბჭოების საკითხი დროში ელვის ვესარავის დაუყენებია. ცენტრის საინტერესო საკითხთან დაკავშირებით იმავით მემუარებსი ვილიშის ობტ: `იარაღი, მოკაზმული ობა და მთავარ სურსათის მარაგი საწყობებსი იმდენი იყო, რომ შესაძლებელი იყო კართული ლასკრის ტუნდ 50 ათასი კაცი შეიარაღება, მოკაზმვა და გამოკვება ათი წლის განმავლობაში.<sup>2</sup> ან კიდევ: `1921 წლის მაისში, ცენტრის საწყობებსი დარცენილი ტანსაცმლით მე შევზელი შემოსვა თავიდან შეხებამდე 17 ათასი კაცისგან შემდგარი ვილიშის არმიისა. ეს არ კმარა: საკართული ოს საბჭოთა მთავრობა, დრიდან ტბილისში შემოსვლისა, ორი კვირის განმავლობაში ხკვებავდა უფასოდ მთელი კალაქის მცხოვრებლებს სამინისტროს საწყობებიდან.³

ამ ამონაწერიდან მოთანილი ფაქტები, საბჭოთა ხელისუფლების მარალი ცინოსების მიტითებით რომ არის ცხადებული იქედანაც ცანს, რომ ვინა გვერდზე იგივე გ. მაზნიას ვილიშის სეფარვითი ფორმით

wers: `mal e gamoirkva, rom saindendato sawyobebSi ac ar iyo tansacmel i da mokazmul oba, rac mTavaria, Tofebic.~4 am SemTxvevaSi principul ad ismeba kiTxva: 1)Tuki saindendanto sawyobebSi tansacmel i, mokazmul oba da Tofebi ar iyo, ra gziT unda momxdariyo 50 aTasi kacis Sei araReba, an cariel i sawyobebis Semyure g.mazniaSvil ma rogor SeZl o 17 aTas kaciani qarTul i wiTel i l aSqris Seqmna? sad ambobs simarTl es da sad tyuis igi? 2)rac Seexeba imave g.mazniaSvil is mier miTiTebul sursaTis marags, igi konkretul ad ar asaxel ebs skvebi produqtebis im saxeobas, roml iTac 50 aTsi jariskacis 10 wl iT gamokvebas varaudobda. xazgasmiT mmda aRvni Sno, rom amierkavkasiaSi da miTumetes Tbil isis samxedro sawyobebSi, sursaTis (xorci, kartofil i, l obio, konservis qil ebi, Zexvi...) ara Tu 10 wl iT, aramed 2 wl iT SenaxvisaTvis Sesabamisi teqno logiuri saSual ebebi ar arsebobda; 3)dokumenturi masal iT dadasturebul ia, rom pirveli msofil io omis dawyebisa da misi mimdinareobis paral el urad, ruseTidan etapobrivad amierkavkasiaSi frontisTvis Semotanil i produqtis daniSnul ebis mimarTul ebiT gagzavnas, amierkavkasi is frontis mTavarsardl oba kuri ebda. es procesi ruseTis droebiT iT mTavrobis periodSi ac gagrZel da misi Sewyveta, 1917 wl is oqtombris saxel mwifo gadaerial ebas da frontis xazidan jaris demobil izacias ukavSirdeba. smecni ero l iteraturaSi dasabuTebul ia, rom 1918 wl is ianvar- Tebervl is CaTvl iT, osmal eTis frontidan wamosul i gabol Sevikebul i rusul i eSel onebis, gansakuTrebiT bol o eSel onis sursaT iT uzrunvel yofa, samxedro sawyobebis si cariel is gamo, amierkavkasi is komi sariatma udi desi Zal isxmevis Sedegad moaxerxa.

roca saqarTvel os pirveli respublikis sursaTis sarezerovo fondi s Sesaxeb vsaubrobT, pirveli rigSi a gasaTval - iswinebi i: a)1918_1920 wl ebis monakveTsi bol Sevikurij anyebebis sal ikvl dacio da mezobel i saxel mwifoebidan Tavdasxmebis mogeriebiTi saomari operaciebi, roml ebmac didi raodenobiT finansebi da qveynis sasursaTo maragi Seiwova; b)dasavl eT evropis saxel mwifoTa l iderebis mxridan saqarTvel osadmi sursaTis miwodebis danapirebis arSesrul eba; g)sasofl o- sameurneo produqciis warmoebis mxriv qveyanaSi im etapze arsebul i sinamdvil e. yo-

vel ive aRni Snul is gaTval iswinebi dan gamomdi nare, 1921 wl is 20 ianvrande saqarTvel oSi sursaTis Tundac 2 wl ian sarez-ervo maragze saubaric ki SeuZl ebel ia. mTel i pasuxismgebl obiT SemiZl ia ganvacxado: 1) samxedro tansacmel is, moka- zmul obis, Tofebis, sursaTis (xorci, kartofil i, l obi o, konservis qil ebi, Zexvi...) saxeobebis gan sawyobebi dacari- el ebul i iyo. rac Seexeba xorbal s, igi umni Svel o raode- nobas warmoadgenda. 2) arqivsacavebSi Cems mier mikvl eul i dokumenturi masal ebiT dasturdeba, rom Tbil isis sawyo- bebis xorbl iT Sevseba, 1921 wl is 20 ianvris Semdeg_ Teberv- l is pirvel ricxvebSi gaxda SesaZl ebel i. am SemTxvevaSi gansakuTrebul i rol i saqarTvel os xel isuflebis mier niu- iorkis savaWro saxl Tan_ `Sabier morel iko--sTan 1919 wl is noemberSi gaaformebul ma xel Sekrul eam Seas- rul a. am dokumentis mixedvit, saqarTvel os mTavrobas, aRni- Snul i firmisadmi 100 aTasi kil o abreSumis parki an matyl i (1 kg. abreSumis parkis sanacvl od 5 kg. matyl i) unda mieca. saqarTvel os momaragebis saminstros Zal isxmevit, 1920 wl is dekembri dasawyisSi, niu- iorkis firma `Sabier morel iko--s, pirvel safexurze 62400 kil o abreSumis pa- rki gaugzavnes (gem `frigze- 40 aTasi kg. dai tvirTa, xo- l o gem `todl aze- 22 aTas 400 kg.). zemoaRni Sul i firma danarCen 37600 kil o parks mxol od mas Semdeg mi Rebda, roca xel Sekrul ebiT gaTval iswinebul i 1350 tona xorba- l i saqarTvel oSi srul yofil ad iqneboda Semotanil i. imave dokumenturi masal ebis mixedvit, Sepirebul i xorbal i fo- Tis portSi 1921 wl is ianvaris pirvel naxevarSi Semovi da. misi gemebi dan gadmotvirTva, miwonva, matarebl is vagoneb- Si ganTvseba (76 vagoni Seadgina), miRebul i produqciis srul fasovnad Sefaseba da miReba_ Cabarebis aqtze xel m- owera 1921 wl is 20 ianvars dasrul da. am umni Svel ovane- si dokumentis mixedvit, abreSumis parki sa da matyl is safas- urad, saqarTvel om 80,184 fuTi (1313456 kg. e.i. 1313,5 tona) xorbal i Seisyi da. es faqti, Sesabamisi uwyebebis warmoma- dgenl ebis xel mowerebiT da beWdebi Taa (saqarTvel os mTa- vroba, saq. resp. momaragebis saminstro, firma `Sabien mo- rel iko- da foTis porti) dadasturebul i. xorbl is daniS- nul ebi samebr gagzavna da moxmarebis mizniT misi damuSave- bis procesi, mxol od am operaciis damTavrebis Semdeg

(1921 wl is 20 ianvari) gaxda SesaZI ebel i. saqarTvel oSi im etapze arsebul i sarkinigzo mimosvl is SesaZI ebl obebs da Sesabamis teqnoL ogiur pirobebs Tu gaviTval iswinebT, foTis portidan xorbl is transportireba da sawyobebSi srul fasovnad dabinaveba, Tebervl amde ver moxerxdeboda. rac Seexeba danarCen 36,5 tona xorbal s, igi imave firmis mier 1921 wl is 16 Teberval s baTumSi iqna Semotanil i da misi miwonva- dabinaveba adgil zeve ganxorciel da.

xazgasmiT minda aRvniSno, rom 1921 wl is ianvar_ Teberval Si saqarTvel oSi 1350 tona xorbl is Semotanis zemoaRniSnul i umniSvnel ovanesi faqti (Semotanis dro), SeuZI ebel ia gmazniaSvil is donis maRl CinosanisaTvis ucnobi yofil iyo. miuxedavad amisa, igi am sakiTxs gverds uvl is da mkiTxvel sazogadoebas arsebul sinamdvil es iseTi formiT sTavazobs, TiTqos 1921 wl is 20 ianvramde sawyobebi xorbl is maragiT iyo savse da amis Sesaxeb saqarTvel os xel isufl ebas el ementarul i informacia ar gaaCnda. imasac Tu gaviTval iswinebT, rom sabWoTa ruseTma saomari moqmedebebi somxeTidan 1921 wl is 11 Teberval s, xol o azerbaij anidan 16 Teberval s daiwyo, gamoricxul i ara, drois am mcire monakveTSi (31 ianvri_ 11 Tebervl i), xorbl is pirveli partiis dafqvac rom ver ganxorciel ebul iyo. firma `Sabier morel iko-- s mier saqarTvel oSi 1921 wl is ianvar\_ Teberval Si Semotanil zemoaRniSnul xorbal s unda gul isxmobdes gmazniaSvil i, roca Tavis mogonebebSi sursaTis `10 wl iani maragis- Sesaxeb saubrobs.

samwuxaroa, magram faqtia, rom giorgi mazniaSvil is memuarebSi motanil i pirveli safexuris tyuil is sazogadoebisadmi miwodebam, ideol ogiuri Tval sazrisiT, sabWoTa xel isufl ebis mesveurTa Canafiqri maRal doneze Seasruli a. mxedvel obaSi maqvs, qarTvel i generl is mxridan saqarTvel os pirveli respubliki s xel isufl ebis diskreditaciis mcdel oba. sabWoTa periodidan moki debul i dReis CaTvl iT, istorikosebi, l itetaturaTmcodneebi da publi cistebi, arsenal Si iaraRis TiTqosda arsebobis Sesaxeb gmazniaSvil is memuarebSi motanil cifrobriv monacemebs eyrdnoboden da dacariel ebul samxedro sawyobeb, raodenobis iaraRiT aRvsil ad acxadebdnen. am cru informaciam, ki dev ufro `damaj erebel i- saxe mas Semdeg mi iRo, roca gmaznia

Svil is memuarebSi motani i tyuil i, rezo gabaSvil ma `mx-atvrul ferebSi Camosxmuli- miawoda mkiTxvel sazogadoebas, xol o saqarTvel os xel isufli eba upasuxismgebl obaSi daadanaSaul a da anaTemas gadasca. `Tbil isis samxedro sawyobebi- wers r.gabaSvil i- dauSretel i (radgan naxevar milionze meti jaris central uri amunciisa iyo)- ise dacariel da, rom SemTxveviT gadarCenil idan (an ver mignebul idan)_ 1921 wl is omis Semdegac, bol Sevi kebs darCaT 17000 axal i Tofi (quTaisSi 300 xel uxl ebi tyviis mfrqvevel i) da... `mTavrobam- (?) yurebi gamouWeda qveyanas: `iaraRi argvqonda da jari rogor unda Segveqmna, an riTi Segveiar-aRebina-- o.⁵ r.gabaSvil is es da sxva kl asikuri donis tyuil ebi, saarqivo masal ebTan Sej erebis gareSe bn. gr.onianma dai mowma. misi simarTI ed gasaRebisa da gafeti Sebis mi zni T, ekaterine gabaSvil is saxel is spekul irebas Seecada. `revaz gabaSvil i- wers gr.oniani- aris cnobil i qarTvel i mwerl is ekaterine gabaSvil is ufrosi vaJi.-⁶ am SemTxvevaSi gr.onianma iseTi foni Seqmna, rom ekaterine gabaSvil is Svil i- r.gabaSvil i tyuil sar ikadrebda da misi mogonebebidan motani i faqtobrivi masal is amonari di, TiTqos simarTI es warmoadgenda, xol o yovel i winadadeba saarqivo dokumentebze maRI a idga. qveyanas harvardis universi tetisa da l evil is unikal uri saarqivo dokumentebi qondes da istoriul mecnierebaSi Semoxiznul i adami anebi, sazogadoebas r.gabaSvil is tyuil ebiT `kvebavdes,- rbil ad rom vTqva, istoriul i mecnierebis gamasxaravebis mcdel oba da imave sazogadoebis upativcemul obaa. mi Tumetes, r.gabaSvil is tyuil ebi da antisaxel mwi foebrivi azrovneba, safuZvl ianad amxilla erovnul - demokratiul i partiis erT- erTma l iderma, Rrmad ganswavl ul ma iuristma da r.gabaSvil ze aTgzis maRI a mdgomma pol itikurma moRvawem giorgi gvazavam. mxedvel obaSi maqvs imave g.gvazavas mier parizSi 1929 wel s dabeWdili broSura `saqarTvel o da erovnul - demokratiul i partia.- es naSromi gansakuTrebul yuradRebas imi Tac iqcevs, rom misi avtori, 1917- 1921 wl ebis mimdinare pol itikuri procesebis avangardSi idga, yvel a movl enis aqtiuri monawil e da TviTmxil vel i iyo. sabednierod, igi simarTI es ar Ral atobs. saqarTvel os pirvel i respubliki s mTavrobis saqmi anobis r.gabaSvil isa da d.vaCnaZi seul Sefasebebs, isto-

riul i sinamdvil is Tavdayirad dayenebas, RmerTgamwyr al i da tvingamocl il i adami anebis naazrevad mi i Cnevs. es gamo- naTqvamebi miutevebel cil iswamebad rom ar CameTval os, imave broSuridan Sesabamis amonawerebs SevTavazeb mkiTxvel sazogadoebas: g.gvazava- `ai amazea naTqvami: `RmerTi rom kacs gauwyreba, pirvel ad tvins gamoacil iso.- (gv.14) an ki dev, `ai marTI a Tavdayira dayeneba yovel i Semecnebis: ufl ebis da moral is, val debul ebis da sindisis.- (gv.15) gana amis Semdeg, r.gabaSvil is `rac maxsovs-- Si motanil i faqtebi, saRad moazrovne da saarqivo dokumentebis safuZvl i anad mcodne adami anma SeiZl eba ki, sarwmunod mi i Cni os?

yovel ive zemoTqmul is gaTval iswi nebidan gamomdinare xazgasmi T minda aRvni Sno: roca saubar ia rusul Tofebze da tyvi amfrqvebze, r.gabaSvil sa da arc `gabaSvil istebs- erTxel ar dausvams sakiTxi_ rusul i vaznebis raodenobis, an misi saTadarigo fondis arsebobis Sesaxeb. arc imaze ufiqriaT, Sesatyvisi vaznebis gareSe darCeni l i nebi smieri SaSxana Tu tyvi amfrqvevi, gadaWril i wyal sadeni mil is ufunqcio mdgomareobaSi rom aRmoCndeboda. am mimarTul ebiT sakiTxi ar dausvamT imi tom, rom saqarTvel os pirvel i respublikis mTavrobis l anZRva- ginebiT iyvnen da arian garTul ni. WeSmaritebis dadgena srul ebiT ar ainteresebT, winaaRmdeg SemTxvevaSi, harvardidan da l evil idan Camotanil dokumentur masal ebs safuZvl i anad Cauj debodnen da siRmiseul ad Seiswavl idnen. es rom moendomebi naT, r.gabaSvil is zemoaRni Snul da sxva uamrav tyuil ebs farda aexde- oda. ami sTvis TavauRebel i da mZime Sroma iyo saWi ro. samecni- ero sferoSi iol i gziT `moseirne- adami anebis, istoriul mecnierebaSi damkvidrebul i dRevandel i ganukiTxaoba, samwuxarod amis SesaZl ebl obas aZl evs. aseTi mkacri Sefase- bi dan gamomdinare, si marTI is dasabuTebas, Sesabami si saar- qivo dokumentebi T Sevecdebi. **arqivsacavebSi Cems mier mo- povebul i pirvel adi dokumenturi masal ebiT irkveva, rom saqarTvel os teritoriaze arsebul samxedro sawyobebSi Tavmoyril i rusul i warmoebis sabrZol o i araRi da amun- icia, 1914 wl is sabrZol o moqmedebebi dan gamomdinare, 1915_ 1916 wl ebSi saqarTvel odan maqsimal urad iqna gatanil i sariyami Ssa da al eqsandropol Si. rusul i samxedro Sena- erTebis mier ruseT_ osmal eTis frontis datovebis Sem-**

deg, aRni Snul samxedro sawyobebze kontrol s 1918 wl is ianvridan somxeTis erovnul i sabWo axorciel ebda. dokumenturi masal iT dadasturebul ia, rom amierkavkasiis komisaratis Zal isxmeviT, 1918 wl is martis Sua ricxvebSi al eqsandropol idan da sariyamisidan saqarTvel os erovnuli ma sabWom mxol od 6 vagoni tyviamfrqvevis vaznebis, 24 vagoni zarbaznis yumbarebis wamoReba da Tbil isis arsenal Si ganTavseba SesZl o. amis Semdeg, somxebs qarTvel ebisaTvis arcerTi saxeobis vazna ar miucia. 1918 wl is ianvris monacemebiT, Tbil isis arsenal Si arsebul i SaSxanebis raodenoba 18 aTas cal s Seadgenda. amierkavkasiis komisaratis dadgenil ebit, igi samad (qarTvel ebisTvis, somxebisTvis da azerbaij anel ebisTvis) ganawil da da saqarTvel os samxedro SenaerTebis 6000 erTeul i SaSxana gadaeca. rac Seexeba quTais samxedro sawyobebSi darCenil i arars, mis sakuTrebase pretenzias quTaisSi disl ocirebul i rusul i samxedro SenaerTi acxadebda. am sakiTxTan dakavSirebit, saqarTvel os erovnul i sabWos aRmasrul ebel i komitetis 1917 wl is 10 dekembri sxdomaze ioseb gedevani Svil i xazgasmiT ambobda: `quTais rusis j aris qoneba Cvens j ars unda gadmoeces, magram sal daTebi qonebas ar izl evian, Cvenia da Tan unda waviRoTo.- am faqts ukeTebdara anal izs, igive i.gedevani Svil i dasZenda: `SegviZl ian miviRoT Zal iT, magram arasasurveil Sedegs moitans.-` aq garkveviTaa naTqvami, rom rusis j arisadmi i araRis Zal ismi eri gziT warTmevis mcdel oba, qveyanaSi samoqal aqo omis dawyebis safuzvel i SeiZl eba gamxdariyo. aseT situaciaSi gadamwyveti roli mSvidobiani gziT mol aparakebas unda Seesrul ebina. mxedvel obaSi maqvs ori faqtori: 1)rusul i j aris sardl obis mxridan `keTil i nebis- gamoCenis SemTxvevaSi qarTvel ebisaTvis i araRis datoveba da 2)evropel ebis gan Sepirebul i ful iT, am i araRis Sesyidvis Sesazl ebl oba. aseT kritikul situaciaSi gadamwyveti roli drois faqtori gansazRvravda. evropel Ta mxridan 1917 wl is 8 dekembri saqarTvel os erovnul i sabWos prezidumi sadmi Sepirebul i ful iT daxmareba, ara Tu 1918 wel s, aramed 1921 wl is Teberval Siac ar ganxorciel ebul a.

amierkavkasiis regionSi mimdinare umZimesi politikuri procesebis fonze, saqarTvel os damoukidebl obis gamocxa-

deba da osmal eTis dampyrobli uri qmedebebis SeCereba, j er ki dev arSemdgari qveynisTvis finansuri daxmarebis aucil ebl obas saWiroebda. Cems xel Tarsebul i saarqivo masal ebis mixedviT Tuki vimsjel ebT, am sapasuxismgebl o nabij is gadadgmisas, qarTvel i pol itikosebi finansurad dasayrden safexurs `saqarTvel os erovnul fondSi- Cadebul qonebaSi da imave fondisadmi Semowirul obis safuZvel ze dagrovil TanxaSi xedavdnen. marTal ia, sawyisi safexurisaTvis fonds garkveul i formiT saxel mwifos xazinis funqciis Sesrul eba SeeZlo, magram igi ver gawvdeboda: a)damoukidebel i qveynisTvis aucil ebel i urTul esi reformebis da b)osmal eTis mier Tavsmoxveul i sabrZolo moqmedebebis dafinansebas. aucil ebl oba, garedan daxmarebas saWiroebda. mi Tumetes, mefis ruseTis moxel eTa SemweobiT, saqarTvel os ekonomika `momakvdavi adamiანis- dones utol deboda. samwuxarod, Cemi kol egebis umetesobis mxridan zemoarNiSunul i faqtebi mi zanmimarTul adaa ignorirebul i. arada, oqros maragisan sazRvargareTis qveynebis finansuri dauxmarebl obis gareSe (gansakuTrebiT pirvel safexurze) saxel mwifos faqtiuri formireba warmoudgenel ia. qarTul i pol itikuri el ita Tuki am siZnel eebis met nakl ebad daZl evas axerxebda, igi mis Rirsebad unda iqnas aRiarebul i. rac Seexeba samxedro da sxva reformebis srul yofil ad vergatarebas, qveynis mmarTvel i pol itikuri Zal is SecdomebiT ki ara, ZiriTadad uful obiT da iaraRis uqonl obiT iyo ganpirobepul i. saarqivo masal ebiT dasturdeba, rom **saqarTvel os erovnul i sabWos mier 1918 wl is martSi damtkicebul i proeqtis _`qarTul i jaris reorganizaciis Sesaxeb-safexurebrivad bol omde ver ganxorciel eba, ful is, iaraRisa da amunciis uqonl obam ganapiroba.** anal ogiuri bedi xvda wil ad saqarTvel os erovnul i sabWosa da saqarTvel os mTavrobis mier 1918 wl is 20 agvistos mi Rebul kanonebs.⁸ qveynis sakanonmdebl o organostan arsebul i samxedro komisiisgan, saqarTvel os mTavrobis 1918 wl is 20 dekembriis sxdomaze wardgenil i angariSidan irkveva, rom Tavdacvis uwyebisadmi daqvemdebarebul sawyobebSi arsebul i rusul i vaznebi da qvemexis Wurvebi umniSvnel o raodenobas warmoadgenda. am xarvezis dauyovnebl iv aRmofxvris mizniT, imave sxdomaze mi Rebul i dadgenil ebiT dai sva sakiTxi _ evro-

pis qveynebidan sabrZol o masal is dauyovnebl ivi SeZenis, uki dures SemTxvevaSi, saqarTvel oSi misi damzadebis miza- nSewoni l obis Sesaxeb. am sakiTxTan dakavSirebiT, uaRresad sayuradRebo informacias Seicavs pol kovnik kol onel o kartel is mier saqarTvel os samxedro saminstros mTavari Stabisadmi gagzavnil i (1919 wl is 9 noemberi) weril i. am dokumentidan irkveva: 1)saqarTvel os mTavrobas, germani is xel isufli ebisaTvis TxovniT mi umarTavs, rom daxmareba gaewi a rusul i vaznebisa da yumbarebis, samxedro tansacml isa da fexsacml is, tel egrafisa da radiotel egrafisTvis saWi ro mowyobil obis Sesazenad. 2)im SemTxvevaSi Tuki qarTul i j aris SeiaraRebisTvis saWi ro sabrZol o masal a germani is samxedro sawyobebSi ar aRmoCndeboda, rusul i vaznebisa da Wurvebis dasamzadebel i qarxanis aSeneba saqarTvel oSi moexdinaT. imave weril Si konkretul adaa miTiTebul i pirvel i moTxovnisadmi uaris Tqmis ganmapirobebel i ZiriTadi mi zezebi. rac Seexeba vaznebisa da Wurvebis damamzadebel i qarxnis saqarTvel oSi mSenebl obas, k.kartel is mtki cebiT, igi garkveul sirTul eebTan iyo dakavSirebul i. mxedvel o- baSi maqvs qarxnis gadaiaraReba, rac Sesabamisi Carxebisa da yal ibebis damzadebis aucil ebl obas saWi roebda. meore mxriv, am mi marTul ebiT samuSaos Catareba, kapi tal istebi sa- Tvis damaxasiaTebel komerciul interesebs ukavSirdebo- da. aRni Snul is gaTval iswinebidan gamomdinare, k.kartel i winaswari monacemebis saxiT moiTxovda: a)ra raodenobis masal is Semotana iyo aucil ebel i saqarTvel oSi; b)konkretul i ad ra tipis da ra raodenobis unda yofil iyo qarxnis mi- er warmoebul i produqcia, romel ic saqarTvel os swirdebo- da. evropasi mimdinare rTul i pol itikuri procesebis gamo, am sakiTxis momdevno safexurze gansaxil vel ad gata- na SeuZl ebel i gaxda. mi uxedavad amisa, aRni Snul i faqti im- aze mi gvani Snebs, rom im etapze saqarTvel os xel isufli eba, saj ariso SenaerTebis Sesai araRebl ad da qveynis Tavdacvi su- narianobis asamaRl ebl ad, misTvis xel misawvdomi yvel a Se- saZl ebl obis gamoyenebas cdil obda.

saqarTvel os pirvel i republ iki s mTavrobis mesveurebs kargad qondaT gacnobi erebul i, rom qveynis Tavdacvis si ste- maSi Seqmnil i urTul esi mdgomareobis aRmofxvra, qarTu- l i j aris gadaiaraReba (**rusul i warmoebis i araRis evro-**

pul iT Canacvl eba) mxol od antantis saxel mwifoebis daxmarebis gareSe SeuZl ebel i iqneboda. am mizniT, dasavl eT evropasi sagangebo del egacia iqna gagzavnil i. maTi warmatebul i saqmianobis xel is SemSl el ad ori faqtori moqmedbda; 1)evropis qveynebi dan im etapze saqarTvel os, rogorc damoukidebel i politikuri erTeul is ar aRiareba. isini saqarTvel os, `demokratiul i ruseTis- Semadgenel nawil ad moiazrebdnen; 2)daSnakcuTiunis partiis LiderTa mxridan, 1919 wl idan saqarTvel os saxel mwifoebriobis winaaRmdeg mi zanmimarTul i farTomasStabiani kompaniis gaCaReba. am sakiTxTan dakavSirebiT dokumentur masal aze dayrdnobiT, akaki kvitaisvil i werda: `1919 wels gaimarTa kampania saqarTvel os winaaRmdeg dasavl eTsi, gansakuTrebiT ki ingl isursa da nawil obriv frangul presaSi. presis kampaniasidid rols Tamasobda yofil i ruseTis mefis diplomatia general denikinis karnaxiT. amavedros frangul ad daibeWda daSnakel Ta warmomadgenel is vardanians wigni saTauriT `somes- qarTvel Ta konfliqti da kavkasiis omi.- wigni aRsaSfoTebel i, gaborotebel i, Tavidan bol omde aRsave cil iswamebebiT saqarTvel os winaaRmdeg... wigni daurigda antantis umaRlesi sabWos wevrebsa da erTa ligis meTaurებს. aseT mowaml ul garemoSi mouxda muSaoba qarTul del egacias. gansakuTrebiT ingl isel ebi iyvnen Cvens winaaRmdeg, roml ebic im dros iyvnen saqmis faqtiuri gadamwyvetni.⁹

saqarTvel os saxel mwifos winaaRmdeg evropis masStabiT amuSavebul i somxuri `ideologiuri manqanis- damisi mxardamWeri (somxuri diasporisgan mosyiduli) ingl isurenovani Jurnal istebisgan presis furcl ebze gavrcl ebul i cil ismwamebl uri informaciis daZl eva, gaRatakebul i qarTvel ebisatvis udidessirtul eebTan iyo dakavSirebul i. saqarTvel os saxel mwifos warmomadgenel obas evropis qveynebsi gansakuTrebul i Zal isxmeva dasWirdda, rom somxuringl isuri antiqarTul i `propagandistul i manqana- nawil - obriv SeeCerebina. amis miRweva mxol od meore internacional is sapropagando saSual ebebis gamoyenebiT gaxda SesaZl ebel i. mxedvel obasi maqvs, daSnakcuTiunis partiis sazRvargareTul i warmomadgenel ebis tyuil ebSi mxil eba da evropel i social - demokratTa liderebis mxridan, evropul i presis saSual ebiT zemoaRniSnul i sakiTxis gapiareba. am

urTul esi samuSaos Catarebis Semdeg SeZl o qarTul ma del egaciam, antantis umaRl esi sabWos warmomadgenl ebTan Sexvedra. am mxriv, gansakuTrebiT safrangeTis premier ministr kl emansosTan saqarTvel os dipl omatiuri korpusis Sexvedris faqti iqcevs gansakuTrebul yuradRebas. rogorc cnobil ia, saqarTvel os del egacis mesveurebma mas sagangebo memorandumi gadasca. am dokumentSi qarTvel Ta moTxovna Semdegi formiT iyo Camoyal ibebul i: `Cven viTxovT dauyovnebl iv daxmarebas imitom, rom viciT, rac ufro Zl ieriviqnebiT da momzadebul i, miT ufro gaadvil deba bol Sevikebis Semosevis Tavidan acil eba.¹⁰

zemoaRni Snul i `Segonebis- miuxedavad, safrangeTis da evropis sxva qveynebis xel isufal T, saqarTvel osadmi Sepirebul i daxmarebis (iaraRi, ful i, amunci a, sursaTi) Sesasru- l ebl ad iotisodena nabiji ar gadaudgams. arada, saqarTvel os garSemo mimdinare rTul i pol itikuri procesebi, qarTul i j aris dauyovnebl iv gadaiaraRebas, rusul i warmoebis aRWurvil obisgan ganTavisuflebas da saqarTvel os Seiararebul i Zal ebis raodenobrivad zrdis aucil ebl obas moitxovda. savsebiT sworad aRni Snavda akvi tai Svil i, rom qarTul i j aris ricxobriv raodenobas `sazRvravda iaraRis raodenoba da ara survil ebi!... evropisgan mitovebul i saqarTvel o Tavis Sinaur mterze damokidebul i, mainc axerxebis mci re Seiararebul i l aSqari iyol ios.¹¹ mdgomareobas isic arTul ebda, rom bol Sevikebisgan yubanis ol qis daWerisa damisi gasabWoebis gamo, puris Sesyidvis Sesazl ebl obebi saqarTvel os gadaeketa. j aris raodenobrivi zrdisaTvis iaraRTan da tansacmel Tan erTad, puris maragic aucil ebl obas warmoadgenda. marTalia, saqarTvel os mier xorbl - is didi raodenobis partia argentinaSi iyo Sesyidul i, magram misi daniSnul ebi samebr transportireba, saqarTvel - os saxel mwi fos wasaqcevad mosurne Zal ebis zemoqmedebidan gamomdinare igviane bda.

am fonze, kidev ufro miuRebel i Canda baTumis ol qSi azerbaij anel Ta antiqarTul i saqmianobisadmi ingl isel Ta mxardaWera. mi Tumetes, bol Sevikuri safrTxe daZrul i aisbergiviT uaxl ovdeboda saqarTvel os. es saSiSroeba qarTul i pol itikuri el itis mesveurT siRmi seul ad qonda gacnobierebul i da moaxl oebul i katastrofisgan TavdaRwevis

erTaderT meqani zms, evropis saxel mwi foebis mxri dan Sepi re-
bul daxmarebaSi xedavda. amis Sesani Snav dadasturebas, ege-
geWkoris mier parizSi myofi k.CxeiZisa da ak.Cxenkel isadmi
1920 wl is 19 marts gagzavnil i weril i warmoadgens. `antan-
tisgan aRTqmul i daxmareba i araRiT da sursaTiT ar migviri a
da arc viciT rod is mivi RebT da mivi RebT Tu ara saerTod.
I odini ki am pirobebSi SeuZl ebel ia... dauyovnebl iv unda
gagvewios i araRiT da sursaTiT daxmareba moaxl oebul i
bol SevikTa winaaRmddeg sabrZol vel ad. mdgomareoba isea
garTul ebul i, rom yoymani da I odini SeuZl ebel ia.~ samxreT
kavkasiis regionis pol itikuri mdgomareobis gansakuTre-
bul ma garTul ebam da saqarTvel osadmi evropis qveynebi dan
daxmarebis Sesaxeb avansad gacemul ma tyuil ma ganapiroba
ingl isis, safrangeTis, aSS- is, ital iis dipl omatiuri wa-
rmomadgenl ebisadmi n.Jordani as mier **1920 wl is 20 marts**
gadacemul i weril obiTi gancxadeba. dipl omatiuri etike-
tis dacviT, masSi safuZvl ianadaa mxil ebul i dasavl eTis
saxel mwi foTa mxri dan saqarTvel osadmi micemul i dapirebe-
bis Seusrul ebl oba. `Cven gansakuTrebiT Cagvca I axvari
Tanxmobis qveynebis damoki debul ebam- vki Txul obT doku-
mentSi - Cveni Crdil o sazRvrebis dacvis saqmeSi, saidanac
Cveni saxel mwifos dangrevis mizniT bol Sevikebi moemarTe-
bian. Cven araerTxel aRvZar iT Suamdgoml oba am brZol a-
Si amunci iT da sursaTiT mxardaWer is aTvis. mxardaWeras
dagvpir dnen, Cven vel odit motminebiT magram ver mivi ReT
Tqvengan vercerTi vazna, vercerTi funti puri. axl a dad-
ga momenti, rodesac meti I odini SeuZl ebel ia da dapire-
bebiT ver davkmayofil debiT... me mward unda aRvni Sno,
rom ise, rogorc gasul is wina wel s, Cven isev martoni da-
vrCiT, an imis gamo, rom Tqveni mTavrobebi arasakmarisad
arian Caxedul ni, an ki dev bol Sevikuri ruseTis mier Cveni
respubl ikis dangreva aRmosavl eTsi Tqveni interesebis
xel yofadar iTvl eba.¹² es vrcel i amonaweri evropis sa-
xel mwi foTa I iderebis tyuil ze dafuZnebul i Sepi rebe-
bis mxil ebis saukeTeso ni muSs warmoadgens. aseTi mkacri
ganaCenis miuxedavad, dasavl eT evropis saxel mwi foebis, ze-
moaRni Snul i danapirebis Sesasrul ebl ad Tavi ar Seuwx-
ebiaT.

antantis qveynebisgan gacemul i danapirebisadmi upasuxi-

smgebl o damokidebul eba qonda mxedvel obaSi e.gegeWkors, roca parizSi, romSi da konstantinopol Si myofi saqarTvel os warmomadgenl ebisadmi gagzavnil weril Si (1920 wl is 24 marti) xazgasmiT rom miuTiTebda Crdil oETidan moaxl - oebul i safrTxis garduval obaze da dasZenda: `aseT friad gamwvavebul pirobebSi Cven araerTxel migvimarTavs mokavSireTa warmomadgenl ebisadmi... araerTxel vTxoveT maT daxmareba sursaTiT da samxedro iaraRiT, magram mra-val j er ganmeorebul i dapi rebis garda j er- j erobiT aravi-Tari daxmareba ar migviri a... aucil ebl ad saWiroa, raTa Tqveni mxriv miRoT yovel gvari zomebi rom mokavSireebma rac SeiZl eba saCqarod mogvawodon real uri daxmareba sursaTiT, samxedro iaraRiT... Tu evropa marTI a dagvexma-ra sursaTiT da iaraRiT, Cven ufro gabedul aT davel apa- rakebiT bol Sevi kebs da imedi gvaqvs uki dures SemTxveva- Si SevZl ebT maTTan gamkl avebas da Cveni damouki debl o- bis dacvas.-

am vrcl i amonaweridan kargad Cans, rom qarTul i pol i- tikuri el ita da qveynis mmarTvel i wreebi, bol Sevi kebTan ukompromiso brZol is dawyebisTvis iyvnen mzad da saqarTvel os damouki debl obis gadarCenas, evropis saxel mwi foebis umaRI esi eSel onebisgan gacemul i sityvis argatexaSi da danapirebis Sesrul ebaSi xedavdnen. ramdenadac antantis qveynebis maRal Cinosnebi pol i tikuri meZavis gzas daadgnen da danapirebis droul ad Sesrul ebaze ar fiqrobdnen, es faqti, saqarTvel os xel isufli ebas Sida resursebze dayrd- nobiT gamosaval i gzebis Zi ebisken ubi Zgebda. Cems mier mi kvl e- ul i saarqivo masal ebis mi xedvi T, i araRis, amuniciis da su- rsaTs defici tis mi uxedavad, saqarTvel os xel isufli eba adgi- l obriv resursebze dayrdnobiT, moaxl oebul i safrTxis nei tral i zebis mi zni T Tadarigs iWerda. mxedvel obaSi maqvs saqarTvel os sasazRvro zol is gamagrebasTan dakavSireb- iT general il ia odiSel iZis mier qveynis Tavdacvis sabWo- sadmi 1920 wl is 4 Teberval s moxsenebis saxiT wardgenil i proeqti. es uaRresad sayuradRebo dokumenti maqsimal ur- ad iTval iswinebda yvel a im safrTxes, romel ic Crdil oe- Tidand (ruseTi) da samxreT- dasavl eTidan (osmal eTi) emuq- reboda saqarTvel os. masSi samxedro specifikisaTvis dama- xasiaTebel i moTxovnebis gaTval iswinebiT iyo gaweril i:

1)im strategiul i punqtebis dakavebis aucil ebl oba, romel ic saomari moqmedebebis dawyebis SemTxvevaSi qarTul i j aris nawil ebs upiratesobas SeunarCunebda; 2)qarTul i j aris raodenobrivad gazrdis, misi SeiaraRebisa da umniSvnel ovanes strategiul sasazRvro poziciebze batal i onebis raodenobis ganl ageba; 3)proeqti TavdacviTTan erTad, SeteviTi xasiaTis operaciebis Casatarebel umniSvnel ovanes ni uansebsac iTval iswinebda.¹³

am proeqtis yvel aze didi nakl i imaSi mdgomareobs, rom masSi dasmul i sakiTxebis gadawyvetis mizniT, Sesabamisi samuSaos Casatarebl ad miaxl oebiTi xarj TaRricxvac ar iyo gaTval iswinebul i. im etapze arsebul i dokumenturi masal ebis mixedviT Tuki vimsjel ebT, nebsmieri proeqti srul fasovnad mxol od im SemTxvevaSi iTvl eboda, Tuki misi ganxorciel ebisaTvis saWi ro xarj TaRricxvis 80%- iani j amuri monacemebi eqneboda darTul i. qveynis finansebTan dakavSirebul am umniSvnel ovanes faqtors, qarTvel i general ebis umetesoba xSirad yuradRebis miRma tovebda. angariSs ar uwevda saqarTvel os saxel mwifos biuj etis SesaZl ebl obebs. arc imas iTval iswinebda, rom 1918 _dan 1921 wl is Tebervl amde, daxmarebis saxiT dasavl eT evropidan saqarTvel os arcerTi centi, arcerTi cal i vazna da grami puri rom ar miuRia. yovel i umniSvnel ovanesi wamowyeba mxol od Si da emisiaze iyo dafuZnebul i.

aRni Snul i nakl is miuxedavad, es proeqti imis naTel i dadasturebaa, rom saqarTvel os xel isufl ebas, qveynis usaf-rTxoebaze zrunva da misi droul ad mowesrigeba nomer pirvel amocanad miacnda. xazgasmiT mi nda aRvni Sno, rom Cems mier mikvl eul i dokumenturi masal iTirkveva, rom im etapze Tavdacvis uwyebisadmi daqvemdebarebul sawyobebSi arsebul i SeiaraRebisa da amunciis (Tofebi, vaznebi, yumbarebi, tansacmeli, sursaTi...) maragi imdenad umniSvnel o iyo, rom igl i.odiSel iZis mier SemuSavebul i proeqtis nawil obrivad ganxorciel ebasac ver uzrunvel yofda. evropul i saxel mwifoebis l iderTa dapi rebebis Semyure saqarTvel os mdgomareoba kidev ufro garTul da azerbaijanisa (1920 wl is 28 april i) da somxeTis (1920 wl is 29 noemberi) gasabWoebis Semdeg. momxdari faqtiT, i.odiSel iZis proeqtSi damatebi-Ti cvl il ebebis Setana aucil ebel i Sei qmna. am proceduris

ganxorciel eba, da finansebis Tval sazrisiT garkveul i formiT korektivs saWi roebda. marTal ia, saqarTvel os damfuZnebel i krebis 1920 wl is 15 ivnisis # 24- e sxdomis mier miRebul i dekretiT Tavdacvis fonds 400 mil ionis maneTi gamoeyo, magram igi minimal uradac ver wvdeboda im urTul esi probl emis mogvarebas, romelic qarTul i jaris SeiararebasTan iyo dakavSirebul i. kidev ufro Seusrul ebadi aRmoCnda saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is noembris dadgenil eba_ qarTul i jaris damatebit 40 aTasi kacit gazrdis Sesaxeb. misi ganmapirobebel i mizezebi pirvel adi teqniki da finansuri saSual ebebis (iaraRi, tansacmeli, sursati, fuli...) uqonl obiT iyo gamowveul i. isic gasaTval iswinebel ia, rom rusul i warmoebis vaznebi Ta da yumbarebit, samxedro sawyobebis im etapze Sevseba SeuZl ebel i xdeboda. am sakiTxTan dakavSirebit, general i al eqsandre zaqariaZe mogvianebit gul istkivil iT werda: `Cveni ocneba iyo ramenairad samoci aTasi j ari Segveqmna, magram ui araRobis gamoes ocneba ocnebad darCa (mixonedavad imisa, rom momzadebul jariskacTa ricxvi saqarTvel oSi aRemateboda orasi aTass. saTanado sardl obac m zad iyo).-¹⁴

xazgasmiT minda aRvni Sno, rom vaznebis a da yumbarebis is maragi, romelic sariyami Sidan da al eqsandropol idan iqna Camotanil i (1918 wl is marti), 1918_ 1920 wl ebSi mimdinare saomarma operaciebma STanTqa. mxedvel obaSi maqvs: 1)osmal eTTan omi (1918 wl is marti _april i); 2)bol Sevikebis mier 1918 wels mowyobil i 20- mde gl exTa Seiararebul i aj anyeba; 3)somxeTTan 1918 wl is oqtomber_ dekemberis saomari operaciebi; 4)bol Sevikebis 1919 wels aj anyebebi; 5)denikinis winaaRmdog 1919 wels Catarebul i sabrZol o moqmedebebi; 6)sabWoTa ruseTisa da gasabWoebul i azerbajanis mier 1920 wels ganxorciel ebel i Tavdasxma saqarTvel oze da misi mogerieba; 7)osebis 1920 wl is aj anyebada a.S. yovel ive es, axl adSeqmnil i saqarTvel os saxel mwifos xazinas aTeul obiT mil iardi dauj da. xol o Tavdacvis uwyebisadmi daqvemdebarebul i sawyobebi rusul i warmoebis vaznebis a da yumbarebis maragisgan TITqmis dacarciel da.

Cems mier zemoT motanil i faqtebi qonda mxedvel obaSi memarcxene social ist_ federal istTa partiis erT- erT

I iders Tedore Ri onts, roca imave partiis pirvel yri-
 l obaze (1921 wl is 30 oqtomberi) ambobda: `3 wl is ganmav-
 l obaSi, rac saqarTvel o damouki debel i iyo, Cven ar viciT
 arcerTi sami Tve, rom gagvetarebinos uomrad, aj anyebis
 gareSe. omi ki, miT ufro sistematuri omi, TviT aRa- maxmad
 xanis reJimze uaresia.- nebismierma mkvl evarma, romel ic
 saqarTvel os pirvel i respubl ikis Tavdacvis unarianobis
 SesaZl ebl obebs Seexeba, pirvel rigSi unda gaiTval iswi-
 nos: 1)zemoaRniSnul i procesebidan gamomdinare, qveynis
 finansurad da ekonomikurad damangrevel i Sedegebi; 2)pa-
 saxi unda gaeces kiTxvas; 1918_ 1920 wl ebSi rac saqarTve-
 l os pirvel ma respubl ikam gadai tana, ra mdgomareobaSi aR-
 moCndeboda nebismieri sxva qveyana (gnebavT igive evropu-
 l i) Tuki imave evropul i saxel mwi foebisgan finansur dax-
 marebas ver mi iRebda. am fonze, al ogikurad moCans gen. giorgi
 kvini taZis memuar ebSi gakeTebul i gancxadeba_ saqarTvel os
 Sei araRebul Zal ebs, 1920 wl is mais- ivni sSi TiTqos ami erk-
 avkasiis ganmaTavisufl ebel i misiis Sesrul eba SeeZl o `es
 iyo erTad_ erTi uaRresad xel sayrel i SemTxveva_ wers
 g.kvini taZe_ azerbaij anisa da somxeTis gasanTavisufl ebl ad
 bol Seviki dampyrobli ebisagan. Cven SegveZl o bol Sevi kebi-
 sagan mTel i kavksiis gawmenda da iqneb daRestni sac. es iyo
 1920 wel i, rodesac pol oneTi oms awarmoebda ruseTTan da
 general i vrangel i daZrul i iyo yirimi dan.- erTi SexedviT
 es gegma mimzidvel i Cans, magram Tuki yvel a aspektis gaTval -
 iswi nebiT ganvixil avT, misi ganxorciel eba saqarTvel os kata-
 strofas daaCqarebda. roca g.kvini taZe somxeTis ganTavisu-
 fl ebaze l aparakobs, igi j er kidev damouki debel saxel m-
 wifos warmoadgenda. misi gasabWoeba, rogorc zemoTac mqonda
 aRni Snul i, mxol od 1920 wl is 29 noemberSi ganxorciel da.
 1)im SemTxvevaSi Tu general g.kvini taZis mier SeTavazebu-
 l i gegmiT imoqmedebdnen, saqrTvel os xel isufl ebas azer-
 baij anel Ta da somexTa mxridan qarTul i j aris usaf rTx-
 oebs garanti a unda qonoda. azerbaij anel ebisgan amis mi R-
 weva SeuZl ebel i iyo im ubral o mi zezis gamo, rom bol Sevi-
 kebs qveyana TiTqmisiYubrZol vel ad Caabara. rac Seexeba so-
 mxets, igi xel sayrel i situaciis SeqmniStanave mis mier `sa-
 daod- qceul i qarTul i miwebis mi tacebas Seecdeboda. aRni S-
 nul i dan gamomdinare, qarTul i mxedrobi sadmi azerbaij ane-

I Ta ZiriTadi Zal ebis da prorusul i orientaciis mqone somexTa Tanadgoma saTaveSive iyo gamoricxul i. es imas ni-Snavda, rom Tuki saqarTvel o, amierkavkasiis `ganmaTavisufli ebel is- funqcias ikisrebda, igi riskis pol itikis gzas unda dadgomoda. damfuZnebel i krebis 1920 wl is 25 ivnisis sxdomaze oponentTa misamarTiT v.Tevzaia ambobda: `azerbajjanis xal xi gagveTavisufli ebia ucxo Zal isagan... aseTmiznebs saqarTvel os respublika ver gaiziarebs... is vincfiqrobs, rom unda Caerios sxvis saqmeebSi... Sesul iyo maTdedaqal aqSi, gaeyara yvel amisi mokavSire el ementebi... aseTi pol itika respublikas ar qonia da arc eqneboda.~ imave sakiTxTan dakavSirebiT akaki Cxenkel ma ganacxada: `Cveni mdgomareoba rTulia, Cveni irgvl ivrkal Semortymul i varT,... Cveni mTavrobac ar awarmoebda riskis pol itikas da yvel a is rasac aq b-ni veSapel i brZanebda, aris riskis pol itika. Cveni risks ver vawarmoebT sanam vgrZnobT pasuxismgebl obas Cveni eris, Cveni demokratiis wi naSe.- 2)`omis gagrZel ebis momxreni - yuradRebis mi Rma tovebdnen yvel aze mniSvel ovan kiTxvas; SeZl ebda Tu ara saqarTvel os ekonomika xangrZlivi omis xarjebis gadafarvas da ra mdgomareobaSi armoCndeboda qveynis finansebi. mi Tumetes, 14 dRiani omi saqarTvel os biuj ets mil iard naxevari qarTuli boni daujda. 3)isini arc imas kiTxul obdnen, Tu ra mdgomareoba iyo samxedro sawyobebSi iaraRis, vaznebis, yumbarabis, tansacmli isa da sursaTis Tval sazrisiT. **Tavdacvis sabWos gasai duml oebul i monacemebis mixedvit, 1920 wl is ivnisis bolostvis, samxedro sawyobebSi mxol od 1 milion 800 aTasi rusul i warmoebis vaznebis maragi iyo. azerbaijanis `ganmaTavisufli ebel ~ misiasTan dakavSirebul i saomari moqmedebebis ganxorciel ebis SemTxvevaSi, saqarTvel os samxedro Seiararebul Zal ebs minimum 2 milion 500 aTasi vazna dasWirdeboda. gaurkvevel ia, Tu ra raodenobis zarbaznis Wurvebi da sursaTi iqneboda saWi ro qarTuli j aris brZol isunarianobis SesanarCunebl ad da mis gamosakvebad. am mxriv, samxedro sawyobebis sarezervo maragi TITqmis amowurul i iyo. es imas niSnavs, rom kritikul momentSi, qarTuli j aris rusul i warmoebis vaznebis, yumbarebisa da sakvebis gareSe darCeboda. Tuki es moxdeboda, saqarTvel os saxel mwi fos katastrofa garduval i iyo da rac mTa-**

varia, vaznebis gareSe darCenil i qarTul i j ari, osebis 1920 wl is ivnisis aj anyebasac ver gaumkl avdeboda da os bol Sevicebs, Tbil isSi Tofis gasrol is gareSe Semosvl is SesaZl ebl oba miecemoda. es aris mware sinamdvil e, roml isadmi angariSis gaweva nebismeri mkvl evarisadmi aucil ebl obas warmoadgens. 4)mxedvel obaSi a mi saRebi 1918 wl is dasawyisSi, DsomxeTisa da azerbaijanis interesebis dasacavad, saqarTvel os Tavgamodebi dan gamomdinare miRebul i mware gamocdil eba. aRniSnul i pol itikuri kursi, erovnul i sabWos 1918 wl is 16 seqtembris sxdomaze, erovnul _ demokratma i.maWavarianma `ocoboco- pol itikad Seafasa da mmarTvel pol itikur partias mkacri toniT miuTiTa: `daanebeT Tavi ocobocodias, daadeqiT real uri pol itikis gzas, daanebeT Tavi msofl ioze zrunvas... ai Cveni pasuxi sagareo pol itikaze.- azerbaijanis `ganmaTavisufl ebel i- miis warumatebl obis SemTxvevaSi, qveynis mmarTvel i pol itikuri partia, imave erovnul - demokratebidan anal ogiuri Cawixvl is mdgomareobaSi aRmoCndeboda. erTi ram udaod SeiZl eba iTqvas, opoziciuri partiebisa da samxedro uweyebis arcerT maRal Cinosans, gkvinitazis zemoaRniSnul i gegmis SesaZl o warmatebis dasabuTeba an mosal odnel i Sedegebis pasuxismgebl obis aRebis Sesaxeb, raime saxis dokumenti mTavrobisaTvis im etapze ar warudgenia. amMSemTxvevaSi, saqarTvel os xel isufl ebam imoqmeda Tavdacvis sistemas daqvemdebarebul smxedro sawyobebSi arsebul i SesaZl ebl obidan da saxel mwifos interesebidan gamomdinare. samxedro sawyobebSi rusul i vaznebis maragis amowurvis gamo, roca mis Sevsebas kustarul ad damzadebul i vaznebiT cdil oben, am fonze, bol Sevicebsgan azerbaijanis ganTavisufl ebis raime gegmebze saubari yovl ad dauSvebel ia. Cems mier arqivsacavebSi mi kvl eul i dokumentiT dasturdeba, rom saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is 24 Tebevli is dadgenil ebiT, rusul i warmoebis vaznebis gasatenad (kustarul i wesiT dasamzadebl ad) da mwyobridan gamosul i Tofebis SesakeTebl ad, special uri saxel osnoebis mowyobisaTvis 9,440000 maneTi iqna gamoyofil i. imave saarqivo masal ebiT dasturdeba, rom rusul i warmoebis SaSxanebiTvis Sesabamisi nawil ebis dasamzadebl ad, zemoaRniSnul i ful iT 7 saxarato Carxi da erTi frezeris sistemis dazga SeiZines,

romel ic dani Snul ebisamebr 1921 wl is 24 ianvars arsenal - Si gadaitanes. rac Seexeba vaznebis kustarul ad damzadeb- is ideas, Tu visgan momdinareobda igi, amis Sesaxeb sayura- dRebo informacias akvitaiSvil is naSromi iZl eva. am sak- iTxTan dakavSi rebiT masSi vkiTxul obT: `saqarTvel os gen- eral uri Stabis ufrosi general i zaqariaZe Tavis `cvene- ba--Si ambobs: `vaznebis maragi friad cota. ra vqnaT? ga- mosaval s TiTqmis ver vxedavT! erT dRes Semovida CemTan general i quTaTel aZe da meubneba: me maqvs erTi idea, dami- Wi re mxari da vaznebs gavaCeno. me mas mi vuge: wi n da wi n gi- Wer mxars! raSia saqme? ai ra mi pasuxa man: arsenal Si mil - ionobiThyria cariel i vaznebi da gavtenoT waml iT!_ nikel - l is tyviebs sad Soul ob?- vkiTxe me. _nikel is tyviebi aris arsenal Si. es TaTrul i vaznebia, rac auarebel ia arsenal - Si. maT Cven amovaZrobT da gavukeTebT rusul vaznebs! ra- sakvirvel ia, maT Soris gansxvavebaa da Zl ier gavl enas iqo- niebs srol is sizusteze, magram masirebul i cecxli is dros Sedegi mainc daaxl oebiT erTi da igive iqnebao. gen. quTa- Tel aZis winadadeba si srul eSi moviyaneT.-¹⁵ am faqtis Sesaxeb gen al .zaqariaZis mogonebebSi vkiTxul obT: `arsenal Si davi- wyeT vaznebis xel iT awyoba. Cvenma gamoCenil ma artil e- ristebma Ren. quTaTel aZem da yazbegma es moaxerxes, mag- ram ramdeni gveqneboda da rod is gveqneboda saTanado Ta- darigi? mxol od 1920 wl is Semdeg aviyaneT dRiuri ricx- vi ase awyobil i vaznebis ocdaaTi aTasamde, arc amisTvis saWi ro masal is Tadarigi iyo usazRvro.-¹⁶

rusul i sabrZol o vaznebis damzadebis gazrdasTan dakav- Si rebiT, gen. al .zaqariaZis mogonebebidan motanil i zemo- aRniSnul i informaciis siswores, Tavdacvis sabWos 1920 wl is 13 noembris dadgenil ebac adasturebs. am dokumentis mixedviT, sxdomas sagangebod ganuxil avs sakiTxi_ `vazneb- is aRsaWurvel saxel osnos Sromis nayofierebis gaumj obese- bis Sesaxeb.- miRebul i dadgenil ebiT, dasaxul i mi znis gan- saxorcziel ebl ad, Tavdacvis fondi dan 7,706000 maneTi iqna gamoyofil i. imave Tavdacvis sabWos 1921 wl is 11 ianvris sxdomam, rusul i SaSxanebisTvis gaTval iswinebul i `xiSte- bis- maketi moiwona da dasamzadebl ad Sesabami si nebarTva gasca.

Cems mier motanil i zemoaRniSnul i faqtebi or ZiriTad

garemoebaze mi gvani Snebs: 1) rusul i warmoebis SaSxanebi-saTvis samxedro sawyobebSi vaznebis da sxva nawil ebis maragis ukmarisobaze, misi kustarul ad gasaiduml oebul formebSi damzadebis gziT Sevsebis mcdel obaze; 2) Tavdacvis sabWos maRal Cinosnebis mxol od ramdenime pirovnebas gaaCnda srul fasovani informacia, ra raodenobas Seicavda Tavdacvis sistemisadmi daqvemdebarebul samxedro sawyobebSi im etapze arsebul i iaraRi. aqedan gamomdinare, qarTul istoriografiaSi da zogierTi memuarul i literaturis avtoris mier gavr cel ebul i mosazreba, TiTqos saqarTvel os xel isufi ebis Sesabamisi uwyebis maRal Cinosnebma ar icodnen Tu ra `qoneba- iyo Senaxul i arsenal Si, mcdar informaciazea damyarebul i da sinamdvil es ar Seesabameba.

arsebul i umZimesi mdgomareobi dan gamomdinare, iaraRi sa da sabrZol o masal is SeZenis sakiTxTan dakavSi rebiT, saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is 18 martis dadgenil ebiT, safrangeTSi momuSave qarTul i del egacis dasaxmarebl ad, gen. il ia odiSel izis xel mZRvanel obiT special uri komisia gaigzavna. isic cnobil ia, rom saqarTvel os warmomadgenl obam sagangebo memorandumiT mimarTa safrangeTis xel isufi ebas. `Cven viTxovT_ vkiTxul obT dokumentSi_ dauyovnebl iv daxmarebas... rac ufro ZI ieri viqnebiT da momzadebul i, miT ufro gaadvil deba bol Sevi kebis Semosevis Tavidan acil eba.- rac Seexeba safrangeTis premier-ministrs kl emansos, konkretul i gadawyvetil ebis mi RebasTan mimarTebaSi garkveul i mizezebis gamo Tavsi kavebda. dokumentur masal aze dayrdnobiT, am sakiTxTan dakavSi rebiT akvitaisvil i wers: `premier ministri kl emanso SeekiTxad el egacias- iaraRi da amunicia rom gamogigzavnoT... maTac igive bedi xom ar eweva, rogorc deni kini saTvis gagzavnil s; mas bevri gavugzavneT da bol os yvel a es iaraRi bol Sevi kebis xel Si gadavidao.- del egaciam mas saTanado Sesaf-erisi pasuxi misca. am TaTbiris Sedegi iyo dapireba iaraRis micemisa.-¹⁷

samwuxarod, es dapirebac Seusrul ebel i darCa. Tuki gen. azaqariaZis mogonebebs daveyrdnobiT, mokavSi re saxel mwi-foebis umaRl es sabWos, general vrangel isaTvis daval eba miucia, rom konstantinopol is sawyobebSi arsebul i misi

yofil i j aris naqoni i araRi qarTvel ebisaTvis gadaeca. imave azaqariaZis informaci iT, am sakiTxTan dakavSirebi T konstantinopol Si `gaigzavna komisia Ren. quTaTel aZis da Saqro mdivnis Semadgenl obi T. ramdenime dRe gaatarada am del egaciam iq, magram arc erTi Tofi Cven maTgan ar migvi Ria... rusul sabWos Ren. vrangel is meTaurobi T gamoutania dadgenil eba, rom yovel nairi zomebi yofil iyo miRebul i, raTa qarTvel ebs i araRi ar miscemoda.-¹⁸

erTi ram dabej iTebi T SeiZl eba iTqvas; ramdenadac vrangel i da denikini antantis saxel mwifoebisgan finansdeboda da maTi miTi Tebebis Semsrul ebl ebi iyvnen, gansakuTrebi T ingl isisa da safrangeTis xel isufal Ta gareSe, saqarTvel los sawinaaRmdegod veranair gadawyvetil ebas ver mi iRebdenen. mi Tumetes, stambol is samxedro sawyobSi Tavmoyril i vrangel is naqoni i araRi, safrangeTis saxel mwifos sakuTrebas warmoadgenda. am SemTxvevaSi, gadamwyveti si tyva, safrangeTis premier- ministr kl emansos unda eTqva. rogorc zemoTac mqonda aRni Snul i, ramdenadac mas orWoful i_ waj equkuj eqis pozicia eWira, ami T gen. vrangel i sargebl obda da mi si naqoni i araRi s vargisianobis Semowmebis ufl ebasac ar aZl evda qarTul mxares. arc isaa gamoricxul i, rom igive kl emanso, evropel i maRal Cinosnebisadmi damaxasia Tebel i orpirovani ianosis rol s rom TamaSobda. Torem, mis mier gacemul i brZanebis Sesrul eba- arSesrul ebaSi Carevas, rusul i sabWo da gen. vrangel i namdvil ad ver gabedavda. am SemTxvevaSi gadamwyvet si tyvas evropel Ta interesebi gansazRvravda. mxedvel obaSi maqvs maTi mxridan saqarTvel los saZianod Cafiqrebul i samomavl o RonisZieba. kerZod, saqarTvel osgan teritoriebis CamoWris safuZvel ze axal i fsevdo `saxel mwifos- Seqmnis mcdel obis faqti. am mimaRTul ebi T pirvel i qmediTi nabij i ingl isisa da safrangeTis xel isufal Ta Zal isxmevi T 1920 wl is 25 Teberval s gadaidga da erTa l igis mandat iT, baTumi porto- frankod ofical urad iqna gamocxadebul i. baTumsa da mis garSemoarsebul i teritoriebis bazaze saqarTvel osgan gancal kevebi T, `patara damouki debel i saxel mwifos- Seqmnis saki Txi, mokavSire saxel mwifoTa umaRl esi sabWos 27 Tebervl is l ondonis sxdomaze sagangebod ganixil es. evropel Ta es veragul i gegma, qarTvel pol itikosebs mxedvel obidan ar

gamorCenia da adeqvaturi nabij is gadasadgmel ad Sesabami-
 si safexuris momzadebas Seecadnen. amis dadasturebas noe
 ramiSvil is mier parizSi myofi k.CxeiZisa da ir.wereTel isa-
 dmi gagzavnil i weril i warmoadgens, romelic 1920 wl is 22
 martiTaa daTariRebul i. am dokumentis gansakuTrebul i
 Rirebul eba imaSi mdgomareobs, rom masSi gamoaSkaravebu-
 l ia qarTul i saxel mwifos teritoriul i mTl ianobis wi-
 naaRmdeg dagegmil i ingl isis xel isufal Tamiznebi da amo-
 canebi. meore mxriv, saqarTvel os samxreT_ dasavl eTis isto-
 riul i teritoriis CamosaWrel ad, ingl isur- somxuri al ian-
 sis Sesaxeb_ xazgasmiTaa miTiTebul i. aRniSnul Tan dakav-
 SirebiT dokumentSi vkiTxul obT: `ingl isel ebi cdil obs...
 daikavon baTumis ol qi da Semdeg gaiyvanon rkinigza baTu-
 midan artaaniT yarsamde... aseTi gegma warmoadgens ganmeo-
 rebas im gegmias, rac erTxel moxda Zvel saqarTvel oSi.
 samcxe_ saaTabagos mowyvetiT davkargeT ekonomiuri Zal a-
 gavl ena da Semdeg pol itikuri suvereni teti. **ami tom vi brZ-
 viT ase energi ul ad am gegmis wi naaRmdeg. artaani_ baTu-
 mis xazi savsebiT Cveni unda Sei qnes. rogorc ar Segvi-
 ZI ia baTumis ol qis daTmoba, aseve ar SegviZI ia arc arta-
 anis ol qis somxebi saTvis gadacema... somxebi i brZvi an arta-
 anis ol qidan gai kafon vi wro gza baTumisken. gaJl iton iq
 mcxovrebn i, rogorc exl a JI eten artaanis ol qis aRmosa-
 vl eT nawil is musl imanebs artil eriit da qmnian sufTa
 derefans.**^{~19} am dokumentis gacnobis Semdeg gasagebi unda
 iyos: 1)saxel mwifoebri vad ra maRal doneze azrovnebd a Cv-
 eni winaprebi da somexTa moTxovnebsi, saqarTvel os terit-
 oriul i mTl ianobis dasarRvevad ra did safrTxebs xeda-
 vda; 2)imave dokumentiT aSkarad ikveTeba, Tu ratom uWerda
 mxars ingl isis warmomadgenl oba san- remos konferenci aze
 somxebis usafuZvl o da mtacebl ur moTxovnebs. isic sayura-
 dReboa, rom **antantis saxel mwifoebis mxridan baTumis po-
 rto- frankod gamocxadebas, n.ramiSvil ma karikaturul i
 saxel mwifos Seqmnis mcdel oba uwoda da principul ad
 daayena sakiTxi mis wi naaRmdeg energi ul i zomebis mi Rebi s
 aucil ebl obis Sesaxeb.** imavdroul ad ingl isis xel isufal eb-
 is saqarTvel osken SesaZl o Semobrunebis faqtorebis win
 wamowevazedac miuTiTa. amastan dakavSirebiT imave weril -
 Si vkiTxul obT: `Cven vfiqrobT, SeiZl eba ingl isis xel mZR-

vanel wreeps advil ad davumtkicoT, rom Zl ieri saqarTvel
l o sworeT maT interesebSia da maT pol itikas mTel kavka-
siaSi da Sua aziaSi amtkicebs. ami tom, saWi roa saqarTvel -
os interesTa uzrunvel yofa.-

n.rami Svil is es weril i imiTacaayuradRebo, rom masSi
zaqaTal as ol qis azerbaij anis sazRvrebSi datovebis SeuZ-
l ebl obaze da am sakiTxTan dakavSirebiT antantis saxel m-
wifoTa mxardaWeris miRebazea yuradReba gamaxvil ebul i.
rogorc Cans, am sakiTxze azerbaij anel ebs evropul i saxel
l mwi foebis mxridan garkveul i formiT qonda l obireba.
`mesame sakiTxi es aris zaqaTal as ol qi. yovl ad SeuZl ebel -
ia_ vkiTxul obT dokumentSi_ am ol qis azerbaij anis fargl
l ebSi datoveba. ekonomourad is gadaj aWvul ia Tbil isTan.
saWi roa am sakiTxSi mi mxroT mokavSireni. es miT ufro Se-
iZl eba, rom azerbaij anis gaZl ierebas saqarTvel os xarj ze
ar moisurveben. saerTod, **droa sazRvrebis sakiTxi pirvel
rigSi daayenoT.** modis gen. odiSel iZe. man Cveni azri icis
da saWi roa misi erudiciis savsebiT gamoyeneba. imedi maqvs,
Tqven SeZl ebT am ukanasknel dabrkol ebaTa daZl evas.-

dokumenturi masal iT dasturdeba, rom l ondonis konfe-
renciis monawil e saxel mwi foebma, saqarTvel osTan mi mar Te-
baSi srul i siyrue gamoiCina. qarTvel Ta gasaWi ri, misi yovel i
winadadeba ignori rebul i iqna. aseTive damoki debul eba ga-
moavl ina saqarTvel osadmi i araRis mi yi dvasTan mi mar TebaS-
iac. marTal ia, saqarTvel os warmomadgenl obas oficial u-
rad uars ar eubnebodnen, magram arc danapi rebs asrul ebdn-
en. es garemoeba qonda mxedvel obaSi ak.Cxenkel s, roca gr.rc-
xil aZi sadmi gagzavnil weril Si (1920 wl is 21 marti), ingl -
isis xel isufl ebis misamarTiT gul iswyromiT rom werda:
`Cven ar vTxovT maT j ars, ar vTxovT mowyal ebas, gvinda mx-
ol od megobrul ad mogvepyran. gamogvi gzavnon i araRi, surs-
aTi, mogvcen saSual eba medgrad SevebrZol oT anarqias, ro-
gorc garedan ise SigniT.- imave ak.Cxenkel is mtkicebiT, ra-
mdenadac saqarTvel o evropasa da azias Soris saaRebmi cemo-
xids warmoadgenda, misTvis gaugebari rCeboda ingl isis
antiqarTul i pol itikuri kursi. mi Tumetes, aRni Snul saki-
TxTan mi mar TebaSi saqarTvel os gansakuTrebul i funqcia
ekisreboda. am fonze, gr.rcxil aZi s winaSe ak.Cxenkel i savse-
biT kanonzomierad svamda kiTxvas: **`vis iSovis ingl isi**

ukeTess, gana mTel s aziaSi aris kidev iseTi eri, rogorc qarTvel i, romel ic momwifebul ia pol itikuraT, surs evropul ad icxovros da mTel is arsebiTaa dainteresebul i didi britaneTis gverdiT, misi patara megobris saxiT Seasrul os Tavisi istoriul i misia? Tbil isi gegemonia amerikavkasiisa, is erTgvari sul ieri simagrea, romel zedac dayrdnoba ingl isisTvis metad saxei roa. rac ufro ZI ierivarT Cven, pol itikuraT da ekonomikuraT, miT ufro kargia TviT ingl isisaTvis. amIT mis gavlenas daeqvemdebareba mTel i kavkasia... ratom ar esmis mas es garemoeba, ratom unda amerikavkasia bol Sevikebis saTel ad gaxados?... es pol itika... TviT ingl isis sasicocxl o interesebis Ral atia... gTxovT imoqmedoT mTel is Zal RoniT. CaagoneT mag xal xs namdvil i maTi interesi, nu gvRupaven Cven, nu Ral atoben TviT ingl iss.-

am vrcel i amonaweridan kargad Cans, Tu ra maRal doneze qonda ak.Cxenkel s gacnobierebul i kavkasiis regionSi saqarTvel os geopol itikuri mniSvnel oba da is mosal odnel i safrTxeebi, romel ebic Crdil oetidan da samxreTidan emuqreboda Cvens qveyanas. meore mxriv, masSi xazgasmiTaa miT iTebul i ingl isis gansakuTrebul rol ze, rogorc damcav meqani zmze saqarTvel osTan mi marTebaSi. samwuxarod, ingl isis xel isufl ebaze zemoqmedebis moxdena, ara Tu gr.rcxil aZes, aramed masze ufro maRal i rangisa da didi saxel mwifos warmomadgenel sac ar SeeZl o. im etapze ingl isis xel isufl eba ruseTis bunebriv simdidreze fiqrobda da wurbel asaviT misi amowovis meqanizmis SemuSavebiT iyo dakavebul i. am fonze, saqarTvel o da samxreT kavkasia misTvis nakl ebad Rirebul geografiul cnebad gadaiqca. saqarTvel os xval indel i dRisTvis ingl isel Ta es damRupvel i kursi, qarTul pol itikur el itas mxedvel obis miRma ar darCenia da masTan mi marTebaSi, adeqvaturi nabij is gadadgmis aucil ebl obas ayenebda. amis utyuar dadasturebad, egegeWkoris mier 1920 wl is 24 marts parizSi, romSi da konstantinopol Si myofi saqarTvel os warmomadgenel ebisadmi gagzavnil i weril i gamodgeba. `Cven eWvi gvaqvs- vkiTxul obT dokumentSi, rom ingl isel ebi Cvens zurgsukan saiduml od mol aparakebas awarmoeben sabWoTa mTavrobasTan... Tu isini bol Sevikebis gan mi iReben mandats sparseT- indoeTisTvis, amerikavka-

sias advil ad daTmoben. aseT mdgomareobaSi, arsebul i pi robe-
 bi Cven sxvas arafers gvikarnaxebS Tu ara saswrafod ene-
 rgiul moqmedebas. mTavrobas gadawyvetil i aqvs dai cvas
 respubl ikis damouki debl oba Tu is saWi ro iqneba i ara Ri T
 xel Si.~ ingl isis sandoobasTan mimar TebaSi, e.gegeWkori ar
 tyuoda. dokumenturi masal iT dadasturebul ia, rom im etapze
 sabWoTa ruseTsa da ingl iss Soris ekonomikuri urTier-
 Tobis sakiTxebTan mimar TebaSi mol aparakeba da Sesabami si
 xel Sekrul ebis teqstis momzadebaze muSaoba mar TI ac mim-
 di nareobda. aRni Snul is gaTval iswinebi T, mxol od ingl isze
 dayrdnoba da dasaxul i miznis Sesasrul ebl ad sxva qveyne-
 bisken argaxedva, an saTanado nabij is argadadgma da axal i
 safexuris armosinj va, didi pol itikuri Secdoma iqneboda.
 am mxriv, qarTul i saxel mwifos mmarTvel wreebs safuZvl i-
 ani gamocdil eba da mimdinare procesebisadmi al Ros aReb-
 is SesaniSnavi intuicia gaaCnda. amis udao dadasturebas
 imave dokumentebSi motanil i faqtebi iZl eva. am masal ebis
 Seswavl is Sedegad irkveva, rom ingl isisgan gadamwyveti
 pasuxis droSi Segnebul ad gaWi anurebis gamo, i araRis SeZe-
 nasTan mimar TebaSi dawyebul i saqmi anobis ZiriTadi kursi,
 saqarTvel os dipl omatiurma korpusma ital ia_ safrange-
 Tis mimarTul ebi T aiRo. roca saqarTvel os del egaciis
 mier am qveynebi dan i araRis SeZenastan dakavSirebi T gaweul
 saqmi anobas vexebi T, Cvens winaSe principi pul ad ismeba ki Tx-
 va_ samxedro aRWurvil obis SesaZen nuxxaSi Setanil i iyo
 Tu ara saqarTvel os Tavdacvis saminstrosadmi daqvemde-
 barebul i ital iuri sabrZol o Tvi Tmfri navebi saTvis saWi ro
 sawvavis Sesyidva. es sakiTxi gansakuTrebul aqtual obas
 im Tval sazrisiTac izens, rom r.gabaSvil is mogonebebis
 safuZvel ze, istorikosTa garkveul wreebSi, `eqsper tebsi-
 da Jurnal istebSi dRemde mcdari Sexedul ebaa `gabatoneb-
 ul i,~_ saqarTvel os xel isufl ebam TiTqos ar izruna da
 Tvi Tmfri navebi sTvis sawvavis SesaZenad arcerTi TeTri ar
 gaimeta. isini gazepirebul i l eqsivi T imeoreben r.gabaSvi-
 l is mogonebebis sarkazmi T Sezavebul teqsts. `sad iyo 12,
 saukeTeso ital iuri haeropl ani, romel Tagan_ wers r.gaba-
 Svil i_ vercerTi ver afrinda, mi uxedavad saukeTeso qarTve-
 l i mfrinavebi sa (mayaSvil ebi, bogomol ovi da sxv.), radgan
 Cvenma `mzrunvel ma- xazeinma~\_ aucil ebel `gargoil isaTvis-

ful i ver gaimeta: Zviria!.. ubral o zeTi ixmareTo da bol Sevikiuri erTaderTi haeropl ani Tu `panikasa- hqmni da Cvens mamac gvardiaSi, warmoidgineT, ra entuziazms gamoiwvevda maTSi da SiSis zars bol SevikebSi.\_ Cvens 12 haeropl ans Camoegdo maTi es erTaderTi da efrina mtris Tavze... gind mar to Jordani as qvada gunda Camoeyara, an gegeWkoris marq- sistul i `rCevebi- marqsistul save rigebsi?- (gv.316)

vinc am amonawers yvel a ni uansiT siRrmiseul ad gani xil - avs, udaod dameTanxmeba, rom igi tyuil ebiTaa damZimebul i da saqarTvel os mTavrobisadmi biol ogiurad moZul e adami- nis mieraadaweril i. am teqstis avtors, 1918 wl is maisis umZimesi dReebi unda gaxsenoda, roca man da misma Tanapartiel ebma, saqarTvel os pirvel i respublikis koal iciur mTavrobaSi Sesvl aze da qveynis xaval indel i dRis pasuxismgebl obaze, upasuxismgebl o gadawyvetil eba rom mi iRo da `qandaraze Semomj dari- gul gril i mayurebel i opozicioneris rol Si yofna amj obina. es aris mware simarTI e da mas vercerTi istorikosi ver gaeqceva.

rac Seexeba ital iuri warmoebis TviTmfrinavebis sawvavisTvis ful is TiTqos `vergametebas,- am tyuil is mxil ebis uamravi dokumentia dacul i harvardis universitetisa da l evil is saarqivo masal ebis Sesabamis fondebSi. imave masal ebSi dacul i informaciis mixedviT, samxedro aRWurvil obasTan erTad, aRni Snul i sawvavi ital iis Tavdacvis uwyebidan unda mieRo saqarTvel os. am da sxva sakiTxebis mogvareba ital iaSi sagangebod mi vl inebul gen. i.gedevani Svil s qonda daval ebul i. saqarTvel os del egaciis (politikuri, ekonomikuri, samxedro) 1920 wl is 1 maisis sxdomis stenografiul i angariSidan irkveva, rom, saqarTvel os warmomadgenl obis imedebi ital iis xel isufl ebam ver gaamarTI a. xel SemSl el faqtorad sakiTxis politikur Wril - Si gadatana da al iebis (al iansis saxel mwi foebis) mier gamocemul i brZaneba iqna dasaxel ebul i. es dokumenti, kavkasiis da mcire aziis teritoriaze, iaraRisa da nebi smieri sabrZol o saSual ebebisTvis gankuTvnil i nawarmis Setanas krZal - avda. aRni Snul is gaTval i swinebidan gamomdi nare, saqarTvel os dipl omatiuri korpusis mesveurebma, qveynisTvis TavdacviTi sabrZol o masal is Sovna `Semovl iTi gziTac- mosinj es. am SemTxvevaSi maT mi zans, qarTul i j aris Sei araReba

da respubl i kis damouki debl obis gadarCena war moadgenda.

Seqmnil i urTul esi situaciis gaTval iswi nebi dan gamomdinare, evropaSi qarTul i misiis warmomadgenl ebma, moqmedebis erT-erT safexurad, sayovel Taod cnobil i pol itikuri formul ireba_`mizani amarTI ebs saSual ebas- gamoyenebac scades. isini ital iis kerZo savaWro sazogadoebis `ICTA--s xel mZRvanel s daukavSirdnen da masTan iaraRis SeZena_ transportirebaze mol aparakebis garkveul i safexuri Seamzades. aRni Snul sakiTxTan mimarTebaSi gansakuTrebul yuradRebas gr.rcxil azis mier 1920 wl is 17 ianvars egegeWkorisadmi gagzavnil i weril i iqcevs. CvenTvis saintereso sakiTxTan dakavSirebiT dokumentSi vkiTxul obT: `erTi italiel i vaWari romel ic droebiT imyofeba aq, rogorc warmomadgenel i ital iuri savaWro sazogadoebisa `ICTA-, winadadebas iZl eva Seitanos saqarTvel oSi yovel nairi samxedro iaraRi, Tofebi, zarbaznebi, aeropl anebi, patronebi, yumbarebi da sxva. misi si tyviT, yvel aferi es SeiZl eba i Sovos saqarTvel os mTavrobam ital iaSi kerZo mwar moebl ebis da vaWrebi sgan. foTamde mitanas ikisreben gadamyidvel ebi. saWiroa mxol od winaswar icodnen, SeiZl eba Tu ara am saqmeze pirdapiri l aparaki ital iis mTavrobasTan. Tu es ise unda moewyos, rom ital iis mTavrobam ver gaigos. am sakiTxis Sesaxebe me davpirdi pasuxs ori kviris ganmavl obaSi da amitom gTxovT vidre es vada gavidodes macnobot Tqveni Sexedul eba.-

Sesabamisi saarqivo masal ebis Seswavl is miuxedavad, aRni Snul sakiTxTan mimarTebaSi raime saxis gadawyvetil ebis miRebis damadasturebel dokumentis ver mi vakvl ie. rogorc Cans, zemoaRni Snul i kanonis gaTval iswi nebi dan gamomdinare, ital iidan aral egarul ad iaraRis gamotana did riskTan iyo dakavSirebul i. miTumetes, im etapze xmel TaSua zRvisada Savi zRvis umniSvnel ovanes navsadgeurebs da TviT bosforis srutes konstantinopol iTurT_ ingl isis sajariso SenaerTebi akontrol ebda. saqarTvel osadmi iaraRis miyi dvasTan mimarTebaSi ingl isis waj eq- ukuj eqis pozicias Tuki gaviTval iswinebT, bosforis sruteSi ital iidan aral egarull ad wamoRebul i iaraRis gatarebas ingl isi araviTar SemTxvevaSi ar dauSvebda. aqedan gamomdinare, saqarTvel os saerTasoris mdgomareoba ki dev ufro damZimdeboda.

ramdenadac iaraRis aral egarul ad transportireba did riskTan da mosal odnel saerTaSoriso skandal Tan iyo dakavSirebul i, saqarTvel os mTavrobam am nabij is gadadgmisgan, rogorc Cans Tavi Seikava. saarqivo masal ebi dan irkveva, rom saqarTvel os dipl omatiurma warmomadgenl obam, iaraRis SeZenis optimal ur formad, qarxnis mepatroneebTan mol aparakeba mi iCnia. am mxriv saintereso informaciaa dacul i nj ayel is mier e.gegeWkorisadmi 1920 wl is 30 ivniss gagzavnil weril Si. am dokumentis mi xedviT, nj ayel i da i.ge devaniSvil i sagangebod Casul an qal aq mil anSi raTa enaxaTital iis metal urgiul i qarxnebis mmarTvel i wreebi da uSual od maTTan moexdinaTital iuri warmoebis iaraRis Sesyi dvasTan dakavSirebiT mol aparakeba. ramdenadac es mc-del oba warumatebl ad damTavrda, qarTul i dipl omatiuri korpusis warmomadgebni ebi iZul ebul i gaxdnen, del egacis winaSe mdgomi sakiTxebis mogvarebas isev l ondonSi cdil iyvnen. samwuxarod, maTi es misi ac uSedego gamodga.

yovel ive zemoTqmul idan gamomdinare, principul ad ismeba kiTxva: romel qveyanaSi api rebda r.gabaSvil i TviTmfrinavebisTvis sawvavis SeZenas da Tuki aseTi saxel m-wifo egul eboda, es saiduml o ratom droul ad ar gaumxil a imave komisiis wevrebs? roca am SekiTxvas zogiet i `gabaSvil isti- Cemi kol ega damaj erebel pasuxs gascems, amis Semdeg miecema moral uri da zneobrivi ufl eba gaakritikos da anaTemasac gadasces xel isufl ebis is mesveurni, roml ebmac r.gabaSvil isgan mikvl eul i TviTmfrinavis `sawvavis sabados- aTvis ebaze uari rom ganacxada.

qarTul i jarisTvis iaraRis SesaZenad gaweul i saqmi ano-bidan, gansakuTrebul interest gr.rcxil aZis mier e.gegeWko-risadmi 1920 wl is 4 maiss gagzavnil i radiodepeSa iqcevs. am dokumentidan irkveva, rom ingl isis, safrangeTis da ital - iis qveynebis maRal komi srebTan Sexvedraze, gr.rcxil aZes principul ad dausvams sakiTxi: `rodis SeiZl eba miviRoT dapi rebul i amunicia. rogorc mosal odnel i iyo-wers igi-gadaWriTi pasuxi arcerTma ar momca. miTxres, es sakiTxi TviT Cvenma mTavrobam unda gadawyvitoso da dampirdnen, rom gaugzavni dnen depeSebs TavianT sagareo saqmeTa samini-stroebis am saqmeze. me vcdil obdi gamegebinebi na maTTvis, rom daxmareba swored exl aa saWi ro, radgan baqoSi bol Se-

vikebis gamoCenis Semdeg, saqarTvel o Tavdacvis samzadis-Sia.- samwuxarod, maTi mxridan qarTul i probl emisadmi civi da indiferentul i damokidebul eba igrZnoboda. iseTi STabeWdil eba iqmneboda, rom isini qarTvel ebs gansakuTrebul informacias umal avdnen. qamel eonis pol itikur ni Rabs amofarebul ni, mxol od zedapirul i dapirebebiT ifargl ebodnen. amis SesaniSnav dadasturebad, saqarTvel os sazavodel egaciis 1920 wl is 4 maisis sxdomis stenografiul angariSSi dacul i informacia gamodgeba. dokumentidan irkveva, rom k.gvarjal azis mier frangi pol kovnikis JorJisadmi micemul SekiTxvaze_ `Cven gvinda vicodeT... iaraRs Tu miviRebT, viRebT marTo safrangeTidan Tu sxvebidanac.- respodentma (JorJma) am kanonzomieri SekiTxvisadmi konkretul pasuxs Tavi aarida. **rac Seexeba imave k.gvarjal azis saubars kremerTan, mas k.gvarjal azisaTvis yovel gvare Sefarvis gareSe uTqvams: `Tu gindaT marTal i giTxraT, maSin azri aseTia,... iaraRi Tqven ar mogecemaT, radganac Tqven erTi meores wyvetT.- am SemTxvevaSi mas somex-azerbajanel Ta sisxl iani dapirispireba qonda mxedvel obaSi. samwuxarod, es danaSaul ebrivi qmedeba bral debis saxiT qarTvel ebze gadmoqondaT. anal ogiuri pozicia eWira qarTvel ebTan mi marTebaSi grenarsac. rogorc Cans, somexbis mxridan orive maTgans qarTvel Ta sawinaaRmdegod yal bi informacia qonda miwodebul i. igi qarTvel ebis simarTI esa da udanSaul obaSi mas Semdeg darwmunda, roca demartel is depeSas gaecno. am dokumentSi xazgasmiT iyo miTitebul i: `saqarTvel os energiul i Carevis wyal obiT, mowveuli iqna konferencia sami respublikis da omi SeCerebul ia somex-azerbajanel Ta Soris.-**

Cems mier motanil i faqtebi imis naTel i dadasturebaa, Tu ramdenad maRal doneze muSaobda mezobel i qveynebis (somexeti, azerbajani) warmomadgenl ebi qarTvel ebis winaaRmdeg yal bi informaciis gavrcel ebis mizniT. maT kargad moaxerxes saqarTvel osadmi evropis liderTa garkveul i nawil - is undobl obaSi darwmuneba. iaraRis SeZenis sakiTxSi qarTul i dipl omatiis warumatebel i saqmi anobis safuZvel Ta- safuZvel i evropis masStabiT qarTvel ebisadmi somexTa gapiarebul i yal bi bral debebi iyo. am sakiTxTan dakavSirebiT, saqarTvel os del egaciis da ekonomikuri komisiis 1920 wl is

1 maisis gaerTianebul sxdomaze, k.CxeiZe xazgasmiT mi uTiTebda: `del egaciam iaraRis SeZenis sakiTxis gamorkvevisTvis didi Sroma gaswia, magram saubedurod jer mizans ver miaRwia.- am SemTxvevaSi k.CxeiZes ita liaSi da inglisSi qarTuli del egaciis warumatebeli saqmianoba qonda mxedvelobaSi. miuxedavad imisa, rom inglisSi TiTqmis yvela pasuxismgebeli pirovneba iqna naxuli, isini qarTvel ebs iaraRis SesyidvasTan dakavSirebiTerT da imave pasuxs aZi evdnen: `principuli mosazrebiT SeuZi ebelia jer-jerobiT sakiTxis sisrul eSi moyvana da a.S.-

inglis warmomadgenlobis mxridan aseTi poziciis daWerra, moaxloebuli safrTxis winaSe mdgomi saqarTvel osadmi momakvdinebel dartymas warmoadgenda. mitumetes, samxretkavkasiis garSemo politiki situaciis gamwvavebis fonze, saqarTvel omZimes mdgomareobaSi imyofeboda. qveyanas sabrZolo iaraRis swirdeboda da amaucil ebel damcav instruments, dapi rebis miuxedavad, dasavleT evropis saxel mwifoebi ver imetebda. am realobis gaTvaliswinebidan gamomdinare, parizSi, romSi, berlinsi, bernSi, LondonSi, konstantinopolSi myofi saqarTvel osdiplomatiuri warmomadgenlobisadmi 1920 wl is 18 aprils gagzavnil radiodepeSaSi e.gegeWkori garkveviT mi uTiTebda: `Cven SevZi ebT Tavdacvas sakuTari ZalebiT, yovel SemTxvevaSi erTxans gaumklavdebiT mters. raTqma unda Cveni mdgomareoba ufro imediani iqneboda, rom mokavSireTagan Sepirebuli daxmarebami gveRo. yovel dRe gvpirdebian, magram jer arafერი gamougzavni aT.- am fonze, gansakuTrebuli yuradRebas iqcevs imave e.gegeWkoris mier evropis qveynebsi saqarTvel os warmomadgenlobisadmi 1920 wl is 30 aprils gagzavnil radiodepeSa. `Cven gvWiria- vkiTxul obT dokumentSi- iaraRi, amunciada sursaTi. mokavSireTami si ebi gvpirdebian daxmarebas, Tumca jer es dapi reba ar ausrul ebiaT... Tqveni q unda mi iRoT yovel izoma, rom es daxmareba Tuki cariel isityva ar aris, maTi dapi reba dauyovnebliv mogvardes.- evropis qveynebis l iderebidan sicrueze dafuZnebuli waj eq- ukuj eqis politiki dan gamomdinare, saqarTvel os del egaciis winaSe principul ad daisva sakiTxi imarsebiTi meqanizmis wina pl anze wamowevis aucil ebl obis Sesaxeb, romel ic dasavleT evropis saxel mwifoTa l iderebs daaintere-

sebda. am mxriv, gansakuTrebul yuradRebas n.ni kol aZis mier SeTavazebul i winadadeba iqcevs. n.ni kol aZis azriT, ramdenadac bol Sevi keb is mier baqos okupacia ganxorciel da, misi ganTavisufl ebis motivaci iT, qarTul mxares antant is qveynebi dan i araRis miyi dva unda moeTxova. am sakiTxTan dakavSi rebiT qarTul mxares gen. foSi sadmi dasabuTebul i formiT Sesabamisi moxseneba unda ware d g i na. erTi SexedviT es winadadeba im Tval sazrisiT Canda mi saRebi, rom aRni Snul sakiTxTan mi marTebaSi, navTobze daxar beb ul ingl isisa da safrangeTis xel isufal T SeiZl eba marTl ac gasCenodaT garkveul i interesl. meore mxriv, bol Sevi kebi sgan baqos ganTavisufl ebi saTvis saomari moqmedebeb is dawyeba, sabWoTa ruseTisadmi omis gamocxadebas ni Snavda. is i araRi (vaznebi, yumbarebi...) roml ebsac evrop is qveynebi dan qarTul i mxare marganecis safasurad mi i Rebda, evrop is qveynebi s interesebi saTvis sabWoTa ruseTTan omis dros dai xarj eboda da qarTul i j ari i sevu i araRod darCeboda. am procesebs qarTvel Ta cocxal i Zal is msxverp l ad SewirvasTan erTad, saqarTvel os ekonomikis srul i ganadgureba da misi saxel mwi foebri obis dacema moyveboda. aqedan gamomdi nare, n.ni kol aZis zemoaRni Snul i winadadeba, im periodis qarTul i sinamdvil isadmi mi uRebel i iyo. Tundac im el ementarul i mizezis gamo, rom i araRis sanacv l od ruseTan dapi rispirebiT, saqarTvel o evrop is saxel mwi foebis interesTa zvaraki gaxdeboda.

Cems mier arqivsacavebSi mikvl eul i dokumenturi masal is mixedviT Tuki vimsjel ebT, antantis saxel mwi foebi ruseTTan omSi saqarTvel os CabmiT marTl ac iyvnen dai nteresebul ni. amis Sesaxeb, gr.rcxil aZis mier 1920 wl is 21 ianvars parizSi myofi saqarTvel os del egaciis winaSe gakeTebul moxsenebaSi, ingl isis admiral di-robekTan saubris sayuradRebo faqtebia motani l i. `di-robekis nal aparakevidan- vkITxul obT dokumentSi- gamoirkva, rom antantas ganzraxul i aqvs Cveni CaTreva omSi bol Sevi keb is wi naaRmdeg. di-robekis TqmiT, mdgomareoba Txoul obs, rom saqarTvel o awarmoebdes bol Sevi kebTan ara mar to TavdaciT pol itikas da mzad iyos mogeriebiTi omisTvis, aramed imasac, rom saqarTvel o daexmaros moxal iseebs yubani s ol qSi bol Sevi keb is ukan gadasrol isTvis... j er unda gamo-

iCinos saqarTvel om faqti urad aqtivoba bol Sevi kebis wi-
 naaRmd eg da maSin mi iRebs i araRso.- di- ro bekis aRni Snu-
 l i pozicia gakvirvebas ar iwvevs, radgan igi parizis kon-
 ferenciis monawil e saxel mwi foebis mier miRebul i dadge-
 nil ebidan gamomdinareobda. am SemTxvevaSi misi `damsax-
 ureba- imaSi mdgomareobs, rom ingl isel ebisTvis damaxas-
 iaTebel i `daxurul i kartis- TamaSis principi daarRvia
 da saqarTvel os warmomadgenel s pirdapi r mi ani Sna_ antan-
 tis qveynebs saqarTvel o da misi mosaxl eoba mxol od da
 mxol od `sazarbazne xorcad- sWi rdeboda. amis dadasture-
 bas, kavkasi is qveynebTan mi mar TebaSi parizis konferenci aze
 miRebul i dadgenil ebis teqtis gr.rcxil aZisadmi gacno-
 ba warmoadgenda. am dokumentSi xazgasmi T iyo aRni Snul i:
 `material uri daxmareba gaewi os kavkasi is republ ikebs
 imave pi robi T, rogorc moxal iseTa armias.- es faqti imaze-
 dac migvani Snebs, rom antantis qveynebi, saqarTvel os res-
 publ ikas ara saxel mwi foebriv, aramed moxal iseTa armii s
 doneze ganixil avdnen. Cems mier zemoT motanil i faqtebis
 anal izidan gamomdinare, varaudis doneze SeiZl eba iTqvas,
 rom saqarTvel osadmi i araRis mi yi dvasTan mi mar TebaSi, antan-
 tis qveynebis l iderTa TavSekaveba, ruseTTan saomar moqme-
 debaSi saqarTvel os mxridan monawil eobis miRebaze ofic-
 ial uri gancxadebis argakeTebi T rom yofil iyo ganpi robe-
 bul i.

rac Seexeba azerbaij anis gasabWoebis poli tikuri mani pu-
 l irebis Sesazl ebl obas, es faqtori, rogorc i. odisel iZe
 aRni Snavda, saqarTvel osadmi mosal odnel i safrTxis fonze,
 qarTul i dipl omatiuri korpusis mxridan wina pl anze unda
 yofil iyo wamoweul i da ingl isidan an safrangeTidan i ar-
 aRis miRebis saSual ebad eqciaT. es garemoeba qonda mxed-
 vel obaSi e.gegeWkors, roca parizSi myofi saqarTvel os
 del egaci is Tavmj domaris k.CxelZis saxel ze gagzavnil we-
 ril Si principi pul i formiT rom ayenebda sakiTxs: `es weri-
 l i minda gavaTavo imiT, rom i araRiT daxmareba mogvcen.
 ar vTxoul obT ufasod. mogvyi don! nuTu saqarTvel om es
 mainc ver daimsaxura maT Tval Si?- igive e.gegeWkori evrop-
 paSi (parizi, romi, berl ini, berni, stambol i) saqarTvel os
 warmomadgenl obebisadmi 1920 wl is 19 ivni ss gagzavnil
 SetyobinebaSi principi pul ad moiTxovda: `amasTanave saWi roa

iararisa da amunciis sakiTxis gadaWris daCqareba. iarari Tu gveqna, Cven gaumkl avdebiT yovel gvar safrTxes.-

azerbaj anSi bol Sevikebis Semosevam, ingl isis xel isufal Ta mesveurni saqarTvel osTan mi mar TebaSi garkveul `kompromisze- waiyvana. mxedvel obaSi maqvs b.vansittartis mier z.avl iSvil isadmi SeTavazebul i winadadeba_ qarTul mxares ingl isis xel isufl ebisadmi iararis moTxovna somxebTan erTad waredgina. saqarTvel os del egaciis meTaurma k.Cxei Zem, am sakiTxTan mi mar TebaSi 1920 wl is 8 maisis sxdomaze uaryofiTi pozicia daafiqsira. igi sxdomis monawil e ebs Seaxsenebda, rom, somxebTan erTad iararis moTxovna da transportireba, `erTgvari pol itikuri demonstracia iqneba azerbaj anis winaaRmdeg, rac cud STabeWdil ebas iqonebs da amave dros isic ar viciT, am pol itikuri demonstraciis samagiero kompensacia Tu rogori iqneba.-

k.CxeiZis es pozicia pol itikuri Tval sazrisiT marTebul i iyo da amierkavkasiis regionSi Seqmnil urTul es situacias savsebiT Seesabameboda. rac Seexeba riskze wasvl as, Tu ra saxis `kompensacias- mi iRebda amisTvis saqarTvel o, es sakiTxi imave del egaciis 1920 wl is 29 maisis da 2 ivniis sxdomebis sagangebo msjel obis sagani gaxda. imave sxdomebis stenografiul i angariSebidan irkveva, rom somxebTan erTad saqarTvel os mxridan iararis waRebis sakiTxis gadawyvetisas, sxdomis monawil eebi pirvel rigSi ruseTTan dadebul xel Sekrul ebas da osmal eTis argaRizianebis faqtors iTval iswinebdnen. `yvel a eseni erTad qmnis im mdgomareobas- am bobda k.CxeiZe- romel ic gvaiZul ebs metismetad frTxil ad moveqceT am sakiTxs.- anal ogiuri pozicia daiWira k.kandel akma, roca l ondonSi myofi saqarTvel os ekonomikuri komisiis mxridan vansittartisadmi micemul pirobaze_ somxebTan erTad iararis Sesyidva- transportirebaze daTanxmebas uaryofiTi Sefaseba rom misca. misi samartliani mtkicebiT, es sakiTxi pol itikuri xasiaTis matarebel i iyo da zaval iSvil sigi pol itikur del egaciasTan unda SeeTanxmebina. igive k.kandel aki, zaval iSvil is zemoaRniSnul TviTnebur gadawyvetil ebas da vansittartTan Setanxmebas naCqarevad mi iCnevda. `saqme imaSi ki ar aris- am bobda k.kandel aki,- rom Cven somxebTan erTad mi gvaqvs iarari, pol itikuri safrTxe am sakiTxis imaSi mdgomareobs, Tu

rogor gavusvat es iaraRi Cvens teritoriaze... me ar mesmis aseTi gul ubryvil oba. z.aval iSvil s unda gaego vansit-tartis winadadeba, somxebTan erTad iaraRis moTxovna da am iaraRis gaSveba Cvens teritoriaze ras niSnavda. dRes sakiTxi ase dgas... pol itikuri mxriT, rom foTSi Casul i iaraRi SeiZl eba ar iqnes miRebul i Cvenebis mier.- aqedan gamomdinare, k.kandel aki savsebiT kanonzomi erad moiTxovda, z.aval iSvil is mier xel moweril i xel Sekrul ebis SeCerebis aucil ebl obas. amis saWiroebas gen. il .odiSel iZec xedavda. misi mtkicebiT, ramdenadac sakiTxi pol itikuri iyo, igi sxdomis monawil eebS Seaxsenebda: `iaraRis CataniT sargebol bis magier SeiZl eba vneba movutanoT Cvens qveyanas.- anal ogiuri mosazreba gamoTqva i.gobeCi amac. `z.aval iSvil i-ganacxada man- mudam zerel ed uyurebda am sakiTxs. man mi-aRwia imas, rom somxebTan erTad gamosul iyo am sakiTxiSi... es miSTvis umTavresia. danarCeni... ar ainteresebs. Cven xel - Sekrul eba gvaqvs bol SevikebTan. iaraRis gaSveba ar iqneba darRveva neutral itetis? meoreT, rogor gindaT, gvardia daTanxmdes_ somxebS mi vceT 75 % da danarCeni 25 % Cven davitovot.- am SemTxvevaSi sakiTxi sworad iyo dasmul i. miTumetes, iaraRis umniSvnel o nawil is (3- dan 1 Tofi), sanacvl - od, saqarTvel o gamosworebel pol itikur dartymas Rebul obda. amasTan dakavSirebiT, del egaci is wevrebis winaSek.CxeiZe principul ad ayenebda sakiTxs: Rirda Tu ara aTi aTasi TofisTvis somxebTan erTad gamosvl a da qveyniSTvis pol itikurad zianis miyeneba. misive mtkicebiT, somexqarTvel Ta erTobl ivi gamosvl a sxva sakiTxebSi ufro meti sargebl is montani iqneboda vinem iaraRis erTobl ivi transportireba. magram ingl isel Ta mxardaWerit gaTamamebul i somxebi, saqarTvel osadmi mezobel i qveynebis dasapirispirebel i safexuris Sesaqmnel ad moqmedebdnen. `yvel aze ufro ambobda k.CxeiZe- somxebS Cveni erTad gamosvl a ainteresebs... Cvens teritoriaze iaraRis gatareba, faqtiurad samxedro kavSiri gamodis somxebTan azerbaij anis winaaRmdeg. ase erTad gamosvl as me vamj obineb cal ke viqneT am SemTxvevaSi.-

sakiTxi sworad iyo dasmul i Tundac im el ementarul i mizezis gamo, rom aRniSnul i faqtiT sabWoTa ruseTi 1920 wl is 7 maisis xel Sekrul ebis saqarTvel os mxridan darR-

vevi s apel i rebas moaxdenda da bol Sevikuri provokaciebi s ganxorciel ebi s SesaZl ebl oba mi scemoda. aqedan gamomdinare, umni Svel o i araRis miRebis safasurad da evropul i dapi-rebebis Semyure saqarTvel o, sabWoTa ruseTTan da azerbaijanTan ganaxl ebul i samxedro dapi ri spi rebi s wi naSe aRmo-Cndeboda. mi Tumetes, ingl isisa da safrangeTis xel isufal ni waj eq- ukuj eqis pol itikur kurss adga da 1920 wl is ivni-sisTvisac gaugebari iyo, Tu ra gadawyvetil ebas miiRebda TiToeul i maTgani saqarTvel osTan mi marTebaSi. amis saukeTeso dadasturebas saqarTvel os del egaci is 1920 wl is 8 ivni-sis sxdomis stenografiul i angariSi warmoadgens. es dokumenti imiTac aris saintereso, rom general ma al .erisTavma, sxdomis monawil eebis pol kovnik JorJTan (frangi oficeri) saubris Sinaarsi gaacno. mi si Tqmi T, safrangeTis mTavrobas somxebisTvis i araRis micemis gadawyvetil eba mi uRia da es i araRi somxeTsi foTis sazRvao portiT unda gagzavnil - iyo. rac Seexeba saqarTvel os, imave pol kovnik JorJs ganuxxadeebia, rom baTumis garSemo Seqmnil i probl emidan gamomdinare, `safrangeTis mTavrobas ar surs waaxdinos damokidebul eba ingl isTan, rac isedac ar aris karg mdgomareobaSi ingl isis mier krasinis miRebis gamo... safrangeTis samxedro saminstro daJinebiT moiTxovs saqarTvel osTvis i araRis micemas. magram mas sagareo saqmeTa saminstros daukiTxavad es ar SeuZl ia. es ukanasknel i ki j erj erobiT gadawyvetil ebi s mi rebas ver bedavs ingl isis gamo.- am amonaweri dan aSkarad Cans, rom evropi s qveynebi dan, Tugind safrangeTi dan saqarTvel osTvis i araRis miyi dvis sakiTxis dadebiTad gadawyvetas, mxol od ingl isis xel isufal Ta guneba- ganwyoba gansazRvavda. mi Tumetes, im etapze yvel a sazRvao navsadgurs ingl isi akontrol ebda. aqedan gamomdinare, saqarTvel os sasi keTod nebi smieri sakiTxis mowesrigeba ingl isis xel isufal Ta neba- survil ze iyo damokidebul i. aRni Snul Tan dakavSi rebiT, imave sxdomaze k.gvarjal aZem gul iswromi T ganacxada: `ingl isma Cven aRgviTqva, rom sawi naaRmdego araferi eqneboda, Tu amerikaSi Sevi Zendi T i araRs. da dRes ki wi naaRmdegni arian safrangeTma rom mogvces. me mgonia aq raRac pol itika unda iyves somxebis mier nawarmoebi. maT undaT aqac mogvmarTon, rom i araRi Cvens teri toriaze gavataroT.- ki dev ufro mkacri

iyo imave sxdomaze k.CxeiZis mier gakeTebul i gancxadeba:
`winaT gveubneboden, rom iaraRis SeZena SeiZl eba ufu-
l od da CvenC am mimaRTul ebiT vmoqmedebdiT... Semdeg gvi-
Txres, iaraRis SesaZenad mxol od ful ia saWi roo. daviwy-
eT am mimaRTul ebiT moqmedeba. exl a ki i sev gveubnebian,
rom uful od SegviZl ia miviRoT. Zal ian kargi, amas raRa
sj obia Tuki egre iqneba. Cven unda miviRoT yovel i zomebi,
rom mogvcen es iaraRi. rac Seexeba somxebs, me SemiZl ia
vTqva, rom ar mesmis maTi saqme. ingl isel ebi, Cveni mfarvel ebi
somxebs aZl even iaraRs, safrangeTic da ital iac. raSia
saqme? somxebis saSual ebiT xom ar surT dagvRupon?~

Cems mier motani l i am amonawerebidan kargad Cans ingl i-
sis xel isufal Ta pol itikurad gameZavebul i da orpiro-
vani ianusis niRbiT SefuTul i antiqarTul i kursi. meore
mxriv, somexTa mier qarTvel Ta sawinaaRmdogod Catarebul i
farul i muSaobis Sedegebi. dokumenturi masal iT irkveva,
rom evropel Ta mxridan gacemul i dapirebebis gamudmebu-
l i cval ebadobidan gamomdinare, parizSi myofi saqarTve-
l os del egacia umZimes mdgomareobaSi aRmoCnda. maT mier
gaweul i titanuri Sroma, romel ic iaraRis SeZenas ukav-
Sirdeboda, evropis saxel mwi foTa maRal Cinosnebis orpiro-
bis wyal obiT, unayofO gamodga. am SemTxvevaSi, qarTul ma
del egaciam Cixidan gamosvl is erTaderT saSual ebad iar-
aRis ingl isel ebisgan SeZena CaTval a mizanSewoni l ad.
rogorc dokumenturi masal idan irkveva, k.CxeiZes ingl ise-
l i pol kovnikis gribonisadmi miumarTavs. am ukanasknel s
pirdapir dausvams sakiTxi_ saqarTvel os SeeZl o Tu ara
iaraRis SesaZenad ful is gadaxda. im SemTxvevaSi Tu qarTul i
mxare ful s gaiRebda, gen. mil nis gankargul ebaSi myofi
iaraRiT datvirTul i gemi saqarTvel os gadaecemoda. mar-
Tal ia, es winadadeba erTi SexedviT mimzidvel i Canda, ma-
gram qarTul i mxaristvis ucnobi rCeboda Tu ra saxeobis,
ramdenad maRal xarixiani da brZol istvis vargisiani iyo
es iaraRi. meore mxriv, misi SeZenis nebarTvis oficial u-
rad dadastureba da transportireba, ingl isis xel isufal ebi
Sesabamisi uwyebis mxridan gacemul i dokumentis Semdeg
gaxdeboda SesaZl ebel i. biurokratiul i barrieris drou-
l ad daZl evis mizniT, saqarTvel os dipl omatiuri korpu-
sis warmomadgenl ebs, daxmarebisTvis ingl isis sagareo saqme-

Ta saministros erT- erTi maRal CinosanisTvis- I ord hart- ingisTvis miumarTavs. imavdroul ad, im mosal odnel i sa- frTxis Sesaxebac gaumaxvil ebiaT yuradReba, romel ic saqarTvel os, sabWoTa ruseTidan emuqreboda. aqedan gamom- dinare, saqarTvel osTvis iaraRis miyidvis droul i gadaw- yvetil ebis miReba, qveynis sasicocxl o interesebisaTvis daukavSirebiaT. imave masal ebis mixedviT, am mniSvnel ovan sakiTxTan mimarTebaSi, I ord hartings indiferentul i damokidebul eba gamouCeni a da ganucxadebia: `rodesac Sei qm- neba aseTi situacia, romel zedac exl a Tqven I aparakobT, maSin SeiZl eba xel meoreT davsvaT eg sakiTxi.- misi aseTi pozicia gakvirvebas ar iwvevs imdenad, ramdenadac im etapze ingl isis xel isufl eba sabWoTa ruseTTan savaWro xel Sek- rul ebis teqstis detal ebs azustebda da ruseTisadmi sa- qarTvel os `daTmobis- da kavkasiis regioniT `ardaintere- sebis- sanacvl od, garkveul SeRavaTebse l odeboda. miuxe- davad amisa, saqarTvel os dipl omatiuri korpusis warmoma- dgenl ebi imeds ar kargavda da iaraRis Sesyidvis sakiTxis dadebiTad gadawyvetas isev ingl isis daxmarebiT cdil ob- da. amis erT- erT dadasturebas, parizSi myofi saqarTvel - os del egaciis (dipl omatiuri, ekonomikuri, samxedro mi- siebi) gafarToebul i sxdoma (1920 wl is 18 maisi) warmoadg- ens. iaraRis SeZenastan dakavSirebiT imave sxdomaze miReb- ul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: `iaraRi SeZenil i iqnas ingl - isidan. Tu mosaxerxebel ia mil ni dan. ekonomiurma komisi am gaiRos erTi da naxevari (1^{1/2}) mil ioni franki da miweros mTavrobas, rom manac gaiRos erTi da naxevari (1^{1/2}) mil io- ni franki.-

imave dokumenturi masal iT irkveva, rom am dadgenil ebis safuZvel ze, ful is gamoyofisa da mil nis mier ramdenime dRiT adre gacemul i dapi rebis miuxedavad, sakiTxi adgil - idan ar daZrul a. ingl isuri mxare, saqarTvel osTvis am sa- siccocxl o mniSvnel obis probl emis mizanmimarTul ad mi- fuCeCebas Seecada. Seqmnil ma mdgomareobam, qarTul i del e- gaciis meTauri k.CxeiZe iZul ebul i gaxada, yovel gvari dip- lomatiuri reveransebis gareSe evropel ebisaTvis saTqme- l i pirdapir eTqva. **amis dadasturebas saqarvel os del eg- aciis 1920 wl is 12 ivni sis sxdomis stenografiul i angar- isi warmoadgens. am dokumentidan irkveva, rom safrangeT-**

is sagareo saqmeTa saminstros maRal Cinosan moxel eebT-
 an grenarTan da l aroSTan, k.CxeiZisa da k.gvarjal azis
 Sexvedris dros, qarTul mxares principul ad dausvams
 sakiTxi_ Tuki somxebs aZl evdnen iaraRs, qarTvel ebTan
 mi marTebaSi ra mi zniT axdendnen TavSekavebas. amasTan dakav-
 Si rebiT l aroSs upasuxia: `marTal ia, somxebze aris l apar-
 aki da CvenTvis saWiroa vicodeT, Tqven gauSvebT Tu ara
 Tqvens teritoriaze iaraRso.- am SekiTxvaze k.gvarjal azes
 del egacii saxel iT ganucxadebia: `erT Tofs ar gavuS-
 vebT manamde, sanam Cven ar mogvcemen iaraRs. SeuZl ebel ia
 davuSvaT, rom Cvens irgvl iv yvel a SeiaraRdes, maSin rode-
 sac Cven uiaraRod vrCebiT!- aseTi principul i xasiaTis
 ganxadebis gamo, l aroSi iZul ebul i gamxdara, qarTvel
 diplomatTan `vaWrobis- garkveul i forma gamoeyenebina
 da SekiTxvis saxiT mistvis mi umarTavs: `Tqven rom mogceT
 naxevari maSin gauSvebT?- safrangeTis warmomadgenl is
 mxridan aseT kompromisze wasvl a imdenad moul odnel i
 iyo, rom k.gvarjal azes konkretul i psauxisaTvis Tavi au-
 ridebia_ `me ar SemiZl ia am sakiTxze garkveul ad gi pasu-
 xot, radganac arc Tqven da arc Cven ar viciT Tu rogori
 mdgomareobaa iq (kavkasiaSi S.v.) daekiTxeT de- martel s
 Tqvens warmomadgenel s da im cnobebis mi xedvit imoqmedeT,
 xolo Cven ki erT Tofs ar gavuSvebT manam, sanam iaraRs
 Cven ar mi vi RebT.- pozicii ase mkacrad gamoTqmiT, qarTul -
 ma mxarem safrangeTis warmomadgenl obas pirdapir mi ani Sna,
 rom isini SesaniSnavad erkveodnen mimdinare politikur
 procesebSi da maTi mxridan SefiTul i formiT Cafiqrebul
 nebi smier veragul qmedebas, qarTul diplomatiur korpuss
 ver gamoaparebdnen. swored amis Semdeg gaxda SesaZl ebel i,
 rom l aroSs nabiji ukan gadaedga da qarTul i mxaristvis
 varnaSi (bul gareTi) arsebul i iaraRi SeeTavazebina. misi
 TqmiT, antantas SeeZl o am iaraRis qarTvel ebistvis mi yi dva,
 magram winaswar ainteresebda iaraRis transportireba Sesa-
 Zl ebel i gaxdeboda Tu ara baTumis navsadguriT. ramdena-
 dac im etapze baTumSi saqarTvel os iurisdiccia ar vr-
 cel deboda da ingl isel ebi batonobdnen, k.gvarjal azem am
 SemTxvevaSi upiratesoba foTis navsadgurs mi aniWa da i qe
 dasZina: `transportis saqmes qarTul i mxare moagvarebda,
 oRond maT iaraRis micemis gadawyvetil eba daCqarebiT

mi eRoT, radgan amas di di mni Svnel oba eqneboda saqarTvel o-
saTvis. I aroSi qarTul mxares Sepir da, rom am sakiTxis
Sesaxeb masal ebs Sekrebda da probl emis saCqarod gada-
sawvyetad yvel a zomebs mi i Rebda.-

mi uxedavad imisa, rom qarTul i mxare i araRis Sesyidvis
SemTxvevaSi mis transportirebaze i Rebda pasuxismgebl o-
bas, safrangeTis Sesabamis uwyebobs saqarTvel osTvis i ar-
aRis miyidvis pragmatul i gadawyvetil eba 1920 wl is 20
ivl is isTvisac mi Rebul i ar qonda da sakiTxi mxol od ma-
Ral CinosanTa saubris doneze darCa. amis dadasturebas
parizSi myofi saqarTvel os del egaci is 1920 wl is 21 ivl -
isis gaerTianebul i (dipl omatiuri, ekonomikuri, samxedro)
sxdomis stenografiul i angariSi warmoadgens. am doku-
mentis mixedviT, general ma al .eristavma bul gareTis sa-
mxedro sawyobebSi arsebul i safrangeTis kuTvnil i i ara-
Ris saqarTvel osTvis miyidvis Sesaxeb, safrangeTis mTavrobis
Tanxmobaze gaamaxvil a yuradReba. rac Seexeba i araRis safas-
urs, igi saqarTvel os mTavrobasa da frang pol kovnik korb-
el s Soris mol aparakebis Sedegad unda gadawyvetil iyo.
imave sxdomaze k.gvarj al aZem ofical urad ganacxada, rom
safrangeTis sagareo saqmeTa saministroSi pol k. deroziem
igi daaimeda, rom safrangeTi 5 aTas Tofsa da 10 mil ion va-
znas miyidva saqarTvel os.

dokumenturi masal iTirkveva, rom safrangeTis maRal Ci-
nosanTa mxridan saqarTvel osadmi i araRis miyidvis Tanx-
mobas, mxol od somxuri interesebidan gamomdinare faq-
tori gansazRvavda. amis dadasturebas pol k. derozies
mier k.gvarj al aZisadmi micemul SekiTxvaze_`SeuZl ia Tu
ara qarTvel ebs bul gareTSi Sesyidul i i araRi somxebTan
erTad gai tanos,-_ warmoadgens. am sakiTxTan dakavSirebiT,
saqarTvel os interesebidan gamomdinare, dipl omatiuri eti-
ketis dacviT, k.gvarj al aZem upasuxa: `es pol itikuri saki-
Txia... neba momeciT frTxil ad viqne da gadawyvetil i pas-
uxi ar mogceT. mi Tumetes, gemi romel ic i araRs wai Rebs, Cve-
ni nedli masal iT datvirTul i dabrundeba ukan. am SemTxv-
evaSi j obia mxol od Cveni i araRi midiodes. me vTxove, rom
i araRis mocemis Sesaxeb asl i moecaT CvenTvis, rom gagvec-
no Cveni kurierisaTvis.- am amonaweridan kargad Cans, rom
sombexTan erTad qarTvel ebi s mxridan i araRis waReba pol i-

tikuri Tval sazrisiT dauSvebel i iyo, mi Tumetes, imave gems iaraRis safasurad saqarTvel odan nedl i masal a (wiaRi-seul i) unda waeRo. ami tom iyo, rom qarTul i mxare, bul gareTidan iaraRis qarTvel ebisTvis cal ke gamogzavnas rom moiTxovda.

gr.rcxil aZis mier e.gegeWkoriasadmi 1920 wl is 15 ivl - iss gagzavnil weril Si, iaraRis bul gareTidan Sesyidvis zemoaRniSnul gegmasTan dakavSirebiT Seqmnil i situacia dawvriL ebiTaa aRweril i. imave dokumentidan irkveva, rom i.odiSel iZisaTvis `frangebs uTqvams, iaraRis wamosaRebad ukve gaugzavniAT gemi qal aq varnaSi, sadac datvirTva unda moxdes. detal urad am saqmes giambobs TviT odisel - iZe.- Cems mier mikvl eul i saarqivo dokumentebidan dasturdeba, rom es danapirebic qarTvel ebisTvis uiRbl o aRmoCnda. safrangeTis samxedro misiis warmomadgenl is mier konstantinopol idan e.gegeWkoriasadmi 1920 wl is 27 ivl - iss gamogzavnil tel egramaSi vkiTxul obT: `varnas navsadguris muSebma uari ganacxades iaraRis datvirTvaze saqarTvel ostvis da somxetistvis. am moul odnel i dabr-kol ebiT aixsneboda `borisis- fotsi misvl is dagvaneba.- aseve Seusrul ebel i darCa ingl isel i komisar is mier saqarTvel ostvis Sepirebul i 30 aTasi Tofis miyidva. am sakiTxTan dakavSirebiT gr.rcxil aZis imave weril Si vkiTxul obT: `ingl isis komisar ma Tqva, rom imis garda rasac frangebisgan mi iRebT da somxebisTvis dagrovil i iaraRi danac rac gergebaT, damatebiT mi iRebT am Tavad 30 aTas Tofs ingl isisgan da Semdegac britaneTis mTavroba mi eSvel eba saqarTvel os saWiroebis mi xedvit.- marTal ia es dapireba erTi Sexedvit imedis momcemi iyo, magram evropel ebisgan mraval - gzis motyuebul ma qarTul ma mxarem misi sandoobis gadamowmeba gen. mil nTan moaxdina. rogorc gr.rcxil aZe wers, `meore dRes gen.odiSel iZesTan erTad vinaxul e gen. mil ni, romel mac Tavazianad migviRo, magram Tqva, rom 30 aTasi Tofis Sesaxeb mas j er ar aferi cnoba ara aqvs... Cemis azrit, am saqm is win wasawevad saWiroa winaswari cnobebis gagzavna l ondonSi, radgan aq mil ns amis Sesaxeb cnobebi ar aqvs. l ondonSi unda gamoirkves rod is da ra gziT mi vi RebT ingl isidan am dapirebul iaraRs. SesaZl ebel ia britaneTis warmomadgenl isgan Tbil isSi l ukisaganac Sevi tyoT rai me

cnobebi am 30 aTasi Tofis Sesaxeb-.

saqarTvel osTvis es umni Svel ovanesi sakiTxi, ramdenad-
ac adgil idan ar iZvroda da drois faqtori qartul i sax-
el mwi fos sazi anod musaobda, e.gegeWkorma sagangebo daval eba
misca gr.rcxil aZes, raTa sabol ood gaerkvia, ingl isi aZl evda
Tu ara Sepirebul iaraRs saqarTvel os. am sakiTxiTan dakav-
SirebiT Cemi yuradReba gr.rcxil aZis mier 1920 wl is 13
seqtembers e.gegeWkorisadmi gagzavnil ma weril ma miipro.
`Tanaxmad Tqveni daval ebisa- vkiTxul obT dokumentSi- ad-
miral di- robeks xel axl a vTxove daxmareba iaraRiT
saqarTvel osaTvis im sabuTIT, rom mosal odnel ia mdgomar-
eobis garTul eba somxeTidan mustafa- qemal - faSas j aris
mxriv da rom saerTod samxedro Tval sazrisiT Cveni qvey-
nis garSemo myudroeba ar aris. di- robekma sTqva, rom am
saganze xel axl a tel egramis gagzavna l ondonSi j er Sei-
zl eba usargebl o iyoso da umj obesia movucadoT stokss,
uordropis magier saqarTvel oSi maRal komisrad danis-
nul s, gavigoT misgan ukanasknel i informacia da amis Sesaf-
erisad gadavdgaT axal i nabijio. stokssi daaxl oebiT am
Tvis 15-s iqneba konstantinopol Si.-

saarqivo masal ebis miukvl evl obis gamo, j er- j erobiT
SeuZl ebel i xdeba imis garkveva, ra pozicia daiWira ingl i-
sis mier saqarTvel oSi gamogzavnil ma axal ma umaRl esma
komisarma stokssma. erTi ram dabej iTebiT SeiZl eba iTqvas,
rom ingl isel ebisgan iaraRis SeZenas, qarTul i dipl omati-
uri korpusis warmomadgenl ebi 1920 wl is noembris meore
naxevarSiac Seecadnen. mxedvel obaSi maqvs ingl isis xel isu-
fl ebis mier konstantinopol idan samxedro SenaerTebis
gayvanis gadawyvetil ebis miReba da am faqtis iaraRis Sesa-
Zenad gamoyenebis mcdel oba. am sakiTxiTan dakavSirebiT, gan-
sakuTrebul yuradRebas saqarTvel os warmomadgenel is
i.gogo-l aSvil is mier stambol idan k.sabaxtaraSvil isadmi
1920 wl is 15 noembris gamogzavnil i weril i iqcevs. `exl a
gavige- vkiTxul obT dokumentSi,- rom ingl isel ebi ori Tvis
ganmavl obaSi konstantinopol s stoveben. e.i. j arebi gayavT
aqedan da bosforSi stoveben mxol od Tavis `drendoutebs.-
nawil i j arebi sa daaxl oebiT erTi divizia ukve wavi da aqedan,
danarCensac wynarad ukeTeben evakuacias. ori Tvis ganmavl -
obaSi aucil ebl ad unda moaxdi non l ikvidacia im amunicii-

sa, romel ic damzadebul i qondaT aq vrangel isaTvis. aq mo-
i poveba rasakvirvel ia Tofebic da patronebic, agreTve sx-
va samxedro masal ac. yvel afers yidian iaf fasebSi da Se-
iZl eba Cvenc SeviZinoT Tu damaval ebT centrobankis ganyof-
il ebis saSual ebiT.- am dokuments, sagareo saqmeTa minist-
ris moadgil em k.sabaxtaraSvil ma Semdegi saxis rezol uc-
ia daado: `saCqarod SeekiTxeT samxedro saministros. k.saba-
xtaraSvil i.- rac Seexeba imave i.gogol aSvil is mier 1920
wl is 19 noembriT daTariRebul meore weril s, masSi xazga-
smiT iyo miTiTebul i: `umorcil esad gTxovT macnobot depe-
SiT SeiZl eba Tu ara daviwyo muSaoba iaraRis da patroneb-
is Sovnis Sesaxeb.- am sakiTxis Semdgom msvl el obasTan da-
kavSirebiT, Sesabamis dokumentur masal as jer- jerobiT
ver mi vakvl ie. erTi ram dabej iTebiT SeiZl eba iTqvas, rom
qarTul ma mxarem ingl isel ebisgan stambol Si vercerTi
saxeobis iaraRi ver Seisyida. amis ZiriTadi ganmapirobebe-
l i mizezi somxeTis gasabWoebaSi (1920 wl is 29 noemberi)
unda veZioT. rogorc zemoTac mqonda aRniSnul i, ingl isi
da safrangeTi, saqarTvel osTvis iaraRis miyidvas im SemTx-
vevaSi Tanxmdebodnen, Tuki am iaraRs somxebTan erTad Sei-
Zendnen, transportirebas erTi gemiT moaxdendnen da somxe-
bisTvis gankuTvnil iaraRs saqarTvel os teritoriaze up-
robl emod gaatarebden. ramdenadac somxeTis gasabWoeba,
ingl isis jaris mier konstantinopol is sabol ood datove-
bamde moxda, gamoricxul i araa, rom es faqtori ingl isel eb-
isgan saqarTvel osTvis iaraRis miyidvis uaris Tqmis safuZ-
vel i gamxdariyo. aseTi mosazrebis gamoTqmis SesaZl ebl o-
bis safuZvel s ingl isisa da safrangeTis xel isufal Ta
mxridan saqarTvel osTvis iaraRis miyidvis gacemul i piro-
bis TiTqmis daviwyebis faqti iZl eva.

Cems mier zemoT motanil i saarqivo masal ebi imis utyuari
dadasturebaa, rom 1920 wl is monakveTsi, saqarTvel os xe-
l isufal ebam, misma dipl omatiurma korpusma, evropis qveyne-
bidan iaraRis Sesyidvis yvel a gza da saSual eba mosinj a.
am mimarTul ebiT warmatebis miuRwevl oba, saqarTvel os xe-
l isufal ebis umoqmedobiT ki ara, evropis qveynebis maRal Ci-
nosanTa tyuil ebiT damZimebul i dapi rebebiT iyo ganpi robe-
bul i. evropis qveynebis l iderebisgan pragmatul i gadaw-
vyetil ebis miuRebl obis gamo, saqarTvel osTan mimarTebaSi

Seqmnil i urTul esi situacia, konkretul i RonisZiebebi s gatarebas saWi roebda da qveynis damouki debl obis Sesanar- Cunebl ad Sesabamisi gzebis Ziebis aucil ebl obas moiTxov- da. mi Tumetes, amierkavkasiis regionSi saqarTvel os damou- ki debel saxel mwi fod arseboba, sabWoTa ruseTis gan xel Se- mSl el faqtorad iyo moazrebul i. aqedan gamomdinare, rusi da qarTvel i bol Sevi kebi mis gasasabWoeb l ad yvel a saSua- l ebebis maqsimal urad amoqmedebas cdil obda. amis erT- erT dadasturebas, s.orj oniki Zisa da skirovis mier skp ck- is yvel a wevrisa da l .trockisadmi 1921 wl is 2 ianvars ga- gzavnil i saiduml o weril i war moadgens. am dokumentis merve da mecxre punqtebis mixedvi T, saqarTvel os gasabWoeba Zal - ismieri formiT unda ganxorciel ebul iyo. am poziciis das- abuTebas, weril is avtorebi Semdegi mosazrebebi T cdil obd- nen; **merve**. imis imedi, rom TviT saqarTvel oSi Signidan moxdeba gadamwyveti afeTqeba,- vkiTxul obT dokumentSi- ar unda gvqondes. amas amtkicebs is ambebi, rac saqarTvel o- Si xdeba. saqarTvel os, Cvens dauxmarebl ad gasabWoeba ar Zal uZs. **mecxre**. sababi saqarTvel os saqmeebSi Cveni Carevi- sTvis gvaqvs. saamisod saWi ro ar aris aSkarad Tav s davesx- aT saqarTvel os, **gvaqvs SesaZl ebl oba, rom davi wyoT moZrao- ba afxazeTSi, aWaraSi, borCal os mazraSi**, sadac saamiso niadagia. am mxriv Cveni daxmareba SeuZl ia agreTve Turqet- sa da somxets da SesaZl ebel ia **Seiqmnas iseTi vi Tar eba**, rom mxsnel ad movevl inoT saqarTvel os, romel ic ixrwneba da anarqias eZl eva.

dasasrul saWi roa kidev erTxel xazgasmiT aRvniSnoT, rom Tu **mTel i amierkavkasia** ar gavasabWoveT, veravi Tar Se- mTxvevaSi mtkiced ver vigrZnobT Tav s Crdil o kavkasi asa da azerbaijanSi. da Tu yubansa da Tergze Sedarebi T simSv- idea, es mxol od pirvel SemTxvevamde, vidre kazakoba gons movides Cvengan miyenebul i gadamwyveti dar tymebs mere, xol o saqarTvel os mTavroba yvel afers iRonebs, raTa kazakobas da mTiel ebs daexmaros Cvens winaaRmdeg gamol aSqrebaSi.- am amonawerSi garkveviTaa miTitebul i, rom anarqii s xel o- vnurad agorebis SemTxvevaSi, sabWoTa ruseTs `mxsnel is- motivaci iT saqarTvel oSi Sei araRebul i Zal ebs Semoyva- nis da adgil obrivi mosaxl eobisadmi iseTi `gadamwyveti dar tymebs miyenebis- SesaZl ebl oba mi ecemoda, rom kazake-

bis msgavsad, karga xnis ganmavl obaSi gons ver mosul iyo.
 es garduval i safrTxe, gansakuTrobiT 1920 wl is dekembris
 Sua ricxvebSi warmoCnda. mxedvel obaSi maqvs evropis sax-
 el mwifoebisgan iaraRis da finansuri daxmarebis miuRe-
 bl oba. am fonze, saqarTvel oim`dasakl av xars- daemgvana,
 roml is Tavis warsakveTad `Crdil oetis meyafses- gal e-
 sil i maxvil i SemarTul i qonda da misTvis sasurvel i proce-
 duris Casatarebl ad xel sayrel pol itikur situacias rom
 el oda. Seqmnil i urTul esi mdgomareobisa da safrangeTis
 maRal Cinosnebis dapi rebepis Seusrul ebl obi dan gamomdinare,
 saqarTvel os dipl omatiuri korpusis mesveeurebi, i seving-
 l isis xel isufi ebas mi ubrundnen da saqarTvel osadmi adre
 micemul i danapirebis erTxel kidev Sexsenabas Seecadnen.
 amis dokumenturad dadasturebas, egegeWkoris mier agugu-
 Svil isadmi l ondonSi gagzavnili werili (1920 wl is 31
 dekemberi) wadmoadgens. CvenTvis saintereso sakiTxTan dakav-
 SirebiT masSi vkiTxul obT: `am weril is miRebisTanave, dauy-
 ovnebl iv midiser jon til Tan da l j orj is mdi vanTan ke-
 rTan da orives gadaeci Cemi saxel iT Semdegi: dadga wami,
 rodesac saqarTvel os swirdeba real uri daxmareba finan-
 surad da iaraRiT. kers gaaxseneT, rom misi e.i. keris Tanda-
 swrebiT l j orj ma me piradad dapi reba momca, rom igi mzad
 aris daexmaros saqarTvel os. nebac momca, misi saxel iT es
 mecnobebina Cemi mTavrobisaTvis. exl a me vekiTxebi maT, rCe-
 ba Tu ara misi dapi reba Zal aSi da Tu rCeba, SeuZl ia Tu
 ara mas am mxriv e.i. finansurad (aseTi saWiroa umTavresad
 puris SesaZenad) da iaraRiT dauyovnebl iv daexmaros saqa-
 rTvel os... erTi sityviT, dauyovnebl iv da dauzarl ad Sea-
 srul eT Cemi daval eba da dawvril ebiT macnobeT Sedegebi.-
 samwuxarod, qarTul i mxaris es mcdel obac warumatebl ad
 damTavrda. ramdenadac dasavl eT evropidan daxmarebis saxiT
 pragmatul i nabijebi ar idgmeboda, tyuil iT damZimebul i
 dapi rebepis amara myofi saqarTvel o_ real uri safrTxis
 winaSe dadga. arsebul i situaciis gaanal izebis Sedegad
 miRebul i daskvnebis safuzvel ze, saqarTvel os pirvel i re-
 publ ikis mTavrobis Tavmj domare izul ebul i gaxda, sabWo-
 TaruseTTan garkveul kompromisze wasvl is mzadyofna ga-
 moeTqva. am ukidures nabij s igi mxol od im SemTxvevaSi
 gadadgamda, Tuki saqarTvel oSi wiTel i armia ar Semovido-

da, eris damoukidebl oba da suvereniteti i qneboda dacu-
 l i. es pozicia, misi mxridan moskovis samxedro warmomad-
 genel tol stoistan da sabwoTa ruseTis ataSesTan gene-
 ral I ebedinskiTan saiduml o Sexvedraze (1920 wl is de-
 kembris bol o) iqna gamoTqmul i. gamoricxul i araa, rom am
 informaci iT sargebl obda v.l enini, roca sorj oniki Zisadmi
 gagzavnil weril Si (1921 wl is 2 marti) miuTitebda: `uaR-
 resad didi mni Svel oba aqvs imas, rom gamoinaxos mi saRebi
 kompromisi bl okisTvis Jordaniastan, an mis msgavs qarTv-
 el menSevikebTan, roml ebic jer kidev (I oreSi S.v.) aj anye-
 bamde absol uturad mtrul ad ar iyvnen ganwyobil ni garkveu-
 l i pirobebiT saqarTvel oSi sabwoTa wyobil ebis damyareb-
 is azrisadmi.- aseTi kompromisul i pozicia, rogorc zemo-
 Tac mqonda miTitebul i, l ores `aj anyebamde- da saqarTvel o-
 Si XI armiis Semosvl amde n.Jordaniastan marti ac qonda, mag-
 ram qveynis okupaciis Semdeg, sabwoTa ruseTTan raime daTm-
 obaze wasvl a dauSvebl ad miaCnda. es quTaisis 1921 wl is
 17- 18 martis mol aparakebebmac daadastura, roml is Sesaxeb
 dawvril ebiT naSromis meore paragrafsi meqneba saubari.

xazgasmiT minda aRvni Sno, rom I ebedinskiTan n.Jordaniastan
 Sexvedris da I eninis zemoaRniSnul weril Si motanil i
 faqtebis gaanal izebisas, zogierTi Cemi kol egas mier soci-
 al istobis terminol ogiis manipul irebiT, n.Jordania sabwo-
 oTa ruseTis `motrfial edaa- gamocxadebul i. maTi mxrid-
 an daviwyebasaa micemul i imave n.Jordaniastan mier 1918 wel s
 gakeTebul gancxadeba: `aRmosavl eTis fanatikosebs dasavl -
 eTis imperial istebi mirCevnia!- meore mxriv, isini ar iTval -
 iswineben im momakvdi nebel da fsiqol ogiur dartymas, romel -
 ic evropis qveynebma 1920 wl is dekembri bol omde miayena
 saqarTvel os. mxedvel obaSi maqvs: 1)1920 wl is 16 dekembri
 saqarTvel os erTa I igaSi armiReba da ingl is mxridan, sa-
 mxreT kvkasiis regioniT ardainteresebis oficial urad ru-
 seTis wi naSe dadastureba; 2)evropis qveynebis mier, saqarTve-
 l osTvis arcerTi saxebobis iaraRis armiyidva; 3)sabwoTa
 ruseTis mier azerbaij anisa da somxeTis gasabwoeba, pol o-
 neTTan droebiTi dazaveba da vrangel is ganadgureba.

yovel ive zemoTqmul is gaTval iswinebidan gamomdinare, ma-
 rtod- marto darCenil i saqarTvel o, sabwoTa ruseTs namd-
 vil ad ver gaumkl avdeboda. am real obis gaTval iswinebiT,

a) n. Jordani aseul i kompromisi, saqarTvel os srul i damouki debl obis da suvereni tetis SenarCunebaze, b) saqarTvel oSi sabWoTa ruseTis marbiel i wiTel i l aSqaris ar SemoSvebaze da qarTul i j aris samarTl ebrivi statusis xel Seuxebl obaze iyo gaTvl il i. Tuki amis miRweva SesaZl ebel i gaxdeboda, **saqme nakl eb borotebasTan gveqneboda**. misi Sedegi iqneboda: 1) ruseT- saqarTvel os 1920 wl is 7 maisis xel Sekrul ebidan da qveynis suvereni tetis aRiarebis gaTval iswinebidan gamomdinare, ruseT- osmal eTis 1921 wl is 16 martis moskovis xel Sekrul ebaSi Setanil i saqarTvel o- osmal eTis sazRvris cvl il ebebi, saqarTvel os mTavrobisa da damfuZnebel i krebis daukiTxavad ver ganxorciel deboda; 2) **saqarTvel oSi wiTel i armis aryofnis SemTxvevaSi**, afxazur da osur sakiTxebTan mimarTebaSi, sabWoTa ruseTis Carevis SesaZl ebl oba maqsimal urad SeizRudeboda da saqarTvel os mTavrobis pirvandel i kursi bol omde iqneboda miyvanil i. vimeoreb, amis miRweva mxol od im SemTxvevaSi gaxdeboda SesaZl ebel i, Tuki saqarTvel os, damouki debl oba da erovnul i j ari SeunarCundeboda, qveynis SigniT rusul i wiTel i armia ar Semovidoda. zemoT CamoTvl il i garemoebis gaTval iswineba edo safuZvl ad l ebedinski sTan n. Jordani as saiduml o Sexvedras da ara sabWoTa xel isufl ebis trfial i.

Cems mier arqivsacavebSi mopovebul i masal ebis mixedvit irkveva, rom zemoaRniSnul i SesaZl ebl obebis mosinj vis paral el urad, Tavdacvis sistemis gasaZl ierebl ad, saqarTvel os xel isufl eba qveynis ekonomikuri potencial is maqsimal urad gamoyenebas cdil obda. mxedvel obaSi maqvs saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is 27 april is dadgenil eba, roml is Zal iTac respublikis Tavdacvis sabWo Seiqmna. imave sxdomam `respublikis Tavdacvis sabWos- debul eba daamtিকা. meore umniSvnel ovanesi RonisZieba, romel ic saqarTvel os mTavrobis mier iqna gatarebul i, 1921 wl is 6 ianvris dadgenil ebis amoqmedeba iyo. am dokumentiT, qarTul i j arisTvis iaraRis Sesyidvis mi zni T, Tavdacvis sabWos, sami mil iardi maneTi gamoeyo.

sarezervo finansuri bazis oficial urad arsebobam, saqarTvel os sagareo saqmeTa ministrs e.gegeWkors evropis saxel mwi foTa warmomadgenl ebisadmi iaraRis SeZenis Taoba-

ze konkretul i moTxovnebis daeyenebis SesaZI ebl oba misca. amis dadasturebas, imave e.gegeWkoris mier stambol Si saqarTvel os general uri konsul is i.gogol aSvil isadmi 1921 wl is 29 ianvars gagzavnil i depeSa warmoadgens. `yvel a saWiro cnobebi Tu ra gvWirdeba exl ave pirvel i rigis jaris mosawyobad_ vkiTxul obT dokumentSi_ ukve gadaveci adgil obriv ingl isis da safrangeTis warmomadgenel T. amaT es cnobebi daugzavnes Taviant mTavrobebs. Cven es moviTxoveT da amis dapirebac mi vi ReT. saWiroa yvel a zomebis miReba, rom pirvel rigSi moTxovnil i sagnebi rac SeiZI eba saCqar oT mogvawvdi noT.-

ramdenadac aRni Snul depeSasTan mi mar TebaSi pasuxi igvianebda, saqarTvel os sagareo saqmeTa ministris moadgil em k.sabaxtaraSvil ma morigi daSi frul i depeSa gaugzavna (1921 wl is 14 Teberval i) konstantinopol Si myof saqarTvel os general ur konsul s i.gogol aSvil s. am dokumentis mixedvit vgebul obT, rom iaraRis SeZenis sakiTxTan dakavSirebit, saqarTvel os mTavrobis daval ebit konstantinopol Si gagzavnil i iqna general i kir.qutaTel aZe da napol eon kaxiani. rac Seexeba general kir.qutaTel aZes, mas saqarvel oSi myofi safrangeTis warmomadgenel Seval ies sagangebo Suamdgoml obis baraTi miqonda frang general pel esTan. igive dokumenti i.gogol aSvil s saqmis kursSi ayenebda im mxrivac, rom iaraRis miyidvis Sesaxeb `safrangeTis mTavrobam principial uri Tanxmoba ganaxada mogvyidos egreTwodebul i vrangel is Tadarigidan, xol o saWiroa general ma pel em mi iRos saTanado gankargul eba safrangeTis mTavrobis gan. b-nma Seval iem gaugzavna depeSa Tavis mTavrobas, raTa ukanasknel ma depeSiTve misces aseTi gankargul eba general pel es. iaraRis gadmocema unda moxdes rac SeiZI eba dakl ebul fasebSi da... windawinve SeTanxmebul pirobebSi.²⁰ im saarqivo masal ebis mixedvit, romel ic Cems mier iqna mi kvl eul i, irkveva, rom iaraRis saqarTvel osadmi miyidvis procesis sabol ood dasrul eba kus nabij ebit mimdinareobda. am mxriv gansakuTrebit safrangeTis xel isufli eba iCenda inertul - obas. amis Sesaxeb, konstantinopol Si myofi e.gegeWkoris mier parizSi ak.Cxenkel isadmi 1921 wl is 20 Teberval s gagzavnil depeSaSi xazgasmiTaa mi TiTebul i. `bol Sevi kebis regul arul ma j arma- vkiTxul obT dokumentSi- daiwyo Seteva

saqarTvel os winaaRmdeg, mdgomareoba seriozul ia... mostXoveT (safrangeTis S.v.) saminstros misces brZaneba konstantinopol Si komisars, mogvces rac gvWiria.- dokumenturi masal iT dasturdeba, rom saqarTvel os warmomadgenl obis mxridan iaraRis sakiTxTan dakavSirebiT pa-suxis miRebaze gauTavebel ma moTxovnebma, safrangeTis xel i-suffl ebas marganecze iaraRis saqarTvel osaTvis miyidvis gadawyvetil eba miaRebina. am sakiTxTan dakavSirebiT, parizidan ak.Cxenkel is mier e.gegeWkorisadmi gamogzavnil weri-l Si (1921 wl is 21 Teberval i) vkiTxul obT: `guSin win ki dev, sanam Sen stambol idan gaxvidodi, me gamomigzavnes saCqaro depeSa iaraRis Sesaxeb aqve... saidanac gavige,... Cveni mol aparakebisa marganecze iaraRis SeZenis Sesaxeb. aqaurma mTavrobam gauSva iaraRi stambol idan mTavrobis saxel ze j erxanad, sami TviT... saqonl is Semowmeba ukve dawyebul ia.- miuxedavad amisa, garkveul i dabrkol ebebis gamo, saqmis daCqareba SeuZl ebel i xdeboda. qarTul i mxaris daJinebiTi moTxovni dan gamomdi nare, safrangeTis mTavrobam 1921 wl is 25 Teberval s damatebiTi brZaneba gamosca. amis Sesaxeb saqarTvel os mTavrobis Tavmj domaris saxel ze akaki Cxenkel is mier parizidan 1921 wl is 27 Teberval s gamogzavnil daSifrul depeSaSi vkiTxul obT: `brZaneba gacemul ia 25 Teberval s ficxl av iaraRis gamosagzavnad.-

am Tanxmobas qarTul ma mxarem mas Semdeg miaRwia, roca safrangeTis mTavrobam sakontraqto moTxovnebis nuxsis SemuSaveba daamTavra da qarTul mxares masze xel mowera SesTavaza. amasTan dakavSirebiT, ak.Cxenkel is mier parizidan 1921 wl is 22 Teberval s gamogzavnil daSifrul depeSaSi vkiTxul obT; `kontraqti samxedro pastavkebis safrangeTidan mandatorebis saSual ebiT 10 milioni frankisa el is mxol od xel is moweras. amis garda safrangeTis mTavroba iZl eva stambol idan dauyovnebl iv Tofebs, patronebs, mitraiozebs samasi aTasi frankisas, rogorc ki xel s moawerT sami Tvis vadian veqsil s. masal a Sefasebul ia orjer ufro iafad, vidre namdvil i misi Rirebul eba. exl ave aucil - ebl ad saWiroa viyol ioT masal is misaRebad erTi aficeri stambol Si da erTi parizSi. iqneb davtovoT droebiT afxazi.-

am dokumentis mixedviT Tuki vimsjel ebT, saqarTvel osa-

Tvis iaraRis miyidvis Sesaxeb safrangeTis mTavrobis gada-
wyvetil eba Zal aSi mxol od 1921 wl is 25 Teberval s Sevi-
da. rac Seexeba iaraRze orj r metad fasdakl ebas, ak.Cxen-
kel is mxridan naCqarev Sefasebas war moadgenda. Cems mier
motanil i dokumenturi masal ebidan gamomdinare, or Ziri-
Tad kiTxvas unda gaeces pasuxi: 1)1919 wl is gazafxul ze
Sepirebul i iaraRis saqarTvel osTvis miyidvisa da misi
transportirebis gadawyvetil ebis miReba, evropis saxel m-
wi foebma, konkretul ad safrangeTma, ra pol itikur si tua-
cias daamTxvia; 2)ramdenad xarisxiani iyo es iaraRI da ak-
mayofil ebda Tu ara im etapze sabrZol o moqmedebebisa-
Tvis el ementarul moTxovnebs.

zemoaRni Snul i saarqivo masal ebis mixedviT Tuki vim-
sj el ebT, safrangeTis mTavrobam saqarTvel osTvis iaraRis
miyidvis gadawyvetil eba 1921 wl is 14 Teberval s mi iRo, xo-
l o stambol Si arsebul i vrangel is naqoni iaraRis miTvl -
is, misi vargisianobis Semowmebis nebarTva, imave wl is 21
Teberval s dauSva. rac Seexeba transportirebas, rogorc
zemoTac mqonda miTiTebul i, Sesabamisi brZaneba 25 Teber-
val s iqna gamocemul i. Cems mier motanil ricxvebs (14_ 25
Teberval i) Tuki im etapze sabWoTa ruseTis mxridan damo-
uki debel i saqarTvel os winaaRmdeg ganxorciel ebul sa-
mxedro moqmedebeks SevufardebT, aRmoCndeba, rom drois
im monakveTSi: a)damouki debel i saqarTvel os samxedro Se-
naerTebi, sabWoTa ruseTis SeiaraRebul Zal ebs Tbil isis
misadgomebTan erkineboda; b)sabWoTa ruseTis XI armia
Tbil isSi Semovi da da saqarTvel oSi sabWoTa xel isufli eb-
is `gamarj veba- gamoacxada; g)TiTqmis uiaraRod darCeni-
li qarTul i j aris nawil ebi, suramis uRel texil ze mtris
SeCerebas cdil obda. imasac Tu miviRebT mxedvel obaSi,
rom stambol Si arsebul safrangeTis kuTvnil samxedro
sawyobebSi Senaxul i iaraRis miTvl as, mis daxarisxebas
(vargisianobis Tval sazrisiT), SefuTvas da transportire-
bas dro sWirdeboda, safrangeTis xel isufli ebis mier saqar-
Tvel osaTvis misayidad gametebul i iaraRI, saqarTvel os
damouki debl obis gadasarCenad qarTul j ars ver mi uswreb-
da.

imasTan dakavSirebiT, Tu ramdenad vargisiანი iyo safrange-
Tis mier saqarTvel osTvis miyidul i vrangel is naqoni iar-

aRi, pirdapir unda iTqvas; igi brZol isaTvis im etapze gamousadegari iyo da safuZvl ian SekeTebas saWiroebda. amis damadasturebl ad Cems mier arqivsacavebSi mikvl eul i dokumentebi gamodgeba. stambol Si saqarTvel os general uri konsul is i.gogol aSvil is mier 1921 wl is 28 Teberval s ak.Cxenkel isadmi parizSi gagzavnil daSi frul depeSaSi vkiTxul obT: `stambol Si frangeb is aq mxol od TxuTmeti aTasi Tofi da oriaTas samoci pul emioti daJangul ia. exl ave brZol isaTvis gamousadegaria. arc patronebi da arc yumbarebia. mdgomareoba kritikul ia. j ars masal a Semoakl - da. saWiroa saCqarod daxmareba mandedan.- aRniSnul i depeSis sapasuxod, ak.Cxenkril i saqarTvel os mTavrobis Tavmj - domares n.Jordani as 1921 wl is 5 marts or depeSas (# 486, # 490) ugzavnis. pirvel maTganSi (# 486) garkvevi Taa miTi Tebul i, rom `iaraRs da sxva saWiro masal as agzavnis safrangeTi.- rac Seexeba meore depeSas (# 490), romel ic pirvel isgan ramdenime saatis Semdegaa gamogzavnil i, vkiTxul obT: `miRebul ia yvel a zoma, iaraRs usaTuod mogvasvel eben frangebi.- im SeWirvebis Jams Tu ra donis iaraRi mogvasvel a safrangeTis xel isufl ebam, es kargad Cans 1921 wl is 6 marts i.gogol aSvil is mier ak.Cxenkel isadmi gagzavnil depeSaSi. CvenTvis saintereso sakiTxTan dakavSirebiT masSi vkiTxul obT: `gavagzavne Teqvsmeti aTasi Tofi da asormocdarva pul emioti, mil ioni patrona. iaraRi daJangul ia, SekeTeba sWiria. gamodgeba sami meoTxedi. saCqarod saWiroa saTanado nawil ebi an- l uiebis pul emiotebisaTvis. parizidan unebartvod ar gvaZl even. **aq meti araferia. Zi ier saWiroa saCqarod rusul i Tofebis patronebi da sam diumiani yumbarebi. mi iReT zomebi.**- al bad aRniSnul i faqti qonda mxedvel obaSi g.mazniaSvil s, roca mogvianebiT daweril me muarebSi miuTitebda: `ar vici, iyi des es iaraRi, Tu romel - ime saxel mwi fom aCuqa igi, saidanac Cans, rom sazRvargareTidan mosul i 9 aTasi Tofidan, saxmarad gamosadegi aRmoCnda mxol od 183 Tofi.-²¹ dokumenturi masal iTirkveva, rom baTumis portSi Semosul i es uvargisi iaraRi, sabWoTa xel isufl ebis mesveurebma Tbil isSi gadmoitana da arsenal Si ganaTavsa. XX saukunis 90- iani wl ebidan, Tbil isis yofil i arsenal is sawyobebis gaxsnis da masSi Catarebul i samuSaoebis Sedegad, vrangel is naqoni zemoaRniSnul i j ar-

Tad qceul i iaraRis `aRmoCeni i - narCenebi da gmazni aSvil is memuarebSi motanil i cnobebe gaxda imis safuZvel i, rom zogierT istorikoss mcdari gancxadeba gaeketebina; TiTqos arsenal i iaraRiT iyo savse da maSindel ma xel isufl ebam es `simdidre- daniSmul ebisamebr ver gamoiyena. rac Seexeba misi Cuqebisa Tu Sesyidvis sakiTxs, xazgasmiT minda aRvniSno, rom safrangeTis xel isufl ebam es iaraRi, marganezis mopovebis ufl ebis sanacvl od misca saqarTvel os. imavdroul ad mis SesakeTebl ad Sesabamis nawil ebsac Sepirda. smwuxarod, es danapirebi Seusrul ebel i darCa. aRniSnul i faqtiT erTxel ki dev dasturdeba, rom Crdil oeti dan kar smomdgari safrTxisadmi qarTvel i xal xis Rirseul ad daxvedrisa da misi Tavdacvisunarianobis amaRI ebisatvis evropis saxel mwi foebi, maT Soris safrangeTis xel isufl eba dainterebul i ar iyo. 1919 wl is gazafxul ze maTi mxridan gacemul i danapirebis Susrul ebisadmi sasxvaTaSoriso damokidebul eb iT iyo ganpi robebul i, e.gegeWkoris mier parizSi myofi akCxenkel isadmi 1921 wl is 7 marts gamwyral i formis SinaarsiT gagzavnil i daSi frul i depeSa: `saCqar-OT gamogzavneT iaraRi. stambol Si iaraRi sakmarisi ar aRmoCnda.-²²

Cems mier motanil i dokumentebiT dasturdeba, rom safrangeTis xel isufl ebis mier saqarTvel ostvis mi sayidat gametebul i iaraRi uvargisi, SekeTebis gareSe brZol isTvis gamousadegari da jarTad qceul i iyo. es faqti, mogvianebiT (1923 wl is 7 seqtemberi) erT- erTi frangi oficris mierac iqna dadasturebul i. am sakiTxTan dakavSirebiT, stambol idan saqarTvel os warmomadgenl isadmi parizSi gagzvnil weril Si k.gvarjal aZe werda: `dRes CemTan movida frangebis oficeri da Semekitxa Tu waviRebdiT im iaraRs, romelic CvenTvis inaxeboda aq (stambol Si S.v.). es iaraRi, rogorc icit, arafrad mosaxmari da gamosadegari aRar aris... Tofebs akl ia iseTi nawil ebl, roml ebl xel axl ad unda gakeTdes, Torem maTi Sovna Znel ia. es Tofebirusul i Tofebia. tyviis mfrqvevel nic yvel a daJangul i da wamxdarni arian. maTi gamoyeneba SeiZl eba mxol od... Tu gadavadnobdiT. es sad SegviZl ia Cven! me Tvi Ton frangebis oficers Sevekitxe da maTi azrit am iaraRis gamoyeneba am saxiT SeuZl ebel iao. me maT ganucxade, ramdenadac am

iaraRis Senaxva aq Znel i da SeuZl ebel ia, iZul ebul i varT
 mis miRebaze uari vTqvaT. iaraRs TviTon waiReben da am
 uvargis rameSi amden ful s aRar gadagvaxdevi neben.~ Zne-
 l i dasaj erebel ia, safrangeTis samxedro uwyebis maRal -
 Cinosnebs im etapze ar scodnoda, Tu ra donis iaraRi ina-
 xeboda stambol Si_ safrangeTis kuTvnil samxedro sawy-
 obSi. zemoaRni Snul i faqtebi dn gamomdinare, arsebul i si-
 namdvil e (mxedvel obaSi maqvs saqarTvel osaTvis uvargisi
 iaraRis miyidvis gaWi anurebul i procesi), ramdenime saxis
 varaudis gamoTqmis Sesazl ebl obas izl eva: 1)safrangeTis
 xel isuifl ebis maRal Cinosnebis mier saqarTvel osTvis ia-
 raRis miyidvis droSi gaWi anureba da Semdeg etapze uvarg-
 isi iaraRis_ gadadnobas daqvemdebarebul i jarTis SeTa-
 vazebis pirvel i safexuris faqti, drois gayvani sa da aRni S-
 nul i sakiTxis Tavidan dawyebis aRZvris taqtikis STabeW-
 dil ebas tovebs; 2)arc isaa gamoricxul i, rom saqarTve-
 l osadmi mtrul ad ganwyobil ma osmal eTis, rusul i erovnu-
 l i sabWosa da vrangel is warmomadgenl ebma, roml ebic
 iaraRis saqarTvel osTvis miyidvis wi naaRmdegni iyvnen, igi
 Segnebul ad rom daazianes. Cemi es mosazreba varaudis
 doneze darCeba manam, sanam amis damadasturebel i saarqivo
 dokumenti ar aRmoCndeba.

xazgasmiT unda aRini Snos, rom saqarTvel os xel isuifl ebis
 maRal Cinosnebis yovel gvare mcdel oba, samxedro masal isa
 da sursaTis 1919 wl is meore naxevridan 1921 wl is Tebervl -
 amde evropis qveynebidan droul ad miRebis Sesaxeb_ uSede-
 god damTavrda. arada, saqarTvel os sagareo saqmeTa minist-
 ris moadgil e k.sabaxtaraSvil i, konstantinopol Si myofi
 saqarTvel os general uri konsul is igogol aSvil isadmi 1921
 wl is 28 Teberval s gagzavnil daSifrul depeSaSi werda:
 `mdgomareoba kritikul ia, gagrasi didi Zal a moawva. Cveni
 razmi aq sul gawyda. uaxl ovdebian soxums. **samxedro masal e-
 bi Semogvel ia. frangebi aq arafers gvaZl even. jari uia-
 aRod i brZvis.**²³ imave k.sabaxtaraSvil is mier gagzavnil meore
 depeSaSi, romel ic iaraRis dauyovnebl iv Sesyidvis mogvare-
 bas exeba, TiTqmis brZanebis forma iyo gamoyenebul i. **`saWi roa
 am saqmis daCqarebiT damTavreba, dro ar iTmens. Tqven gev-
 al ebaT am saqmeSi aqtiuri monawileoba miRoT da
 saswrafod Seasrul oT es saqme.**~ samwuxarod, saqmis drou-

Li Sestrul eba ara i.gogol aSvil ze, aramed safrangeTis xel isufli ebis mxridan miRebul gadawyvetil ebebze iyo damokdebul i. dokumenturi masal iT dadasturebul ia, rom qarTuli mxare protests gamoTqvamda, aRni Snul i iaraRis gamogzavni saqmeSi osmal ebis Carevis gamo. amasTan dakavSirebiT, gansakuTrebul yuradRebas al .asaTianis xel moweriT arsebul i weril i iqcevs. masSi garkveviTaa miTiTebul i, rom `samxedro daxmareba Cven unda mogveces pirdapir da ara saTaTreTis saSual ebiT. CvenTvis yovl ad mouxerxebel ia, rom Cven saTaTreTis saapekunod gavxdeT.-

ramdenadac safrangeTis xel isufli eba im etapze waj equkuj eqis kurss adga, iaraRis Sesyidvis sakiTxis dasmas, saqarTvel os dipl omatiuri korpusis mesveurebi saerTasoris konferenciaze Seecada. aRni Snul sakiTxTan dakavSirebiT gansakuTrebul yuradRebas ak.Cxenkel is mier l ondonis konferenciis (1921 wl is 21 Tebevli dan 14 marti) monawil e qveynebisadmi (ingl isi, safrangeTi, italia, belgia, saberZneTi) wardgenil i sagangebo mimarTva iqcevs. Sesabamisi saarqivo masal is miukvl evl obis gamo, am etapze SeuZl ebel i xdeba imis garkveva_ ganixil a Tu ara es dokumenti l ondonis konferenciam. Cems xel T arsebul i masal ebis mixedvit Tuki vimsjel ebT, 1)ingl issa da sabWoTa ruseTs Soris jer kidev 1920 wl is oqtomberSi momzadebul i savaWro ekonomikuri xel Sekrul ebis sabol oo teqstSi_ amerikavkasiis respublikebiT ardainteresebis Sesaxeb Cadebul i muxlidan gamomdinare, ingl isis mxridan saqarTvel osTan mimarTebaSi daxmarebaze dadebiTi gadawyvetil ebis miReba gamoricxuli iyo. miTumetes, l oid- j orij is mTavari mrCeval i **fr-f. uazi**, sabWoTa ruseTis agenti gamodga da man 1923 wli dan sabWoTa saxel mwifos Sesabamis uwyebaSi gaagrZela saqmanoba. es faqti, saqarTvel os damoukidebl obis komitetisadmi n.Jordaniis mier 1923 wl is 9 april s gamogzavnil weril Sia dadasturebul i; 2)rac Seexeba germanias, saqarTvel o- germanias Soris urTierTobis sakiTxebTan mimarTebaSi momzadebul i xel Sekrul ebis teqsti (1918 wl is 3 oqtomberi), j aris mosawyobad da finansurad saqarTvel osTvis daxmarebas iTval iswinebda. mimdinare politiki procesebis cval ebadobam (germaniis omSi damarcxeba, mTavrobaSi momxdari cvl il ebebi da noembris movl enebi), am dokumentze

xel mowera da germaniis parl amentSi gatana Seaferxa. meore mxriv, versal is sazavo xel Sekrul ebam (1919 wl is 28 ivnisi) germania maqsimal urad SeboWa im Tval sazrisiT, rom iaraRis damzadebis ufl ebas, mokavSire saxel mwifoebi mxol od l imitirebul i raodenobiT aZl evda. am faqtorebidan gamomdinare, iaraRis SesyidvasTan dakavSirebiT, erTaderT imedad isev safrangeTi rCeboda.

qarTul i mxaris safuZvl iani moTxovnebi da pretenziebi, rogorc dokumenturi masal ebidan irkveva, safrangeTis mTavrobam Seismina da mis teritoriaze arsebul i samxedro sawyobidan brZol isTvis vargisi iaraRis saqarTvel osTvis miyidvaze Tanxmoba mxol od 1921 wl is 17 marts ganacxada. es faqti, saqarTvel os damoukidebl obis dasrul ebas ukavSirdeba. mxedvel obaSi maqvs: 1)damoukidebel i saqarTvel os warmomadgenel grigol l orTqifaniZesa da gasabWoebul i saqarTvel os xel isufl ebis mesveurebs Soris quTaisSi 17 marts miRweul i SeTanxmeba_ saomari moqmedebebis Sewyvetis Sesaxeb (Sesabamis dokuments xel i oficial urad 18 marts moewera) da 2)saqarTvel os kanonieri mTavrobis mier 17 marts qveynis teritoriis datoveba. **yovel ive zemoaRniSnul idan gamomdinare, dabej iTebiT SeiZl eba iTqvas, rom saqarvel osTvis 1919 wl is gazafxul ze Sepirebil i iaraRi, amunicia, sursaTi da ful adi daxmareba, dasavl eT evropam droul ad ver gaimeta. TiTqmis uiaraRod darCenil i saqarTvel o, Crdil oeTis veSaps Casayl apavad miugdo.**

Cems mier zemoT motanil i saarqivo masal ebi da misi analizi srul yofil suraTs iZl eva im Zal isxmevis Sesaxeb, romel sac saqarTvel os pirvel i respublikis xel isufl ebis mesveurebi eweodnen evropis saxel mwifoebidan iaraRis Sesasyidad da qarTul i jaris sabrZol o masal iT uzrunvel sayofad. am fonze, zogierTi Cemi kol egas mxridan saqarTvel os mTavrobis dadanaSaul eba,_ Crdil oeTidan moaxl oebul safrTxesTan mi mar TebaSi da Tavdacvis sabWoze (1921 wl is 3 ianvari) gakeTebul moxsenebaSi i.odiSel iZis mier qarTul i jaris (rezervis CaTvl iT) 75 aTas kacemde gazrdis aucil ebl obis moTxovnaze, TiTqos mmarTvel ma pol itikurma el itam droul i reagireba ar gaakeTa_ usafuZvl o bral debas warmoadgens.

amis Sesani Snav dadasturebas, dasavl eT evropis saxel m-

wi foebi dan iaraRis Sesyi dvis mi zni T, parizSi myofi saqarTvel os del egaci is gaerTianebul i (diplomatiuri, ekonomikuri, samxedro) sxdomebis (1920 wl is 1, 2, 4, 18, 29 maisi, 8 ivnisi) stenografiuli angariSebi warmoadgens. imave dokumentebis mi xedvi T, aRni Snul sxdomebs eswrebodnen da dasmul problematikasTan mamarTebaSi gamarTul diskusiebsi aqtiur monawil eobas iRebden: general ebi_ il .odiSel iZe da al .erisTavi, k.CxeiZe, k.kandelaki, k.gvarj al aZe, d.RambasiZe, n.nikol aZe, i.v.gobeCia. aqedan gamomdinare, i.odiSel iZisaTvis cnobil i gaxda is udidesi sirTul eebi, romelic iaraRis SeZenatan dakavSirebiT del egaci is winaSe aRimarTa. imave dokumentis mi xedvi T, del egaci is sxva wevrebTan erTad, garkveuli rekomendaciebis SemuSavebaSi igi aqtiur monawil eobas iRebda. rac Seexeba i.odiSel iZis zemoaRni Snul moxsenebas, masSi gamokveTil i formiTaa mitiTebuli, rom saqarTvel os sinamdvil idan gamomdinare, **iaraRis, tansacmel is, sur-saTisa** da sxva saWi ro aRWurvil obis SeZena sazRvargareTis qveynebidan unda momxdariyo. dokumenti im udidეს finansur xarj ebsac iTval iswinebda, roml is gaReba, iaraRis SeZenis SemTxvevaSi mouwevda saqarTvel os.

xazgasmit unda iTqvas, rom evropidan finansuri daxmarebis miuRebi obis SemTxvevaSi, im periodis saqarTvel os biujeti, i.odiSel iZis moxsenebaSi arsebul i moTxovnebis pirveli safexurisTvis val utiT gaTval iswinebul saWi ro xarj ebs minimal uradac ver gawdebdoda. meore mxriv, igive i.odiSel iZe, saqarTvel os SeiaraRebul i Zal ebisatvis saWi ro iaraRis SeZenas, konstantinopol Si varaudobda. misive mtkicebiT, dasaxul i amocanis warmatebiT gadawyveta, konstantinopol Si ganTavsebul i antantis saokupაცი jarebisa da vrangel is armi is naqoni iaraRis maragis baze advil ad iyo SesaZi ebel i.²⁴ aRni Snul i moxsenebidan samiTvis Semdeg, i.odiSel iZis xel mZRvanel obiT evropasi samxedro misi is saqmi anobis Sedegebidan gamomdinare, mistvis dResavit gaxda naTel i: a)ra didi politikuri Zal isxmeva da barierebis daZi eva iyo saWi ro, Tavdacvis sabWosadmi wardgenil moxsenebaSi (1920 wl is ianvari) dasmul i sakiTxebis gadasawyvetad; b)igi imaSiac darwmunda, rom dasavleT evropის saxel mwifoTa l iderebi, roml ebic sabWota ruseTTan `politikuri kekl ucobiTa- da merkantiლ izmis

kursis axal i forme bis damu Savebi T iyvnen gar Tul ni, Cr di-
 l oe Tis ve Sapis gan sa qar Tvel os gadar Cena nakl ebad ain-
 terese bda T. rac Seexeba konstantinopol Si arsebul i sa-
 frange Tis ku Tvnil samxedro sawyobeb Si imave i odi Sel i Zi s
 moxsenebi T nagul isxmev vrangel is naqoni i ara Ri s vargisi-
 anobas, ami s Sesaxeb zemo T dawvril ebi T mqonda saubari da
 si tyvas ar gavagr Zel eb. mxol od a Rvni Snav, rom Cems mier
 motanil i umZimesi saarqivo dokumenturi masal is anal iz-
 is fonze, Seusabamod moCans sa qar Tvel os pirvel i republ -
 i kis mTavrobis Sefasebas Tan mi mar Teba Si b-n. aCaCxi ani s mier
 gake Tebul i daskvna: `ma Sin, 1920 wl is bol os da 1921 wl is
 dasawyis Si, sa qar Tvel os demokrati ul i republ i kis samTa-
 vrobo- pol i tikurma el itam adeqvaturad ver imoqmeda. man
 ki dev er Txel ar daugdo yuri simar TI is xmas. mi sma udi deb-
 ul esoba istoriam ki, sul sxvanairad gansaj a... general
 odi Sel i Zi s mier Tavdacvis sabWosa da sa qar Tvel os mTavro-
 bisadmi wayenebul i es kategori ul i moTxovnebi ki, samwuxa-
 rod darCa `xmad mRaRadebl isa udabnosa Si na~... Tumca es
 ukve sul sxva istoriaa...~²⁵ di ax, mi sma udi debul esoba isto-
 riam, am istori is sazogadoebisadmi mimwodebel ma WeSmari-
 tma istorikosma da obieqturma mkvl evarma pirdapir unda
 Tqvas ma Sindel i evropis pol i tikurad gameZavebul i l idere-
 bis tyuil ze dafuZnebul i dapirebebis Sesaxeb. 1) ar unda
 dai vi wyos, rom ruse Tis bunebriv simdi dreze daxar bebul ma
 evropis saxel mwifo Ta pirvel ma pirebma, sa qar Tvel o gasa-
 wirad gaimeta da 1919 wl idan 1921 wl is 25 Tebervl amde, sa-
 qar Tvel osa Tvis i ara Ri s mi yidvis pragmatul i gadawyvetil eb-
 is mi Reba Segnebul ad gaaWi anura; 2) ma Ti mxridan sa qar Tve-
 l os Tvis yvel aze kritikul moment Si marganecis sanacvl -
 od mi yidul i i ara Ri, im etapze brZol is Tvis uvargisi da
 jar Tad qceul i iyo; 3) 1920 wl is mart Si gamgzavrebul i saqa-
 r Tvel os ekonomikuri misi isadmi (k.kandel aki (xel mZRvane-
 l i), f.gogi Cai Svil i (saxel mwifo kontrol i ori), n.nikol aZe,
 z.aval i Svil i, m.sumbaTa Svil i), dasavl eT evropis saxel mwifo-
 ebis l iderebis (ital ia, safrange Ti, ingl isi) mxridan
 dapirebul i daxmarebis Sesasrul ebl ad konkretul i gada-
 wyvetil ebis mi Rebis nacvl ad, ma Ti pasuxi mxol od_ `moica-
 deT-, `dagvacadeT- formati T Semoifargl a. dokumenturi
 masal iT dadasturebul ia, rom evropis saxel mwifo Ta

ლიდერებისგან საკარტველ ოსადმი ფინანსური და ეკონომიკური დახმარების რეკომენდაციების გაცემა და გადაწყვეტილების მიღება, ზემოაღნიშნული მისი 7 ტვიანი თავდადებული მუშაობის შემდეგ (1920 წლის ოქტომბერი-ნოემბერი), გახდა სესაზღვრული მხედველი ობასი მაკვსიტალიურ ფირმა "ილ ვასტან"- (ოქტომბერი), საფრანგეთის ფირმა "ფერანგენტრანტან"- (ნოემბრის დასაწყისი) და რაც მთავარია, მანგანეცის ხარჯზე, ბრიტანეთის საგარეო ვაჭრობის ბანკთან (ნოემბრის ბოლოს) 1,5 მილიონი გირვანჯა სტერლინგის სესხდა რების სესახეზე. სეკრული ებების გაფორმება. ამ დოკუმენტების ცხადებით პრობების ამოგმედა 1921 წლის აპრილის დასაწყისში იყო გატანილი.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, როცა საკარტველი ოსი პირველი რესპუბლიკის მთავრობის საკმარისი სეფებისა ვცდილობთ, განსაკუთრებით სიფრთხილით ვადავიწყებ. მიმდინარე პოლიტიკური სიტუაციისა და აქტიურობის მიხედვით საკარტველი ოსის მთავრობის ეკონომიკური სესაზღვრული ობების, ევროპის ქვეყნებიდან არდახმარების ფონზე, ყველა სახეობის დოკუმენტები ტიანობასი უნდა იყოს განხილული, მოხდეს მათი ურთიერთ სერიოზული განხილვა და სინთეზური ანალიზი. მხოლოდ ამის შემდეგ სეზღვრული გაცემის სეფების ტიანობის დანერგვა უნდა იქნას გადაწყვეტილი, რომ საკარტველი ოსი პირველი რესპუბლიკის მთავრობის დამფუძნებელი კრების მიერ იყო არჩეული და დამტკიცებული, ხოლო ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანო, სრულიად საკარტველი ოსის მოსახლეობამ აირჩია და მისი სახეს უარყოფდა. ამიტომ, ზემოაღნიშნული ფაქტორების გათვალისწინებით, საკარტველი ოსი პირველი რესპუბლიკის მთავრობის სრულიად სეფების "აბურთავება", ნაცვარებად გაცემის დაუმსახურებელი ბრალის დასაბუთება, სეფების განვიწყება და მეზობელი ქვეყნების ფალსიფიკატორი ისტორიკოსებისადმი "ფოტნასიტ"-ის მიხედვით სეფების "აბურთავება" ყოველივე დასაბუთებულია.

ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ, რამდენადაც 1919-1920 წლების მონაკვეთის ევროპის სახელმწიფოებმა საკარტველი ოსის არმიის და, ეს ფაქტი საბოლოო რუსეთის ხელისუფლების საკარტველი ოსის წინააღმდეგ მოგმეების სტიმულს აძლევდა. მათ კარგად იცოდნენ, რომ საკარტველი ოსის გაწინააღმდეგობის მიხედვით ვერ სეზღვრული იქნებოდა. ამის პირდაპირი შედეგად, სატარიგო იარაღის (რუსული ვაზნებისა და ყუმბარების) უკონტროლო გამოყენება. ამ დანერგვის მიხედვით საბოლოო რუსეთის დიდი სადაზვერვო სამსახურის სერული ების არსებობა. მიტუმეტეს, რუსული ვაზნების

iaraRis momxmarebel i qarTul i j arisTvis, imave iaraRisTvis Sesatyvisi vaznebis da yumbarebis Sesyidva mxol od origziT: a) sabWoTa ruseTSi da b) evropasi (safrangeTSi) iyo SesaZl ebel i. aqedan gamomdinare, maTematikis saSual o donis mcodne samxedro dargis maRal Cinosanic advil ad mi xvdeboda, rom saqarTvel o iaraRis sarezervo fondis gareSe iyo darCenil i.

amrigad, 1) qarTul i pol itikuri el itis mcdel oba, erovnu- l i saxel mwifos formirebis paral el urad qarTul i j aris Sesatyvisi raodenobit da srul yofil i SeiaraRebit Seqmna moexdina, finansebisa da iaraRis uqonl obam Seaferxa. qarTul istoriografiaSi dRemde gavrcel ebul i mosazreba _saqarTvel oSi arsebul samxedro sawyobebSi TTiTqos N raodenobis iaraRi iyo, natyuar informacias emyareba da sinamdvil es ar Seesabameba; 2) dasavl eT evropis saxel mwifoebisgan 1919 wl is gazafxul ze Sepirebul i daxmarebis (iaraRi, amuncia, sursaTi, ful i) droul ad miRebis mcdel oba, 1921 wl is 25 Tebervl amde uSedego aRmoCnda. naSrom- Si motanil i dokumenturi masal ebi adasturebs, rom zemo- aRniSnul i danapirebis Sesasrul ebl ad, safrangeTis xel isufli ebam pirvel i qmediTi nabij i mxol od 1921 wl is 25 Teberval s gadadga. stambol Si arsebul i safrangeTis ku- Tvnil i samxedro sawyobebidan saqarTvel osadmi miyidu- l i vrangel is naqoni iaraRi, uvargisi da im etapze sabrZ- ol o moqmedebebisaTvis gamousadegari iyo; 3) vargisiani iaraRis saqarTvel osTvis miyidvis gadawyvetil eba, safrange- Tis xel isufli ebis mxridan mxol od 1921 wl is 17 marts iqna miRebul i. es faqti, saqarTvel os kanonieri mTavrob- isa da gasabWoebul i saqarTvel os warmomadgenl ebs Soris (gr.l orTqifaniZe, m.oraxel aSvil i abenuqiZe, Sel iava) brZ- ol is Sewyvetis Sesaxeb quTaisSi miRweul SeTanxmebas, da saqarTvel os pirvel i respublikis xel isufli ebis mier qve- ynits teritoriis datovebas (17 marti) daemTxva. dasavl eT evropis saxel mwifoTa waj eq- ukuj eqis pol itikuri kurs- idan gamomdinare, saqarTvel os pirvel i respublikis Sei- araRebul i Zal ebi, gasabWoebul i ruseTis 1921 wl is Teberv- al - martis agresias, arsenal Si kustarul ad damzadebu- l i rusul i vaznebiTa da sagangebod Seqmnil saxel osno- ebSi SekeTebul i SaSxanebi T Sexvda.

\$ 2. qarTvel i sardl ebis taqtikuri Secdomebi da sabWoTa ruseTTan damarcxebis ganmapirobebel i mizezebi

saqarTvel os pirvel respublikas qudbedad dahyva mezo-
bel i saxel mwifoebisgan qarTvel Ta istoriul i sacxovri-
sisadmi teritoriul i pretenziebi. axl adaRmocenebul i da
fexze wamosadgmel ad gamzadebul i qarTul i saxel mwifos
wasaqcevad, samxreTidan, aRmosavl eTidan da CrTil oeTidan
wamosul i muml is, 1918_ 1920 wl ebSi mogerieba metnakl ebad
SesaZl ebel i gaxda. yvel asgan mitovebul i qarTvel oba, go-
nivrul i gadawyvetil ebebis da `mkl avis siZl ieris- amara
aRmoCnda gamZvinvarebul i mtrebis piri spir. gansakuTrebi T
mZime mdgomareoba Sei qmna azerbaij anisa (1920 wl is 28 april i)
da somxeTis (1920 wl is 29 noemberi) gasabWoebis Semdeg.
ramdenadac, samxreT kavkasiis regionSi sabWoTa ruseTis
xel SemSi el ad saqarTvel o moiazreboda, mis `gasawi Tl e-
bl ad- Sesabamisi safexuris Semzadebis atvis provokacieb-
is ramdenime saxeoba iqna SemuSavebul i. erT- erT matgans,
somxebis mier sadaod qceul i sazRvris_ borCal os mazris
neitral uri zonis probl emis da masTan dakavSirebi T wina-
swar Sedgenil i pirobebis SefuTul i formi T win wamowe-
va warmoadgenda. istoriografiaSi dadasturebul ia, rom ing-
l is- safrangeTis xel isufal Ta Zal isxmevi T, borCal os ma-
zra sam nawil ad (1919 wl is ianvari) gaiyo: 1) borCal os mazris
samxreTi nawil i mieca somxeTs; 2) central uri nawil i_ l o-
res raioni neitral ur zonad gamocxadda; 3) borCal os mazris
Crdil oeTi nawil i saqarTvel os kuTvnil ebad gamoacxades.
saqarTvel os pirvel i respublikis xel isufleba kargad
acnobierebda, rom l ores neitral ur zonad datovebas Cve-
ni qveynisTvis denTis kasris funqciis Sesrul eba SeeZl o.
aqedan gamomdinare, xel isuflebis mmarTvel i wreebi maqsi-
mal urad cdil obdnen aRniSnul i sakiTxis droul ad gada-
wyvetas. or mezobel qveyanas Soris umZimesi situaciis gan-
muxtvis erTaderT saSual ebad, qarTul - somxuri del eg-
aciis mol aparakebis magi dasTan daj doma da Sesabamisi do-
kumentis momzadeba iqna miCneul i. am mxriv gansakuTrebi T
qarTul i mxare aqtiurobda. mxedvel obaSi maqvs saqarTve-

Los mTavrobis 1920 wl is 2 seqtembris sxdomis saqmo Canaweri. am dokumentidan irkveva, rom sxdomis monawil eTa msjel obis ZiriTad sagans, somxeT- saqarTvel os Soris neutral uri zonis gauqmebis da administraciul i sazRvris oficial urad dawesebis Sesaxeb, Sesabamisi xel Sekrul ebis momzadeba warmoadgenda. amasTan dakavSirebiT, imave sxdomis mier miRebul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: `miendos gareSe saqmeTa ministris moadgil es xel ismowera im xel Sekrul ebaze, romel ic dadebul i iqneba somxeTsa da saqarTvel os Soris, am or respublikaTa Sua neutral uri zonis gauqmebis da adminisrtaciul i sazRvris dawesebis Sesaxeb. proeqti xel Sekrul ebisa xel is moweramde moxsendes mTavrobas.- samwuxarod, dokumentSi miTitebul i ar aris, qarTul i mxaridan konkretul ad vis unda ewarmoebina somxur del egaciasTan mol aparakeba da aRniSnul sakiTxTan mimarTebaSi vin unda yofil iyo pasuxismgebel i. es xarvezi mogvianebiT, saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is 21 oqtombris sxdomaze iqna gamosworebul i. Sinagan saqmeTa ministris n.rami Svil is moxsenebis safuZvel ze miRebul i dadgenil ebiT, somxeTis del egaciasTan mosal aparakebl ad, qarTul i mxaris warmomadgenl ebad n.rami Svil i, s.mdivani da gr.I oTqifaniZe iqna damtkicebul i.

arqivsacavebSi Cems mier mikvl eul i masal ebidan irkveva, rom qarTul i j aris neutral ur zonaSi garkveul i droit (3 TviT) Seyvanas, somxuri mxare mxol od mas Semdeg daTanxmda, roca osmal ebisgan am zonis okupaciis real uri safrTxe Sei qmna. es faqtori daedo safuZvl ad saqarTvel os Tavdacvis sabWos 1920 wl is 12 noembris dadgenil ebas_ qarTul i j aris mier neutral uri zonis dauyovnebl iv dakavebas. amasTan dakavSirebiT imave dokumentSi vkiTxul obT: `borCal os mazris samxreTi nawil i axl ave iqnas dakavebul i da gamocxaddes samxedro wesebi. adgil obriv mcxovrebt ecnobos, rom Cven SevediT iq osmal Ta mosal odnel i Semosevisagan maTi dacvis mi zniT.- saqarTvel os mTavrobis es qmedeba, saqarTvel o- somxeTs Soris 1920 wl is 13 noembris xel moweril i SeTanxmebiT iqna samarTI ebrivad dadasturebul i. dokumentis mixedvit, qarTul i j aris neutral ur zonaSi 3 Tvis ganmavl obaSi darCeboda. Tuki im periodSi neutral - uri teritoriis sazRvris gamij vnis sakiTxi ver gadawyde

boda, saqarTvel os SeiaraRebul i zal ebi aRniSnul zonas datovebda da adrindel i Sereul i administraciul i mmarTvel oba aRdgeboda.²⁶ erTi ram xazgasmi T unda aRiniSnos, somxebis aseT `kompromissze- wasvl a, osmal eTis mxridan somxebis wi naaRmdeg warmatebul i samxedro operaciebiTiyo ganpirobebul i. es faqti, saqarTvel os Tavdacvis sabWos 1920 wl is 19 noembris sxdomis saqmo CanawerebSi ac aisaxa. imave dokumentidan irkveva, rom zemoT dasaxel ebul i xel Sekrul ebis Sesaxeb, gen. i.odiSel iZes sagangebo moxseneba gaukeTebia, xol o sxdomas Sesabamisi dadgenil ebac miu- Ria. `j er- j erobiT- vkiTxul obT dokumentSi- Cveni j arebi darCes nei tral ur zonaSi, xol o im SemTxvevaSi Tu osmal e- bma daikaves karaki si da gamoCndnen bezomdal is uRel te- xil ze da amave dros somxeTis j ari gadayvanil i iqna borC- arCal os mazris samxreT nawil idan, -Cveni j aris mier dakaveb- ul i iqnas es rai ni mazris samxreT sazRvramdis waevi T.- am amonaweris mixedvi T borCal os mazris nei tral ur zo- naSi Seyvanil qarTul i j aris nawil ebs aqtiuri moqmedebis funqcia qonda dakisrebul i. maT amocanas osmal o dampy- robl ebisadmi Rirseul i wi naaRmdegobis gaweve da nei tral uri zonis srul ad gakontrol eba warmoadgenda. dasaxu- l i miznis ganxorciel ebis erT- erT pi robad, imave dokume- ntis me- 4 punqtis Tanaxmad, borCal os mazraSi saxal xo gvardiis nawil ebi iqna dauyovnebl iv gagzavnil i. saqarTve- l os xel isufl ebis mier ganxorciel ebul i es RonisZieba, meore mniSvnel ovani faqtori Tac iyo ganpi robebul i. mxed- vel obaSi maqvs somexi ofi crebi sa da j ariskacebi sagan qvey- nis teritoriul i sazRvris darRveva da SeiaraRebul fo- rmebSi axal qal aqis mazris sofl ebSi Tvi Tneburad Semos- vl a. maTi es qmedeba, ucxo qveyni sgan agentebis Semogzavni sa da dazvervi Ti procesis STabeWdil ebas tovebda. aRni Snu- l is gaTval iswinebidan gamomdinare, es saki Txi Tavdacvis sabWos 1920 wl is 9 da 12 noembris sxdomebze sagangebo ms- j el obis sagani gaxda. amasTan dakavSi rebi T mi Rebul dadge- nil ebaSi vki Txul obT: `xsenebul pirebs aeyaros i ara Ri, ofi crebi gaigzavnos borj omSi, xol o j ariskacebi ganawi- l ebul i iqnan sofl ebis adgil obrivi administraciis meTval yureobis qveS. CamorTmeul i i ara Ri gadatanil i iqnas ax- al cixeSi.-

somxeTTan dadebul ma zemoaRni Snul ma xel Sekrul ebam da qarTul i saj ariso SenaerTebis mier neutral ur zonaSi TavdacviTi poziciebis daWeram, saqarTvel os sazRvrebSi somexi Seiararebul i oficrebisa da j ariskacebis TviTnebur i Semosvl a, mxol od somxeTis gasabWoebamde SeaCera. samxreT kavkasiis regionSi mimdinare politiki procesebis gaTval iswinebidan gamodinare, samxreT- dasavl eT, gansakuTrebit samxreT- aRmosavl eT da aRmosavl eT saqarTvel os sasazRvro zolis gamagrebis aucil ebl oba qveynis xel isufl ebisaTvis prioritetul sakiTxs warmoadgenda. am mmarTul ebit im etapze iseTi qmediTi nabiji unda gada dgmul iyo, risi SesaZl ebl obac evropis qveynidan zurg-Seqceul , motyuebul da yal bi dapi rebebis Semyure saqarTvel os sinamdvil is gaTval iswinebis fonze iyo SesaZl ebel i. meore mxriv, qveynis garSemo Seqmnil i safrTxeebis gaTval - iswinebidan gamodinare, saqarTvel os Seiararebul i Zal ebis sardl ad iseTi pirovneba unda daniSnul iyo, romel sac sxvebTan Sedarebit momqmedi armis rigebSi yvel a safexuri qonda gavl il i da mxsvil i samxedro SenaerTebis marTvis didi gamocdil eba gaaCnda. imavdroul ad, samxedro operaciebSi gansakuTrebul i warmatebisaTvis umaRl esi xarixis samxedro wodebis da ordenebis mfl obel i iqneboda. im etapze, qarTul sinamdvil eSi aseT pirovnebas gen. i.odiSel iZe warmoadgenda.

yovelive zemoTqmul is gaTval iswinebidan gamodinare, respublikis Tavdacvis sabWos 1920 wl is 22 noembris (oqmi # 22) sxdomis dadgenil ebit, gen. i.odiSel izes saqarTvel os Seiararebul i Zal ebis mTavarsardl is moval eobis Sesrul eba daeval a, xol o imave wl is 13 dekembris dadgenil ebit, respublikis Seiararebul i Zal ebis mTavarsardl ad dainiSna. rac Seexeba samxreT- aRmosavl eTis fronts, i.odiSel izis rekomendaciiT (22 noemberi), misi xel mZRvanel oba gen. i.gedevaniSvil s miandves. am faqti dan 15 dRis Semdeg, Tavdacvis sabWos 1920 wl is 6 dekembris dadgenil ebit, axal qal aqi- axal cixe- artaanis raionebSi ganl agebul i qarTul i j aris yvel a saxeobis sardl oba gen. v.wul ukiZes Caabares.

j er- j erobit SeuZl ebel i gaxda iseTi saarqivo dokumentis mikvl eva, romel ic safuZvl ianad warmoaCenda im RonisZ-

iebebis nusxas, romel ic axl ad daniSnul sardl ebs, maT-dami daqvemdebarebul i j aris nawil ebSi unda gaetarebina. miTumetes, samxreT- aRmosavl eTis mimarTul eba, yvel aze rTul sasazRvro monakveTs warmoadgenda. mdgomareobas somxeTis gasabWoeba (1920 wl is 29 noemberi) kidev ufro arTul ebda. miTumetes, gekkeris moxsenebi dan gamomdinare, sabWoTa ruseTis gegmebi saqarTvel os xel isufli ebisatvis cnobil i iyo. es faqti, qveynis SeiaraRebul i Zal ebis sardl obas gansakuTrebul i pasuxismgebl obis winaSe ayenebda da misgan Sesabamisi RonisZiebebis dauyovnebl iv gatarebas moiTxovda. am mxriv gansakuTrebul yuradRebas saqarTvel os Tavdacvis sabWos 1920 wl is 3 dekembris sxdomis amxavel i masal ebi iqcevs. genstabis ufrosis moadgil is mier saerTo mdgomareobis Sesaxeb gakeTebul i moxsenebis safuZvel ze miRebul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: `1) a)yvel a frontze myof j aris ufrosebs mieces winadadeba, rom somxeTSi sabWoTa mTavrobis gamocxaedebiT, respubl ikis sazRvarze Seqmnil i mdgomareobis gamo, miRon zomebi meti sifrtxil isaTvis. moeridon adgil obriv mcxovrebl ebTan raime konfli qts da Tu mezobel i saxel mwi foebisgan miRes raime winadadebebi dauyovnebl iv acnobon Tavdacvis sabWos. b)borCal os mazraSi da tfil isis mazris samxreT- aRmosavl eTis nawil Si miRebul i iqnes samxedro wesebi da general - gubernatoris ufl ebani am raionSi mieniWos samxreT- aRmosavl eTis j arebis sardal si gedevani Svil s.- es dokumenti qveynis SeiaraRebul i Zal ebis da samxreT- aRmosavl eTis frontis sardl obas, mosal odnel i safrTxi dan gamomdinare, sasazRvro strategiul i punqtebis gamagrebasTan erad, garduval i provokaciebis droul ad aRmosafxvrel ad winaswari Tadarigis daWeris aucil ebl obaze mianiSnebda. dokumentSi motanil i winadadeba- `miRon zomebi meti sifrtxil - isaTvis,- j aris nawil ebis saomar mdgomareobaSi Cayenebas da rac mTavaria, yvel a saj ariso qvedanayofSi discipl inis umaRl es safexurze ayvanas iTval iswinebda.

ramdenadac borCal os mazra, rogorc zemoTac mqonda aRniSnul i, sasazRvro zolis yvel aze rTul monakveTs warmoadgenda, respubl ikis Tavdacvis sabWos misadmi gansakuTrebul yuradRebas icenda. amis dadasturebas imave sabWos 1920 wl is 16 dekembris sxdomis saaqmo Canawerebi warmoad-

gens. am dokumentidan irkveva, rom borCal os mazraSi dabanakebul i qarTul i jaris mdgomareoba qveynis mTavarsardal s Seumowmebia da miRebul i STabeWdil ebebi sabWos wevrebi saTvis moxsenebis saxiT warudgenia. aRni Snul sak iTxTan dakavSirebiT imave sxdomis mier miRebul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: `a)neba mieces samxreT- aRmosavl eTis frontis jarebis sardal s ganaiaraRos sofl ebi uzunl iari, axpati da Sinaxi; b)Tu borCal os mazris neutral uri zonis administraciaSi an rkinigzis mosamsaxureTa Soris aRmoCndeba Tanamdebobis Seuferebel i pirni, neba eZl eva samxreT- aRmosavl eTis frontis jarebis sardal s, gadaayenos aseTebi Tanamdebobidan; g)samxreT- aRmosavl eTis frontis sardal s Tavdavis fondidan mieces 200000 man. dazvervis saWi roebisaTvis.- imave Tavdacvis sabWos 1920 wl is 18 dekembris sxdomaze, samxreT- aRmosavl eTis frontis jarebis sardal s mier gakeTebul i moxsenebebi dan gamomdinare, mdinare debeda- Caize xidis asagebad 643500 maneTi iqna gamoyofili.

Cems mier motanil i faqtebi, qveynis Tavdacvisunarianobis gaumj obesebasTan da mtris mosal odnel i Tavdasxmis SemTxvevaSi, misadmi Rirseul ad daxvedris aucil ebl obaze iyo gaTvl il i. saj ariso SenaerTebis marTvis specifikidan gamomdinare, gadamwyveti rol i frontis sardal obas ekisreboda. mxedvel obaSi maqvs arsebul i sirTul eebisadmi Rirseul ad Tavis garTmeva da rac mTavaria, saqarTvel os sazRvarTan aRmarTul i `aisbergis- SesaCerebel i, uki dures SemTxvevaSi misadmi Rirseul ad daxvedris ramdenime saxebis meqanizms SemuSavebis aucil ebl oba, rac saj ariso qvedanayofebis mzadyofnaSi moyvanasTan iqneboda dakavSirebul i. am mimarTul ebiT pragmatul i gadawyvetil ebis miReba imiTaciyo aucil ebel i, rom wiTel i armis nawil ebi TviTneburad arRvevdnen saqarTvel os sazRvars da adgil obrivi sofl ebis mosaxleobis Zarcvas eweodnen. respubliki Tavdacvis sabWom (1920 wl is 13 dekemberi), arsebul i mdgomareobis gamsasworebl ad dipl omatiuri gza airCia da Sesabamisi RonisZiebis gatareba sagareo saqmeTa saminstros daaval a. `daeval os gareSe saqmeTa ministrs- vkiTxul obT dokumentSi- gagzavnos moskovSi da evropasi protestis nota imis Sesaxeb, rom a)sabWoTa wiTel i armis moTareSe naw-

il ebma gadmol axa Cveni sazRvari da borCal os mazris sofl ebs daeca.- miuxedavad amisa, sabWoTa ruseTis mxridan anal ogiuri saxis provokaciebi Semdgom etapzedac gagrZel da. amis dadasturebas Tavdacvis sabWos 1920 wl is 22 dekembris sxdomis masal ebi warmoadgens. dokumentidan irkveva, rom samxreT- aRmosavl eTis frontis jarebis sardl is mier gakeTebul moxsenebaSi amis Sesaxeb konkretul ad iyo saubari. miRebul dadgenil ebaSi garkveviT iqna aRniSnul i: `a) daeval os general uri Stabis ufross moel aparakos sabWoTa ruseTis samxedro ataSes wiTel armiel Tamier Cveni sazRvrebis gadmol axvisa da adgil obrivi mcxovrebl ebis Zarcvis gamo.-

SamxreT- aRmosavl eTis frontis xazze Seqmnil i viTareba, sardl obis winaSe, samxedro xel ovnebisTvis aucil ebel i specificisa da adgil obrivi bunebrivi pirobebis Sesatyvisi TavdacviTi samoqmedo gegmis SemuSavebis aucil ebl obas moiTxovda. dokumenturi masal iT irkveva rom am mimarTul ebiT adgil obriv sardl obas individual urad TiTqmis aranairi konkretul i gadawyvetil eba ar miURia da igi Tavdacvis sabWos miTiTebebis Semyure darCa. Seqmnil i viTareba, borCal os mazris neutral uri zonis sofl ebis somxuri mosaxl eobis dauyovnebl iv ganiaraRebas saWi roebda. amis Sesaxeb Tavdacvis sabWos mier sagangebo dadgenil eba (1920 wl is 29 dekemberi) iqna miRebul i. `daeval os samxreT- aRmosavl eTis jarebis sardal s- vkiTxul obT dokumentSi ganaiaraRos borCal os mazris mTel i neutral uri zonis mcxovrebl ebi. pirvel rigSi ganaiaraRos sofl ebi uzunl aris, axpatis, Sinixis mcxovrebl ebi.- saomari moqmedebebis dawyebis sas, sarkinigzo transportis Seuferxebel ad muSao bis SenarCunebis mizniT, samxreT_ aRmosavl eTis frontis sardal s, borCal os mazris neutral ur zonaSi rkinigzis administraciaSi mosamsaxure saeWvo da Seuferebel i pirebis gadayenebis ufl eba eZl eoda. winaswari Tadarigis da usafrTxoebis garantiis Seqmnas iTval iswinebda Tavdacvis sabWos 1920 wl is 22 dekembris dadgenil ebis **(b)** punqti. `b) somxeTis rkinigzis mosamsaxureni da tel egrafistebi - vkiTxul obT dokumentSi- moxsnil ni iqnen rkinigzis l iandagi dan da vidre maTi mdgomareoba saerTod gamoirkveodes gai gzavnon: pirvel ni_ respubl iki s saxazino rkinigzis

ufrosis gankargul ebaSi da meoreni fosta- tel egrafis ufrosis gankargul ebaSi; g)borCal os mazraSi dabanakebul i j arisTvis sursaT- sanovages misawodebl ad daini Snos gzaTa departamentis gankargul ebiT ori orTqmaval i vagonebis saTanado ricxviT, erTi sadgur sandaraze da meore sadgur sanainze.-

samxreT- aRmosavl eTidan mosal odnel safrTxesTan mimarTebaSi, aRniSnul i dadgenil ebebi erTi SexedviT safuZvl iani mzadebis garegnul STabeWdil ebas tovebs. anal ogiuri saxis damokidebul eba iqna gamovl enil i saqarTvel o- azerbaij anis sazRvris perimetrTan mimarTebaSi ac. mxedvel obaSi maqvs Tavdacvis sabWos 1920 wl is 6 dekembri dadgenil eba. es dokumenti qveynis interesebidan gamomdinare, yaraiazis tyis zonaSi TviTneburad Semosul i azerbaij anel ebis ukan gabrunebas da saqarTvel oSi azerbaij anel Ta`aral egarul i formiT mimosvl is- akrZal vas kategoriul ad moiTxovda. es gadawyvetil eba saqarTvel os saxel mwifos interesebSi srul ad Tavdsdeboda Tundac im el ementarul i mizezis gamo, rom im etapze, azerbaij ani ruseTis mier iyo gasabWoebul i da es ori qveyana saqarTvel oze Tavdasxmis myar safexurs amzadebda. amasTan dakavSirebiT, saqarTvel os respubl iki Tavdacvis sabWos 1920 wl is 13 dekembri dadgenil ebis **(b)** da **(g)** punqtebSi xazgasmiT iyo miTiTebul i im antisaxel mwifoebri vi qmedebebis Sesaxeb, romel ic azerbaij anma da sabWoTa ruseTma saqarTvel oStan mimarTebaSi erTobl i ovad rom ganaxorciel a. mxedvel obaSi maqvs: 1)baqodan navTis saqarTvel osadmi miwodebis umizezod Sewyveta da 2)foil os xidis midamoebSi wiTel i armis nawil ebis Tavmoyra, sangrebis gaTxra da zarbaznebis dadgma. es RonisZiebebi imdenad gamokveTil i da gamomwvevi formiT mimdinareobda, rom nebi smieri saSual o donis samxedro pirisa da pol itikosisTvi sac mi saxvedri iqneboda, rom sabWoTa ruseTi mi zanmimarTul ad da safexurebri vad saqarTvel oze Tavdasxmisatvis emzadeboda. es faqti, samxedro uwyebis mesveurT, adeqvatur i RonisZiebebis dauyovnebl ivi gatarebis aucil ebl obas aval ebda. mi Tumetes, Tavdacvis sabWos (eswrebodnen: gr.l orTqi fani Ze_ sxdomis Tavmj domare, n.rami Svil i, i.odi Sel iZe, vj uRel i, i.gedevani Sil i, al .Tayai Svil i, al .dgebuaZe. al .zaqar i aZe) 1920 wl is 24 noem-

bris dadgenil ebiT, foil os xidze asafeTqebel i masal a iqna moxsnil i. Tavidacvis sabWo- vkiTxul obT dokumentSi- Sesazl ebl ad sTvl is moxsnas xididan asafeTqebel i masal a mxol od im pirobiT, rom asafeTqi mavTul ebi darCeba da neitral uri zonis sakontrol o komisiis muSaobis dasrul ebisTanave, Tanaxmad xel Sekrul ebisa dauyovnebl iv iqneba aRdgenil i sadgur Saqrl ianSi.-

pol itikuri procesebis swrafad cval ebadobam, zemoaRniSnul i dadgenil ebis 9 dReSi Secvl is aucil ebl oba daayena. mxedvel obaSi maqvs Tavidacvis sabWos 1920 wl is 2 dekembri sxdoma, romel mac foil os xidis mi damoebSi Seqmnil i mdgomareobis Sesaxebl, mTavrobis Tavmj domaris rwmnebul is gr.cincabaZis da genStabis ufrosis al .zaqariaZis moxsenebebi moismina. saqarTvel os sazRvrebTan Seqmnil i umZimesi mdgomareobis anal izidan gamomdinare, imave sxdomaze miRebul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: 1. b) foil os xidze da mis mi damoebSi sastikad iqnes dacul i samxedro wesebi da aravis ar mieces xidze mimosvl a adgil obrivi samxedro ufrosis nebadaurTvel ad; 4. a) dauyovnebl iv gamagrebul i iqnas foil os da wiTel i xidebi da maT dasacavad daniSnul i iqnes sakmao ricxvi j arebisa artil eriiT. orive xidi iyos damzadebul i ucbad asafeTqebl ad.- am dokumentis miRebidan meore dRes (3 dekemberi), Tavidacvis sabWom meore umniSvnel ovanesi dadgenil eba mi iRo, romel ic saWiroebis SemTxvevaSi rkinigziT j aris Seuferxebel ad gadaadgil ebasada daniSnul adgil ze misi momaragebis uzrunvel yofas iTval i swi nebda. amasTan dakavSirebiT imave dokumentSi vkiTxul obT; winadadeba mieces gzaTa departaments mi iRos zomebi samxedro matarebl ebis mimosvl is dasaqarebl ad, j aris gadasayvanad daniSnul i raodenobis zamTris pirobebi mi xedviT mosawyobaT da saTanado sadgurebze j aris saWiroebisatvis cxel i wyl is dasamzadebl ad. yvel a am zomebis asarul ebl ad saWiro Tanxa moTxovnil iqnes gzaTa departamentis mier Tavidacvis fondi dan.-

am dokumentSi dasmul i sakiTxebis Sesrul ebis procedura, Tavidacvis saministros dabal i rgol is Sesabamisi uwyebis Cinovnikebisa da frontis mowinave xazis sardl obis prerogativas warmoadgenda. mi Tumetes, pol itikuri procesebis swrafad cval ebadobam da sasazRvro zol ze mezobe-

ლი ქვეყნის მხრიდან შეგნის მა რეალურმა საფრთხეებმა, თავდაცვის ხაზის გასამაგრებლად ადრე არსებულ ქართველების დაუცველობას აჩვენა. მხედველობაში მაყვს ფილიპისა და ვიტის ქიდეების იმ დონეზე დანერგვა, რომ საუბრების შემთხვევაში მისი სრული ფასობა აფეთქება და მტრის გარკვეული დროით შეცვლა იყო შესაძლებელი. ზემოაზრისნული დადგენილებით გათვალისწინებული რონისზეების მარაგის დონეზე შესრულიება არ შესრულებს მიმდინარე პროცესების ზედამხედველობის პასუხისმგებლობა ქვეყნის მთავარსადაც სადა მისი ხელისუფლების ფრონტის მოწინავე ხაზის ხელმძღვანელებს ეკისრება. მათ უნდა უზრუნველყოს დოკუმენტის დასრულება სპიტიხების შესაბამისი კვლევების რგოლში და დავანა, კონკრეტულ პირობებში სადაც დავის მიხედვით და მიმდინარე პრაქტიკულ სამუშაოს შესრულების ხარისხზე უმკაცრესი კონტროლი დაეხატება. სამუხაროდ, საკარტველ ოსეისარაგებულ ქალაქის სადაც ობა, ქვეყნისთვის კრიტიკული მომენტის სრული ფასობა მოხერხდება თუ არა მოცინა და მისი წინაშე მოხდის ოდნეობა აძვირდება და პრობლემებისადაც თავის გარტმევა გაუვირდება. ამის დადასტურებას ცემს მერ არქივსაცავენსი მოპოვებული მასალები უარყოფის, რომ ის მიხედვითაც ირკვევა, რომ თავდაცვის საბჭოს ზემოაზრისნული დადგენილებების გარკვეული ნაწილი შესრულიებულია და რაც, რამაც თავი ორესი, ფილიპისა და ვიტის მიდამოებში გამართული ბრძოლის დროს იცინა თავი. ამის შესახებ კვლევით დაწერილი ებით მეტწილად საუბარი, მაგრამ ამჟამად პრინციპული დავის კითხვას: მეფის რუსეთის არმიის შესარაგებულ ქალაქის სადაც ის ბრძანების ან თავდაცვის საბჭოს დადგენილების შესრულების აუცილებლობას, კარტველის გენერლები და ოფიცრები სავალდებულოდ უკითხავენ, რით უნდა აიხსნას მათი მხრიდან ანალიტიკური ბრძანების ან დადგენილების შესრულება ობა კარტული ჯარის შემადგენლობაში სამხარისხის დროს? ამ კითხვას სრული ფასობის პასუხის გაცემა მოელოდა შესაბამისი კვლევითი სამუშაოს დატარების შემდეგ გახდებოდა შესაძლებელი. ამის ნათელი დადასტურებას კარტველ ოსეისის საზღვრების ორესისადაც მოკმედეგები უარყოფის.

კარტული ისტორიოგრაფიაში დადასტურებულია, რომ ოსეის-საკარტველ ოსეისის ზემოაზრისნული ხელშეკრულების (1920 წლის 13 ნოემბერი) მიუხედავად, გასაბჭოების ოსეისის მთავრობამ, ნეიტრალიტეტი ტერიტორიიდან კარტული ჯარის დაუცველობა იყო გა-

vana moi Txova. mi uxedavad imisa, rom qarTul i mxare mezobel i respubliki s xel isufal T probl emis mSvidobianad gadavyvetis winadadebas sTavazobda, rkp (b) central uri komitetis kavbiuros miTiTebiT, somxebi pirobebze Tanxmobas Segnebul ad aWianurebda da mizanimarTul ad arTul ebda. am faqtTan dakavSirebiT, k.sabaxtaraSvil is mier im etapze evropasi myofi e.gegeWkorisadmi 1921 wl is 12 Teberval s gagzavnil weril Si vkiTxul obT: `somxeTma sabWoTa mTavrobis gamocxadebisTanave mogvTxova borCal os mazridan Cveni j arebis gayvana. Cven amazed pirdapir uari ar gviTqvams da winadadeba miveciT amis Taobazed mol aparakeba gagve-marTa. somxeTis mTavroba dagvTanxmda da movel odiT mis warmomadgenl ebs momaval qarTul - somxur konferenciazed. Cven imedi gvqonda, rom borCal os mazris sakiTxs mSvidobianad movagvarebdiT.- xazgasmiT unda aRiniSnos, rom arsebul i probl emis mSvidobiani gziT mogvareba, sabWoTa rusetis interesebSi ar Tavsdeboda. maT mier SemuSavebul i gegmis mixedviT, l ores sakiTxi, saqarTvel os gasabWoebis xel Semwyob faqtorad unda yofil iyo gamoyenebul i. arc isaa gamoricxul i, rom dasaxul i amocanis warmatebiT ganxorciel ebis da am saqmeSi somxeTis gansakuTrebul i mxardaWeris SemTxvevaSi, rkp (b) central uri komitetis kavbiuros xel mZRvanel obam, l ores neutral uri zonis saqarTvel osatvis Camowris winaswari piroba rom misca somxeTis xel isufal Ta mesveurebs.

aseTi mosazrebiS gamoTqmis Sesazl ebl obas, l ores probl emis somxur- qarTul konferenciaze mSvidobianad gadavyvetis Sesaxeb, somxeTis xel isuflebis mxridan gacemul i pirobis moul odnel ad `daviwyeba- izl eva. Tu riT iyo ganpirorebul i SeTanxmebis vadis amowurvamde ori dRiT adresaomari moqmedebebis dawyeba, amis Sesaxeb, saintereso mosazrebaa gamoTqmul i k.sabaxtaraSvil is mier 1921 wl is 12 Teberval s e.gegeWkorisadmi gagzavnil weril Si. `jer- jero biT am ieriSis mizani - vkiTxul obT dokumentSi- CvenTvis naTl ad gamokveTil i ar aris. SeiZl eba vifiqroT, rom somxebs srul i imedi hqondaT borCal os mazraSi mZl avri aj anyeba moewyot, izul ebul i gavexadeT dagvetovebina igi da... daveyenebineT Sesrul ebul i faqtis winaSe. miT umetes,... Zvel i somxeTis mTavrobasTan xel Sekrul ebis Zal iT, Cven j arebs

borçal os mazraSi yofnis vada xval 13 Teberval s gadis.- es mosazreba angari Sgasawevia im Tval sazrisiTac, rom Tuki l ores saki TxTan mimar TebaSi zemoa Rni Snul i SeTanxmehis Sesabamisad somex- qarTvel Ta konferencia gaimar Teboda, somxebi mokar naxis_ momgebi an rol Si aRmoCndeboda da qarTul i mxarisadmi maqsimal uri moTxovnebis dayenebis Sesazl e- bl oba miecemoda. aRni Snul is gaTval iswinebi dan gamomdinare, saqarTvel os xel isuflebis erT- erT prioritetul amocanad, im etapze l ores `incidentis- saswrafo l okal izacia war moadgenda. amasTan dakavSirebiT, imave k.sabaxtarasvi- l is mier egegeWkorisadmi gagzavnil weril Si vkiTxul obT: `es qarTul eba borçal os mazraSi erTob seriozul movl enad unda CaiTval os... Cveni mizania am saqmis l okal izacia da Tanac rac SeiZl eba l ikvidacia Cqara movaxdinoT.- samwuxarod, qarTvel i sardlebis mier dasvebul i sabediswe- ro Secdomebis gamo, saqarTvel os xel isuflebam dasaxul i miznis Sesrul eba ver SeZl o. xazgasmiT minda aRvni Sno, rom borçal os mazraSi XI armiis nawilebis 11 Teberval s SeWra, omisTvis saqarTvel os mzadyofni sada qarTul i jaris brZol isunarianobis Semowmebis safexurs war moadgenda.

l ores raionSi qarTul i jaris sardleba mowodebis si- maRl eze rom yofil iyo da mowinaarmdeges Rirseul ad dax- vedroda, azerbaij anidan XI armiis nawilebis 16 Teberval s saqarTvel oze Tavdasxmis gadadeba gamoricxul i ar iyo. l oreSi qarTvel Ta katastrofam, mowinaarmdeges moqmedeb- is stimuli misca. **samecniero da memuarul l iteraturaSi erTxmadaa aRiarebul i, rom borçal os mazraSi qarTul i jaris ucveul o ganl agebiT da wesrigis verdamyarebiT, gen. i.odiSel izem momakvdinebel i Secdomebi dauSva. mxed- vel obaSi maqvs: 1)borçal os mazraSi da azerbaij anis sasazRvro zol ze qarTul i jaris nawilebis araswori ganl ageba; 2)uprincipoba; 3)jaris nawilebSi udiscipl i- noba da vakxanal iis umaRl es xarixSi ayvana.**

i.odiSel izis mimarT Cems mier CamoTvl il i nakl ovani mxa- reebi miutevebel bral debad rom ar CameTval os, samive sa- kiTxTan mimar TebaSi im periodis samxedro da samoqal aqo pirebis mier gamoTqmul mosazrebebs movitan da TavadmkiTx- vel ma gansaj os misi avkargianoba.

1)qarTul i jaris ganl ageba: a)somxeTis sazRvarTan, bor-

Cal os mazraSi qarTul i j ari Semdegnairad iyo ganl agebul i: **1) voroncovka- j al al - oRI i_ 4** gvardiis qveiTi batal ioni; ori saartil erio batarea, ori cxenosani eskadroni, ori j avSan- avtomobil i (pol kovniki CxeiZe, SimnaiSvil i); **2) bambakis xeoba_ sanain- Sagal is mimarTul eba _** meore saarmio brigada, sami qveiTi aTaseul i, ori batarea, ori cxenosani eskadroni (gen. sumbaTaSvil i); **3) bobkini smTa_** ori qveiTi batal ioni (pol kovniki giorgi ximSiaSvil i); **b) azerbaij anis sazRvarTan: 1) wiTel i xidis mimarTul eba_** erTi qveiTi batal ioni (maiori xomeriki); **2) foill os xidTan_** ori qveiTi batal ioni, erTi batarea, erTi cxenosani eskadroni, erTi sanapiro aseul i, mesangreTa mwyobri da j avSnosani matarebel i # 4 (pol kovniki kodua).²⁷

qarTul i j aris nawil ebis somxeT_ azerbaij anis 110 kolometrian sasazRvro perimetrze aseT danawil ebas, im periodis samxedro dargis special istebi did Secdomad miicnevden im Tval sazrisiT, rom frontis am vrcel i monakvetis saSual o doneze uzrunvel yofas, minimum 80 aTasi j ariskaci dasWirdeboda. am raodenobis cocxal i Zal is gamoyvana saqarTvel os im etapze ar SeeZl o Tundac im el ementaru- l i mizezis gamo, rom evropis qveynebidan Sepirebul i daxmarebis miuRebl obis gamo, misi srul fasovnad SeiaraRebis uzrunvel yofas ver moaxerxebda. **meore didi strategiul i Secdoma** imaSi mdgomareobda, rom gen. ioseb gedevani Svil is brZanebis Sesabamisad, qarTul i j aris meore qveiTi brigada bambakis xeobaSi Seiyvanes da somxur sofl ebSi patar- pataraj gufebad daanawil es. am qmedebis ZiriTad motivs, sofl - is somxuri mosaxl eobidan iaraRis amoReba da aj anyebis mcdel obis neutral izeba warmoadgenda. Cems mier motani- zemoarNi Snul faqtebs ukeTebda ra anal izs, g.kvini taZe dasZenda; `mTavarsardal s (i.odiSel iZes S.v.) am Zal ebis ganl ageba zustad unda scodnoda, miTumetes j ari iq ukve didi xania idga. Tu es ganl ageba ar eWaSnikeboda, an saer- Tod arasworad miaCnda, unda Careul iyo da gamoesworebi na Tavisi Sexedul ebisamebr.-²⁸ miTumetes, qarTul i dazvervis mier mopovebul i XI armiis ufrosis gekkeris moxseneba_ sabWoTa ruseTis mxridan saqarTvel oze Tavdasxmis Sesaxeb, i.odiSel iZisaTvis cnobil i iyo. j er- j erobiT iseTi sa- xis dokuments ver mi vakvl ie, romel ic daadasturebda, qarTu-

ლიჯარის სოფლ ებსი გადანაწილები სიგედევიანი სვილის ზემა-
არნის ნული მდარი გადაწყვეტილები სადმი ი. ოდი სელი ზის კრი-
ტიკულ დამოკიდებულ ებას და მისი დროულად გამოსვლები სათვის
რაიმე ღმერთი რონის ზიების გატარებას. ამ მიმართულებით მთა-
ვარსაძლის მხრიდან დროული რეაქციების არგაქმნება და კონ-
კრეტული რონის ზიების არგატარება მაქცეპებისა, რომ დროს
იმონაკვეთსი, ი. ოდი სელი ზეჯარის გადაადგილები სიგედევიანი სვი-
ლისეულ გადაწყვეტილებებს იზიარებდა.

მართალია, მოგვიანებით მომზადებულ "მოქსენებასი", - თავის
მართლები მისი ბრალდებების ზირითადი მიმართულება გენ-
სიგედევიანი სვილის "ტვინებურ" ღმერთბაზეა გადართული, მაგრამ,
ერთი სიტყვაც არ არის ნახსენები ომის დაწყებამდე ამ "ტვინ-
ებური" ღმერთების მისი მხრიდან გამოსვლების მდებარეობის შესახებ.

2) უპრინციპობა: იმ პერიოდის ცნობილი სამხედრო და პოლი-
ტიკური მოწვევები ერთმანეთს მიუთითებენ ი. ოდი სელი ზის უპრინ-
ციპობაზე. არნის ნული საკითხთან დაკავშირებით განსაკუთრებ-
ულ ყურადღებას გენ. გ. კვინიძის მოგონებების მეორე ვიწრო
იჭვეს. მასი დაწერილი ებითაა განხილული ი. ოდი სელი ზის ზემა-
არნის ნული "მოქსენება" და უმნიშვნელოვანესი საკითხების მიმარ-
ტ, დისკუსიის ვრცელი მიმოხილვაა წარმოდგენილი. იჭვეა და-
ვდილი ი. ოდი სელი ზის ტვიხებთან მიმართებასი, ამათუ იმპრო-
ვინებების მხრიდან გაქმნებულ სეფსებების ც. ნიმუშისათვის, მათი
მხრიდან ი. ოდი სელი ზის ტანდასვრებით წარმოქმნილი სიტყ-
ვიდან, შესაბამის ანონარის სეფსავაზე მკითხველს საზოგადო-
ებას. **ნ. ხომერიკი:** "გენერალი ოდი სელი ზე გარკვევით არასოდეს
არაფერს ამბობდა და არც საკუთარ მოსაზრებებს იცავდა, ამიტომ
იჭმნებოდა სტაბილური ება, რომ თავის მოწვევებს მაინცდ-
ამაინც დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა." **ვ. ჯ. ურელი:** "ხსირად
სეუზი ებელი დაეხებოდა ერთმანეთს განსაკუთრებული მნიშვნელო-
ვანი და უმნიშვნელო მოწვევები... საკმარისი იყო ჯორდიანის
ან რამისვილის საინარმდეგო ეტყვათ, რომ გენერალი ოდი სელი
ზე ზეხმანდა ხოლმე. საკმარისი დაეხებოდა... რასაც
ჯორდიანის დაბრალდების, ტყვენი ტვინით დამნაშავე, რად-
გან გარკვევით და დაჯინებით არასოდეს არ მოგისენებიათ. სა-
სწრაფოდ ეთანხმებით ყველას ყველაფერს. აი ბათონებო რო-
გორ დაეხებოდა: წარმოადგენს მოქსენებას გენერალი ოდი სელი ზე,
სევედავები - დამთანხმება; მერე გამოვა დაგებუაზე, რომელიც ხსირ-
ად მუშაობდა, გენერალი აქლ დაგებუაზეს ეთანხმება.
მოდით და გაარკვიეთ... რა უნდა გენერალი ოდი სელი ზეს. მუდამ

ase iyo, yvel a sakiTxTan dakavSirebiT.²⁹ **auStrovi:** `ba-
tono il ia, komisiidan an sabWodan gamosul ebs arasodes
ar gvsmenia, ra gindodaT; Tqven arasodes ar gqoni aT garkveu-
l i azri, yovel Tvis yvel as eTanxmebodiT.- i.odiSel iZesTan
mimarTebaSi anal ogi uri saxis pozicia uWiravs g.kvini taZesac.
erTi ram dabej i TebiT SeiZl eba iTqvas, rom zemoaRni Snul i
uprincipobis Tvissebebi, i.odiSel iZes adre rom qonoda,
ruseTis armiaSi, erovnebiT qarTvel i, generl obamde da armis
sardl obamde ver amaRl deboda. Tuki amas miaRwia, saj aris-
so SenaerTebis marTvis, mtkice xasiaTis, ama Tu im gadawyvetil
ebebis sworad miRebaSi da Tavisi poziciis dasabuTe-
bul i formiT dacvaSi, rus oficrobaze al bad 10 TaviT
maRl a idga.

3)j aris nawil ebSi disciplinis verdamyareba: i.odiSe-
l iZis generl obamde da armis sardl obamde amaRl ebis yve-
l aze xel SemSiel faqtorad, jarSi mtkice disciplinis
verdamyareba da saomari moqmedebebis dawyebis procesSi
saRi azrovnebis dakargvis da dabneul obis Tvissebebi gada-
iqceoda. Tuki es nakl ovani mxareebi ruseTis armiaSi sam-
saxuris dros miSTvis damaxasiaTebel i ar iyo, qarTul i
jaris sardl obisas, sadac qveynis xval indel i dRis bedi
unda gadawyvetil iyo, zemoaRni Snul ma mankierma mxareebma
maRal doneze iCina Tavi. mxedvel obaSi maqvs l ores nei-
tral ur zonaSi ganl agebul i qarTul i saj ariso SenaerTeb-
is rigebsi damkvidrebul i srul i vakxanal ia. am faqtTan
dakavSirebiT XI armis samxedro komisari da l ores samxe-
dro operaciis erT- erTi xel mZRvanel i i.l aziani 1936 wel s
daweril mogonebebSi, bambakis xeobaSi qarTvel Ta samarcx-
vino damarcxebas Semdegnairad aRwers: `...mTavari mniSnel o-
vani saqme aj anyebis mowyobaSi iyo Sagal is operacia; rac
unda dagvj domoda, unda gadarCenil iyo Sagal is xidi, romel -
ic danaRmul i iyo (qarTvel ebis mier); im xids qonda gan-
sakuTrebul i mniSnel oba; am saqmis mowyobisTvis gaigzav-
na yofil i Stabskaptani stepiani, romel mac waiyvana bev-
ri samxedro special isti. stepiani ma da sxvebma Caicves
l tol vil ebis tanisamosi, maT gaxsnes Sagal Si samiki tnoe-
bi, savse RviniTa, aryiTa da koniakiT. amiT isini dauaxl ovd-
nen qarTvel jariskacebs da oficrebs; iyo qeifi da dros
tareba. gaiges rogori wesiT iyo xidi danaRmul i. maT gam-

oimuSaves xidis xel Si Cagdebis gegma. merme 12 Teberval s uecrad daecnen xids, xel Tigdes igi da maT daepatronen.-³⁰ ramdenadac aq motanil i faqtebi sabWoTa generl is mog-onebebs warmoadgens, mkiTxvel ma SeiZl eba misi sandooba eWvis qveS daayenos. samwuxarod, igi simarTI es Seesabameba. amis naTel dadasturebas TviT i.odiSel iZis mier dawer-il i `moxseneba- warmoadgens. zemoaRni Snul faqtTan dakav-SirebiT masSi vkiTxul obT: `rac Seexeba aTaseul is daRupvas (mexuTe da merve aTaseul i), j ariskacebi da oficroba am aTaseul ebi sa daumegobrdnen somxebs, qei fobdnen maTTan da bavSvebs unaTI avdnen; imave dros ki naTI imamebi naTI i-ebs umzadebdnen daRupvas. am aTaseul ebs rom ar egeifaT da bavSvebi ar enaTI aT da yofil iyvnen fxizl ad Tavis sagoze_ es ambavi ar moxdeboda. **aq iyo usaTuod kol eqtiuri borotmoqmedeba.**-³¹ am sakiTxTan dakavSirebiT a.kvi-taiSvil i savsebiT kanonzomierad svams kiTxvas: `sad aris sardl obis Tval i? sad aris `cveni- (ufro ki maTi) kontr-SpionaJi?- **unda vaRiaroT, rom im sabediswero momentSi i.odiSel iZem, i.gedevani Svil ma, g.sumbaTaSvil ma da sxvebma, roml ebic borCal os mazraSi ganl agebul i qarTul i j aris nawil ebs sardl obdnen, srul i uunaroba gamoiCina da qarTul i SeiaraRebul i Zal ebis katastrofas Seuwyo xel i. am faqts TviT i.odiSel iZec aRiarebs. `mTavari mizezi Cemi gadayenebi sa mTavarsardl obi dan- wers igi- Sagal is xid-Tan momxdari mou odnel i katastrofa iyo... iciT ra moxda? mtris agentebma l xini gaumarTes Sagal is frontze myof j ariskacebs, daaTvres. RamiT Sagal is xidze SeumCnevl ad `moxsnes- Cveni daraj i, gadmovi dnen xidiT da Tofis gausrol el ad Caigdes mTvral i mZinare TiTqmis Cveni Zal ebi.- es aris saqarTvel os pirvel i republ ikis SeiaraRebul i Zal ebis mTavarsardl is gen. i.odiSel iZis aRiarebiTi Cveneba. j aris nawil ebSi damkvidrebul i aseTi vakxanal i-Idan gamomdinare, nebsmier qveyanaSi ara Tu Tanamdebo-bi dan gadayenebas dasj erdebodnen, mas pirvel rigSi wodebrivad Camoaqvei Tebdnen da tribunal s gadascemdnen.**

exeboda ra borCal os mazraSi qarTul i j aris sabediswero da samarcxvino damarcxebis ganmapirobel mizezebs, grigol urataZe gul iswyromiT savsebiT kanonzomierad dasZenda, rom borCal os mazraSi momxdari `kol eqtiu-

ri borotebis Sedegi iyo `mTel i armiis naxevaris- ub- rZol vel ad ganadgureba. aman ra Tqma unda, daangria Cveni Tavdacvis saqme, dascal a strategiul i punqtebi da gaa- ZI iera mtris gamarj vebis Sansebi.- amas isic daemata, rom darCenil i j aris nawil ebi usardl od aRmoCnda da maTi bedi, mxol od TiToeul i qvedanayofis xel mZRvanel is gada- vyvetil ebebze iqna damoki debul i.

borCal os mazraSi 1921 wl is 12 dan 15 Tebervl is CaTv- l iT ganxorciel ebul i sabrZol o operaciebTan mimarTeba- Si arsebul i faqtebis anal izidan gamomdinare, akvi tai Svil i wers: `12_16 Tebervl amde qarTul j ars namdvil i patroni ar hyavs. aqa- iq gancal kevebul i j arisa da gvardiis naw- il ebi gadadian Setevaze. miRwevebic aqvT, magram radganac maTi moqmedeba ar aris SeTanxmebul i da ar Cans sardl is nebi syofa, romel mac unda moaxdinos maTi moqmedebis koor- dinacia, marcxdebian.- amis ZiriTadi ganmapi robebel i mize- zebe gen. i.odiSel iZis umoqmedobaSi unda veZioT. am sak- iTxTan dakavSirebiT, i.odiSel iZis zemoaRniSnul i `mox- senebis- ganxil vis dros, v.j uRel ma daufaravad ganacxa- da: `frontze pirvel i gasrol iStanave general i odiSel - iZe ise dai bna, rom saomari moqmedebebis warmarTvis yovel - gvari unari dakarga, j ars araviTari miTiTeba ar miuRia da yovel i nawil i, rasac undoda imas akeTebda.-³² e.i. j aris koordinirebul i marTvis el ementarul i formebi iyo dar- Rveul i. mdgomareobas isic arTul ebda, rom im momentSi i.odiSel iZe arsebul i situaciis droul da swor Sefaseb- as ver axdenda. amis damadasturebl ad Semdegi faqti gam- odgeba. roca rusebma foil os xidTan ganl agebul i saqa- rTvel os saj ariso SenaerTis sawinaaRmdegod poziciebze ramdenime qvemexi gamoitana, qarTul i j aris erT- erTi ko- l onis meTauri pirdapiri mavTul iT i.odiSel iZes dael apa- araka; `mteri amaRam aucil ebl ad gadmova Setevaze. neba momeciT xidi avafeTqo.- aRniSnul Tan dakavSirebiT i.odi- Sel iZem upasuxa: `Cven vi myofebiT megobrul ganwyobil eb- aSi sabWoTa ruseTTan. dauSvebel ia Cveni mxridan mtrul i moqmedeba. erideT provokacias.- aseT brZanebas iZi eva sa- rdal i, romel sac rusul _ somxurma samxedro SenaerTebma, 12 dan 15 Tebervl is CaTvl iT j aris ori mesamedi gaunadg- ura da omis samomavl o bedi qarTul mxares 3/4-iT wa-

agebina. ³³mi Tumetes, foil os xidis afeTqebi oba, taqtikuri Tval sazrisi Ti.odiSel izis mxridan morig gamousworebel Secdomas warmoadgenda. am xidis moqmedunari anobis Senar-Cuneba, rogorc g.kvini taZe wers, `mowi naaRmdeges rkini gzaze Tavisufli ad moZraobis saSual ebas aZl evda. igi Tavisufli ad gadaiyvanda j ars, advil ad miawodebda i araRs, sursaTs, bol os da bol os j avSanmatarebl iT moqmedebas SeZl ebda.³³ yovel ive aRniSnul idan gamomdinare, foil os xidis afeTqeba pirvel xarixovan amocanas warmoadgenda, Tundac im el ementarul i mizezis gamo, rom mis aRdgenamde, XI armis nawil ebs, rkinigzis (im etapze yvel aze xel sayrel i da efeqturi satransporto saSual eba) gamoyenebis Sesazl ebl oba Seekveceboda. aqedan gamomdinare, izul ebul i gaxdeboda mTel i yuradReba wiTel i xidis mimarTul ebiT gadaetana. Tumca, misi gadaadgil ebisa da Sesabamisi samxedro masal iT droul ad momaragebis procesebis mxol od SezRudul formebsi ganxorciel ebas SeZl ebda. samwuxarod, saqarTvel os Seiararebul i Zal ebis sardl obam es umni Svel ovanesi Sansi droul ad ver gamoiyena. mxedvel obaSi maqvs imave xidis mogvianebl iT arasrul fasovnad afeTqebis faqti. Seqmnil i umZimesi mdgomareobi dan da mTavarsardl is_ i.odiSel izis umoqmedobi dan, arsebul i situaciis Sesatyvisi taqtikuri xasiaTis RonisZiebebis argatar ebi dan gamomdinare, wiTel xidTan qarTul i j aris nawil i ebma marcxiganicada. aRniSnul sakiTxTan dakavSirebiT arsebul i memuarul i da samecniero i literaturiT ar dasturdeba, rom i.odiSel iZe wiTel i da foil os xidebis mimarTul ebiT usistemod `gadsrol il i- qvedanayofebis erT muStad Sekvras cdil iyo. am SemTxvevaSi man borcal os mazraSi_ l oreSi daSvebul i taqtikuri Secdoma gaimeora.

wiTel i xidis mimarTul ebiT qarTul i saj ariso SenaerTebis dafantul i formiT ganl agebis suraTi mkiTxvel is mier srul ad rom iqnas aRqmul i, am mi zniT akvi taiSvil is naSromi dan Sesabamis amonawers movitan. `ai rogor iyo gurii batalioni ganawil ebul i wiTel xidze: **pirvel i aseul i da mzveravTa gundi_** dgas wiTel xidze; **meore_** mdinare xramisa da mtkvris SesarTavTan; **mesame_** mdinare al getisa da mtkvris SesarTavTan; meore aseul i pirvel i aseul isgan 7 kilometriTaa daSorebul i, rogor unda uSvel on am aseul ebma

brZol is dros erTmaneTs?...

sofel sarvanSi dgas Tbil isis mesame batal ioni. sofel obel ianovkaSi ki Tbil isis pirvel i batal ioni... Tu am ori batal ionis amocana iyo miSvel eboda wiTel xidze mdgom Cvenebs_ es xom Znel i asarul ebel ia_ ocdaxuTi kil ometris gasavl el ad saWiroa xuTi- eqvsi saaTi... sanam Tbil isis batal ionebma miiRes brZaneba wiTel i xidisken gaqanebul iyvnen, guriis batal ioni ukve ganadgurebul i iyo.³⁴

zemoaRni Snul ma taqtikurma Secdomebma erTobl iobaSi gamanadgurebel i dartya miayena saqarTvel os SeiaraRebul Zal ebs, xol o XI armiis nawil ebs brZol isa da SetevITI operaciebis gagrZel ebis `xal isi- da rac mTavaria, gamarj vebis imedi Causaxa. aseT umZimes situaciaSi ganxorciel da naxevrad ganadgurebul i qarTul i jaris mTavarsardl is Secvl a. saqarTvel os mTavrobisa da Tavdacvis sabWos gadawyvetil ebis Tanaxmad, i.odiSel izis nacvl ad mTavarsardl ad g.kvini taZe daini Sna. gen. al .zaqariaZe am cvl il ebas i.odiSel izis avadmyofobiT xsnis da gverds uvl is im taqtikur Secdomebs, roml ebic 11- dan 15 Tebervl is CaTvl iT i.odiSel izis mTavarsardl obis periodSi iqna daSvebul i da rusul - somxuri SeiaraRebul i Zal ebis warmatebis gamapirobel i fatori gaxda.

ramdenadac 1919 wl is 13 seqtembris teraqtis dros i.odiSel izem (saxeSi daiWra) mZime kontuzia miiRo, savaraudoa, rom misi srul yofil ad gamoj anmrTel eba im etapze ver moxerxda. miRebul i fsiqikuri Soki, nerviul i sistemis daZabul obis SemTxvevaSi, rogorc Cans `Tavs axsenebda. am faqtoris gaTval iswinebi dan gamomdinare Tuki mi vudgebiT sakiTxs, igi marTI ac avad unda yofil iyo. wi naaRmd- eg SemTxvevaSi: 1)yovl ad dauSvebel ia, rusul jarSi general - I ei tenants safexuramde (1914 wl is 11 oqtomberi) da dasavl eTis frontis me- 3 armiis (1917 wl is 12 seqtemberi), xol o imave wl is 2 oqtombridan kavkasiis rusul i armiis sardl obamde amaRI ebul pirovnebas, ruseTis saxe- l mwifos TiTqmisyvel a umaRI esi xarisxis ordenebis (wminda stanissl avskis I da III xarisxis, wminda anas I, II da III xarisxis, wminda VI adimiris III da IV xarisxis, wminda giorgis IV xarisxis, oqros iaraRI warweriT- `mamacobisatvis-) mfl obel s, saqarTvel os pirvel i respubliki yof-

na- aryofnis gadamwyvet momentSi, samxedro dargis profesional i maRal CinosnisaTvis warmoudgenel i da qarTul i SeIaraRebul i Zal ebis TiTqmis ganadgurebis xel Semwyobi taqtikuri Secdomebi daeSva; 2)i.odiSel iZis samxedro ganaTI ebisa da mefis ruseTis armiaSi safexurebrivad gavl il i udidesi praqtikul i gamocdil ebis fonze, agekkeri da i.l aziani samxedro saqmis dil etantebad SeiZl eba CaiTval os. (agekkeri_ 1909 wel s samxedro saswavl ebel i da-amTavra, xol o 1917 wel s, gasabWoebul i ruseTis genStabis samxedro akademi asTan Seqmnil i daCqarebul i kursebi gaira; i.l aziani_ asoTamwyobi, gasabWoebul i somxeTis j aris pol itganyofil ebis ufrosi). am donis sardl ebTan mouxda gen. i.odiSel iZes 1921 wl is 11 Tebervl idan 16 Tebervl - is CaTvl iT dapi r i spireba. im SemTxvevaSi, Tuki drois am monakveTSi mimdinare sabrZol o moqmedebebis Sesaxeb g.kvini taZis mogonebebSi motanil faqtobrivi masal as sarwmunod mi vi CnevT, Cvens wi naSe saqarTvel os SeIaraRebul Zal ebTan mi marTe baSi katastroful i suraTi warmocndeba.

qarTul i sardl obis mier daSvebul i umZimesi Secdomebidan gamomdinare, XI armii s gaTamamebul xel mZRvanel obas, saqarTvel os dedaqal aqis aReba ukve real obad esaxeboda. am amocanis Sesrul ebis mizniT, brZol aSi Caabes: 1)Svidi qveiTi divizia, 2)xuTi cxenosani divizia, 3)saarmio mZime artileria # 12, 4)satanko razmi # 2, 5)j avSnosani avtomobil ebis razmi # 55, 6)gasabWoebul i somxeTis me- 5 da me- 6 pol kebi, 7)j avSnosani matarebl ebi # 5, 7, 61, 77, 94.

rac Seexeba saqarTvel os Tavdacvis uwyebas, gen. g.kvini taZem mis daqvemdebarebaSi arsebul i samxedro Zal ebi Tbil isis dasacavad sam ZiriTad seqtorad gadaanawil a: **1)marjvena seqtori_ kojori- Savnabadas monasteris xazi.** am monakveTs gen. andronikaSvil i sardl obda. mis daqvemdebarebaSi Sedioda: a)meaTe aTaseul i, b)pirvel i aTaseul i, g)samxedro skol is erTi batalioni, romel Siac Sedioda iunkrebis erTi aseul i da nacval Ta sami aseul i, d)meoTxe aTaseul i. mogvianebiT mas daemata gvardiis 4 batalioni, axl adSeqmnil i mexuTe aTaseul i da mosangreTa aTaseul i; **2)Sua seqtori_ Savnabadadan- sadgur navTI uRamde, mdinare mtkvris sanapiromde.** misi dacva gen. g.mazniaSvil s qonda daval ebul i. im etapze mis gankargul ebaSi imyofeboda:

a)aspinZi s mecxre aTaseul i, b)meSvi de aTaseul i, g)sadaraj o aTaseul i, d)sanapiro batal ioni, e)qarTI is ori batal ioni, v)gvardiis erTi batal ioni, z)gvardiis mZime metyviamfrqveveTa batal ioni, T)XuTi saartil erio batarea, i)j avSnian avtomobil Ta erTeul i da k)j avSni ani matarebel i # 3; 3)orxevis seqtori_ mdinare mtkvris marcxena sanapiro dan- sofel araj ana pavl i as mTamde sofel I il os CaTvl iT. am xazis dacvis uzrunvel yofa gen. j ij ixi as qonda mindobil i. mis gankargul ebaSi imyofeboda: a)imereTis meore batal ioni, b)zugdidis batal ioni, g)rezervSi idga duSeTis gvardiis batal ioni, d)savel e batarea #5 da e)samTo batarea, v)cxenosanTa brigadis ori pol ki, romel ic sof. I il oSi idga.³⁵

samecniero da memuarul I literaturaSi erTxmadaa aRi- arebul i, rom g.kvini taZiseul maj aris ganl agebis zemoaRniS- nul ma taqtikam gaamarTI a. 18 Tebervl idan 22 Tebervl is CaTvl iT XI armiis yvel a Semotevebi warmatebiTi qna mogerie- bul i. qarTul i jaris nawil ebi Setevazedac gadavida da mowinaaRmdegas gamanadgurebel i dartyebi miayena. miuxe- davad amisa, qarTul i SeiaraRebnul i Zal ebis imdroindel i mdgomareobi dan gamomdinare (i araRisa da qarxnul i wrmoeb- bis vaznebis uqonl oba), saqarTvel o gaWianurebul i omis warmoebas ver gauZI ebda. es faqtori saqarTvel os xel isuf- l ebis maRal Cinosnebs kargad qondaT gacnobierebul i. amis naTel dadasturebas, ruseTis agresii s SesaCerebl ad qarTvel i dipl omatebisagan evropis saxel mwi foebis Carevis mcdel l obebi warmoadgens. am mxriv gansakuTrebul yuradRebas, italiaSi myofi akaki Cxenkel is mier berl inSi saqarTvel os warmomadgenl is I ado axmetel isadmi 23 Teberval s gagzavnil i weril i iqcevs. am dokumentSi garkveviTaa mi- TiTebul i, rom I ado axmetyel i maqsimal urad cdil iyo, raTa berl ins garkveul i gavl ena moexdi na moskovze, rom mas saqa- rTvel os winaaRmdeg agresiu l i qmedebebi SeeCerebi na. `es mol aparakeba rogorc berl inSi, ise moskovSi_ vki Txul obT dokumentSi_ unda xdebodes srul i ad saiduml od. Tvi T Seni nabij ebi saiduml od unda Seinaxo, amxanagebsac ar unda ga- ando. j er unda Sei tyo, aris Tu ara raime Zafi berl inSa da moskovs Soris. sul erTia, oficial uri Tu araoficial - uri. unda gaigo, saTaveSi vis uWiravs es Zafi da mere imo- qmedo. CvenTvis araa sasargebl o parizSi an sxvagan icod-

nen, rom berl ini cdil obs CvenTvis. unda dausuraTxato
 mand, ramdenad aucil ebel ia da sasargebl o germani isaTvis
 Cveni gza, mas Semdeg rac mesopotamiaSi fexi amoakveTines.
 unda daamedo, rom baqos da erevnis ganTavisufl ebac drois
 sakiTxi a. maSasadame, berl ins SeuZl ia dabej iTebi T Caagonos
 moskovs, nu mtrobs saqarTvel os romel ic SesaZl oa komer-
 ciul i kari gaxdes TviT baqosTvis evropaSi.~ am amonaweri-
 dan kargad Cans is ZiriTadi mimarTul ebebi, romel ic qarTu-
 l i dipl omatiuri korpusis warmomadgenl ebis muSaobas ge-
 rmaniis xel isufl ebasTan safuZvl ad unda dadeboda. mxed-
 vel obaSi maqvs germaniis mxridan saqarTvel osadmi l obi-
 rebis mizniT, sabWoTa ruseTze zemoqmedebis berketebis amo-
 qmedebisaTvis Sesabamisi safexuris mosamzadebel i samuSaoe-
 bis Catarebis aucil ebl oba. Tu ramdenad iqna gaTval iswineb-
 ul i ak.Cxenkel is zemoaRniSnul i moTxovnebi berl inSi myo-
 fi saqarTvel os warmomadgenl is l .axmetel isgan,amis Sesaxeb
 srul informacias iZl eva imave l .axmetel is mier ukve l on-
 donSi myofi akaki Cxenkel isadmi gagzavnil i weril i (1921
 wl is 28 Teberval i). am dokumentidan kargad Cans: 1)germani-
 is samTavrobo wreebTan mol aparakebaSi germaniis social -
 demokratiul i muSaTa partiis l iderebis aqtiurad CarTvis
 procesi; 2)imave pol itikuri partiis l iderebis Zal isxmeviT,
 germaniis prezident erbertTan, l .axmetel is Sexvedris fa-
 qti. am RonisZiebis ZiriTad mizans, qveynis prezidentsadmi
 Txovna warmoadgenda, raTa, garkveul i zemoqmedeba moexdi na
 germaniis mTavrobaze, im Tval sazrisiT, rom Sesabamis uwe-
 bas saiduml o kavSirebi gaeba sabWoTa ruseTis umaRl es
 eSel onebTan da ruseT- saqarTvel os saomari moqmedebis
 SeCerebis aucil ebl obaSi daerwmunebina. imave Sexvedraze
 l .axmetel ma germaniis prezident erberts sam muxl iani mo-
 Txovna warudgina: 1)dauyovnebl iv moexdinaT berl inSi myo-
 fi sabWoTa warmomadgenel is gawveva da imavdroul ad mi ecaT
 winadadeba, rom moskovisTvis omis saswrafod SeCerebis auci-
 l ebl obis Setyobineba gadaeca; 2)moskovSi myofi germaniis
 warmomadgenel isaTvis ecnobebinaT, rom mas garkveul i for-
 miT gavlena moexdina l ondonze, raTa ingl isis mxridanac
 yofil iyo moTxovna omis SeCerebis Sesaxeb; 3)ecnobos ul -
 rix rauSers, rom mas germaniis saxel iT emoqmeda omis
 SesaCerebl ad.

imave veril is mixedvit, germaniis prezidents erberts, qarTvel i dipl omatebisadmi micemul i dapireba Seusrul ebia da germaniis mTavrobis kabinetis 1921 wl is 25 Tebevri is sxdomaze zemoarNi Snul i samive sakiTxi principul ad dausvams. isic dasturdeba, rom qarTul i mxaris winadadebebi, imave sxdomis wevrebis mier gaziarebul i iqna. Sesabamisi masal ebis miukvl evl obis gamo, jerjerobiT SeuZl ebel i xdeba imis garkveva, saqarTvel osTan mimarTebaSi Semdegi safexurebrivi nabij i gadadga Tu ara germaniis mTavrobam da konkretul ad ra formiT Semoifargl a igi. imave arqivsacavebSi mikvl eul i masal ebis mixedvit, qarTul i dipl omatiuri korpusis warmomadgenl ebi, sabWoTa ruseTisadmi safrangeTis meSveobiT osmal eTis dasapirispirebl adac muSaobdnen. amis udao dadasturebas, parizSi myofi saqarTvel os warmomadgenl obis TaTbiris (1921 wl is 19 marti) oqmi warmoadgens. am dokumentis mixedvit irkveva, rom arNi Snul i sxdoma im sakiTxiTa SeTanxmebas uzRoda win, romelic safrangeTis sagareo saqmeTa ministrTan akCxenkel is Sexvedrisas, qarTul mxares unda daesva. 1)osmal eTs uari unda eTqva saqarTvel os teritoriis mitacebaze da 1914 wl is monacemebiT arsebul i sazRvrebi eRiarebina; 2)osmal eTi kavkasiaze gabatonebis survil s sabol ood gamoTxoveboda da am saqmeSi arbitris roli erTa ligas Seesrul ebina; 3)saqarTvel os samxedro daxmareba unda mieRo ara osmal eTis saSual ebiT (osmal eTis Cvendami apekunoba yovl ad miuRebel ia), aramed pirdapir safrangeTidan; 4)yvel a zoma unda yofil iyo miRebul i raTa safrangeTis mTavrobis Carevit da antantis saxel mwifoTa garantiit, osmal eTi saqarTvel osTan erTad ruseTis winaarmddeg gamosul iyo. marTalia, aq CamoTvl il i sakiTxebi imave sxdomis monawil eTa mier mowonebul i da miRebul i iqna, magram misi praqtikul ad ganxorciel eba ori Ziritadi faqtoris gamo iyo SeuZl ebel i: 1)osmal eTis parl amentis mier 1920 wl is 28 ianvars miRebul i `erovnul i paqtidan- gamomdinare, osmal eTis saxel mwifos sazRvrebi gansazRvrul i da dadgenil i iyo; 2)moskovis 1921 wl is 16 martis ruseT- osmal eTis `megobrobis xel Sekrul ebis- oficial uri teqsti, ruseTTan dapirispirebis SesaZl ebl obas osmal eTs ar aZl evda. meore mxriv, imave xel Sekrul ebiT sabol ood iqna `dadgenil i- osma-

I eT- saqarTvel os Soris gamaval i saxel mwifo sazRvari. aqedan gamomdinare, osmal eTis mxridan raime kompromisze wasvl a, evropis saxel mwifoebidan mxol od gansakuTrebul i pol itikuri zewol iT iqneboda SesaZl ebel i; 3)ruseT-saqarTvel os saomari moqmedebebi da evropis saxel mwifoebis mxridan mayurebl is poziciis daWera, osmal eTs, mitacebul i teritoriebis SenarCunebis myar garantias uqmnida. miTumetes, 1921 wl is 22 Tebervl is ul timatumis Semdeg, saqarTvel o iZul ebul i gaxda ardagani sa da arTvinis ol qebi ubrZol vel ad daeTmo. xazgasmiT unda iTqvas, rom osmal eTis xel isufl ebam, zemoaRniSnul i nabij mas Semdeg gadadga, roca qarTul i j aris nawil ebma XI armias gamanadgurebel i dartya miayena. am fonze osmal eTma, samxreT- dasavl eTidan saqarTvel os axal i probl emebi Seuqmna, xol o sabWoTa ruseTs aqtiuri moqmedebis meti SesaZl ebl obebi misca. imave dokumenturi masal iTirkveva, rom n.Jordaniას mier 1921 wl is 22 Teberval s ak.Cxenkel isadmi gamogzavnil depeSaSi dasmul i moTxovna, ak.Cxenkel isgan Sesrul ebul i iqna. amastan dakavSirebiT parizidan imave ak.Cxenkel is mier mTavrobis Tavmj domaris saxel ze 1921 wl is 27 Teberval s gagzavnil depeSaSi vkiTxul obT; `mivdivar l ondonSi, angoras Sesaxeb... protesti formal uri ganvacxade l ondonSi. etyoba SeTanxmeba moxda antantas da angoras Soris, am SemTxvevaSi SesaZl ebel ia gavl enis moxda angoraze. dasmul ia somxeTis sakiTxi, vecdebi dai svas Cveni sakiTxic.- am mimarTul ebiT qarTvel dipl omatTa mcde- l obebi uSedego aRmoCnda. es gakvirvebas ar iwvevs, radgan im etapze ingl isis pol itikurad gameZavebul xel isufl e- bas, savaWro- ekonomikuri xel Sekrul ebis sabol oo teqsti sabWoTa ruseTTan j er kidev 1920 wl is meore naxevarSi qonda momzadebul i. oqros moxveWiT daxarbebul ingl isis burJuazias, qarTvel i eris saxel mwifoebriobis dakargva Ciris fasadac ar uRirda. zemoaRniSnul i xel Sekrul ebiT (oficial urad xel i 1921 wl is 16 marts moewera) ingl isma, amierkavkasia sabWoTa ruseTs gadaul oca. mxedvel obaSi maqvs imave xel Sekrul ebaSi Cadebul i sagangebo muxl i, roml i- Tac kavkasiis saqmeebSi ardainteresebul mxared ingl isi oficial urad acxadebda Tavs. aqedan gamomdinare, ingl isi- sa da misi satel iti qveynebisgan saqarTvel osadmi

raime formiT mxardaWeraze fiqri_ il uzi as warmoadgenda. sazRvargareTis qveynebi dan dauxmarebl obis miuxedavad, Tbil isis misadgomebTan qarTul i j aris gmirul ma brZol ebl ma da mtris didi danakargiT damarcxebam, qarTul i dipl omatiuri korpusis warmomadgenl ebs mterze gamarj vebis rwmena gauormaga. amis dadasturebas parizSi myofi ak.Cxenkel is mier berl inSi l ado axmetel isadmi gagzavnil i weril i warmoadgens. saqarTvel odan miRebul i `ukanasknel i cnobebi- vkiTxul obT dokumentSi- damamSvidebel ia. omi movigeT, vfiqrobT rom borCal os sakiTxi sabol ood gadawydeba Cvenda sasargebl od.- qarTul i dipl omatiis am optimizs ori faqtori ganapirobebda: 1)1921 wl is 22 Tebervl idan 24 Tebervl is CaTvl iT, saqarTvel os SeiaraRebul Zal ebs yvel a strategiul i daniSnul ebis simaRI e qonda dakavebul i; 2)sabWoTa xel isufl ebis winaaRmddeg aj anyebul ma somxurma mosaxl eobam, qal aqi erevani ai Ro. imavdroul ad aj anyeba azerbaij anSi- TauzSi daiwyo. Tuki g.mazni aSvil s, akvitaiSvil s, v.TevzaZes da sxvebs verwmunebi T, XI armiis sardl oba ukanasknel Zal ebs ikrebda da Tbil isis aRebas maqsimal urad Cqarobda. mis amocanas, j aris nawil ebSi omis msvl - el obis gaWi anrebi T warmoqmnil i ukmayofil ebis minimumamde dayvana, somxeTsa da azerbaij anSi dawyebul i aj anyebi T, XI armiisadmi zurgSi Seqmnil i mosal odnel i safrTxis gaZl ierebisadmi daswreba warmoadgenda. gamouval mdgomareobaSi myofma gekkerma, samxedro xel ovnebaSi damkvi drebul i eSmakobis formas mimarTa. mxedvel obaSi maqvs general uri brZol is imitaciis Seqmnisa da am saqmeSi JI obas XII cxenosani diviziis moxerxebul ad gamoyenebis faqti. samxedro dargis special istebis monacemebiT, g.kvini taZem kargad auRo al Ro Seqmnil si tuacias da andronikaSvil is, mazni aSvil is, j ij ixias Tavdacvis seqtorebs, 24 Teberval s meoTxe seqtori_ patara l il odan kus tbamde xazi daumata. samwuxarod, mis xel mZRvanel ad pol kovniki nikol oz gedevaniSvil i iqna daniSnul i. marTal ia, Teoriul ad igi maRal doneze iyo momzadebul i, magram, akvitaiSvil is si-tyvebiT rom vTqvaT, `yovl ad uargisi gamodga praqtikul brZol aSi- did SenaerTTa xel mZRvanel obisaTvis.- **imave a.kvitaiSvil is monacemebiT, pol kovnik n.gedevaniSvil isa da cxenosani j aris brigadis meTauris pol kovnik sidamon-**

erisTavis daudevrobidan gamomdinare, mtrismcireodenma
mxedrobam, patara l il os Tavidacvis xazs Semouara da
mosaxl eobaSi panikis Seqmnis mizniT, avWal is rkinigzis
sadguris mimarTul ebiT `patara TareSi- ganaxorciel a.
am faqtis siswores, gen. CxeiZisadmi daweril pasuxSi, j avS-
nosani matarebel is meTauri val odia goguaZec adasturebs.
`j avSnosani matarebl iT avWal isken gaveSure, mtrismcire
gundi garekil i iqna, milicia da sadguris mosamsaxureni
Tavis adgil ze aRvadgineT.³⁶ xazgasmiT unda aRini Snos, rom
saqarTvel os gasabWoebis Semdeg, pol kovniki sidamon
erisTavi moskovSi iqna gadayvanil i dawlebis ganmavl o-
baSi kremli Si_ i.stalinis `oxrankaSi- msaxurobda. rac
Seexeba Tavidacvis meoTxe seqtoris xel mZRvanel pol kovnik
n.gedevani Svil s, akvitali Svil is mtkicebiT `al Ro verafers
ver auRo da panikiT mocul ma miatova Tavisi ubani, gaeqana
mTavar StabSi mdgomareobis `asaxsnel ad.- swored am pani-
kurma `axsna- ganmar tebam iTamaSa sabediswero roli Tbil i-
sis mitovebaSi.³⁷ am faqtis siswores pol kovniki v.TevzaZec
adasturebs. `pol kovnik gedevani svil is dabrunebam Teberv-
l is 24- Si, didad dagvafigra. is dRisiT daniSnul i iqna
frTazed moqmed jarTa ufrosad. misi arasrul i SefasebiT
mteri marcxena qveiTta jarisa da artil eris garRveviT
gvemuqreboda.³⁸ am monacemebis mixedviT, 24 Teberval s dRisiT
sardl ad daniSnul i pirovneba, saRamos StabSi garbis, jar-
sa da Tavidacvis xazs meTauris gareSe upatronod tovebs
da mis mier mitanil i informaci iT, Stabis wevrebSi panikas
qmnis. arada, n.gedevani Svil is pirvel xarixovan amocanas,
cxenosani jaris unariani marTva da arsebul i situaciis
Sesatyvisi gadawyvetil ebebis drouli miReba warmoadgen-
da. am SemTxvevaSi, meoTxe seqtoris sardl is moval eobis
nacvl ad, n.gedevani Svil ma informatorisadmi dakisrebul i
funqcia Seasrul a. panikiT Sezavebul i formiT, mis mier
StabSi mitanil i cnobebi gaxda mTavarsardl is mxridan
Tbil isis dasatovebl ad gadawyvetil ebis miRebis erT- erTi
myari safuzveli. Tuki frontis mowinave xazis central uri
seqtoris sardal is g.mazniaSvil is memuarebSi motanil i
monacemebis mixedviT vimsjel ebT, mdgomareoba arcTu sa-
gangaSo iyo. amastan dakavSirebiT igi garkveviT wers: `fron-
tis mdgomareoba ki 24 Teberval s aseTi iyo: mowinaaRmdegi s

ieriSebi yvel a raionSi mogeriebul ni iqnen da darwmunebuli viyavi, rom mTel i dRis brZol iT daqancul i mowinaaRmdege Ramis ieriSebs ar moaxdenda, xol o dil iT, radganac mowinaaRmdege idga mTis gaSI il ferdobze da xevSi, Cveni kargad mowyobil i poziciebis pirispir, iZul ebul i gaxdeboda an iaraRi aeyara, an da Tu vini cobaa ukan dai xevda, mTl ad gawydeboda, l egionebis ufrosebTan tel efonebi T l aparakis dros es Cemi azri TandaTan mtkicdeboda.~ mi Tu metes, saintendanto da saartil erio sawyobebi dan Tavdacvis uwyebam 24 Teberval s g.mazniaSvil is seqtorSi sanovagisa da vaznebis didi maragi Sei tana. aRni Snul i faqtebi natyuari informacia rom iyos, igi sxva samxedro maRal Cinosnebis mxridan umkacresi kritiki s sagani gaxdeboda. Tumca, g.kvini-taZe, al .zaqariaZe da sxvebi, Tavis marTI ebis mizni T, arsebul si tuacias ise warmosaxaven, TiTqos mdgomareoba katastroful i iyo da Tbil isis datovebis garda sxva gamosavali ar arsebobda. xazgasmiT minda aRvni Sno, rom am saki Tx-Tan mimarTebaSi, utyuar dokumentur masal aze dayrdnobi T, samxedro dargis special istebis mxridan si Rmi seul i samecniero kvl eviTi samuSaos Cataereba da Sesabami si saxeobis rukebis (dawvril ebiTi monacemebis darTvi T) Sedgena pirvel i rigis amocanas warmoadgens. mxedvel obaSi maqvs: a)yvel a sabrZol o operaciis (Tavdacva da Seteva); b) qarTul i jarisa da mtris samxedro SenaerTebis 1921 wl is 24 Tebervl is monacemebi T ganl agebis; g) imave saj ariso SenaerTebis mier 24 Tebervl isTvis dakavebul i punqtebis, simaRI eebisa da xevebis topografiul i saxis dawvril ebiTi rukebis Sedgena; d) somxeTsa da azerbaij anSi dawyebul i aj anyebebis (monawil eTa raodenobis garkveva) moqmedebis sivrcis Sesabami si rukebis Sedgena. yovel ive aRni Snul is erTobl i obaSi ganxil va, mi udgome l i da safuZvl i ani sinTezuri anal izi SesaZl ebl obas mogvcems swori daskvna gavakeToT, Tu ramdenad kanonzomieri iyo general g.kvini taZis #131- e brZanebis safuZvel ze Tbil isis ubrZol vel ad datoveba.

samwuxarod, zemoaRni Snul i brZanebis avtorobas zogier-Ti pol itikuri moRvawen. Jordani as abral ebs. mxedvel obaSi maqvs r.gabaSvil is memuarebi, sadac vkiTxul obT; `Jordani as `mTavrobis- brZanebi T Tbil isi unda migvetovebina da evakuacia xdeboda. amis damadasturebel sabuTad is

`kuriozi - mainc gamodgeba,... rom benia Cxi kvi Svil ma... rogorc
 `qal aqis Tavma,- Tu Tbil isis `gubernatorma- Reneral - gu-
 bernatoroba,- daTa vaCnaZes gadasca yvel a Tavisi xarisxe-
 bi da moval eobani: `Tbil iss upatroneTo- da TviTon,- ba-
 TumSi gadavida Reneral - gubernatorad.⁻³⁹ im momentSi Tu
 ara, memuarebis daweris dros r.gabaSvil ma SesaniSnavad
 icoda g.kvini taZis (qveynis mTavarsardal i) xel moweriT
 oficial urad gamocemul i zemoaRniSnul i #131- e brZaneb-
 is arseboba. XX saukunis 30- ian wl ebSi, emigraciaSi myofi
 samxedro dargis maRal Cinosnebi, presaSi garkveviT werd-
 nen, rom Tbil isis datovebis sakiTxi Tavdacvis sabWos sx-
 domam gadawyvita da ara piradad n.Jordani am. amis Sesaxeb
 dawvril ebiTaa saubari g.kvini taZis, al .zaqariaZis, kimnaZisa
 da sxvaTa memuarebSi. vinc am pirovnebaTa mogonebebs gaec-
 noba darwmundeba, rom Tavdacvis sabWos sxdomaze Tbil i-
 sis datovebis sakiTxis dasmis iniciatori g.kvini taZe iyo.
 amis Sesaxeb al .zaqariaZe garkveviT wers: `Tavdacvis sab-
 Wos sxdoma gaixsna saRamos Svid saaTze Cems kabinetSi.
 mTavarsardal ma (g.kvini taZem S.v.) gaukeTa mas (n.Jordani as
 S.v.) dawvril ebiTi moxseneba Seqmnil i mdgomareobis Sesax-
 eb da miawoda... frontebis meTaurTa azri, rom xval gameo-
 rebul bol Sevikebis ierisebs isini veRar gauZl ebdnen...
 mTavarsardal i askvinda: xval idan an brZol a al yaSemort-
 ymul Tbil isSi... anda daxeva mcxeTis poziciebze.⁻⁴⁰ aRni Sn-
 ul faqts g.kvini taZe Semdegnairad gadmoscems: `saRamos 5-
 6 saaTisaTvis mTavrobis Tavmj domares movaxsene Cemi gada-
 wyvetil eba ukandaxevs Sesaxeb. brZol is yvel a saSual eba
 amovwureT da al yaSi moqceva gvemuqreboda. 9 saaTisaTvis
 es brZaneba (saubar ia #131- e brZanebaze S.v.) gadaeca j ars,
 romel sac ukandaxeva Ramis 12 saaTze unda daewyo... Cemi
 brZanebis Tanaxmad j ars sam kol onad unda daexia ukan.⁻⁴¹
 momdevno gverdze igive g.kvini taZe wers: `Tbil isis datove-
 bis sakiTxi saxel mwi fo Tavdacvis sabWos kiserzea, romel -
 mac orjer principul ad gadawyvita is, anu dedaqal aqis
 datoveba brZol is Sewyvetad da qveynis damarcxebad ar
 miicnia... gadawyvetil eba droul i iyo. mxol od 25 Tebevli a-
 mde SeiZl eboda j aris gadarCena.⁻⁴²

k.imnaZe, romel ic Tavdacvis sabWos im sabedi swero sxdo-
 mas eswreboda, dawvril ebiT aRwers sxdomis mi mdi nare pro-

cess. imavdroul ad xazgasmiT miuTiTebS, Tu ramdenad uary-
ofiTi zemoqmedeba moaxdina g.kvini taZeze Tbil isis dacvis
marcxena seqtoris sardl is gen. j ij ixias mier satel e-
fono xaziT mowodebul ma sasixarul o informaciam_ mtris
sastikad damarcxebis da pirvandel i sawyisi strategiul i
mniSvnel obis poziciebis dakavebis Sesaxeb. rogorc kimnaZe
wers, Tavdacvis sabWos sxdomisadmi mis mier miwodebul ma
am informaciam g.kvini taZe gansakuTrebiT gaanerviul a da
mTavrobis Tavmj domares gadadgomiT daemuqra. igi `gaeqana
mTavrobis Tavmj domarisken da ganucxada: `ia otstupaiu!
es ori si tyva iq myofT mexiviT daatyda Tavze... mTavrobis
Tavmj domarem saTval e moixsna da gaocebul i gamometryve-
l ebiT SeekiTxa mTavarsardal s:- rogor, ra moxda... ukan
daxeva aucil ebel ia?!- diax!... -gesmiT aseTi nabij is pasuxi-
smgebl oba da Rebul obT am pasuxismgebl obas Tavze?_ diax!...
da Seudga am mou odnel i gadawyvetil ebis dasabuTebas.⁻⁴³
Cems mier motanil i am amonaweridan gamokveTil i formiTaa
naCvenebi: a)g.kvini taZis mxridan Tavdacvis sabWos sxdomaze
Tbil isis datovebis kategoriul i moTxovna; b)gen.j ij ixias
seqtoridan miRebul i sasixarul o informaciidan gamomdi-
nare misi gansakuTrebul i ganerviul eba. es faqti, gakvirveb-
as ar iwvevs, radgan: 1)Tavdacvis sabWosadmi SeTavazebul i
misi winadadebis sisworis dasabuTebis myar argumentad,
g.kvini taZe marj vena seqtorze gen. j ij ixias warumatebl ob-
as iyenebda; 2)imave gen. j ij ixias mier dRis meore naxevarSi
mtris sastikad damarcxebis da gansakuTrebul i mniSvnel
l obis strategiul i simaRl eebis dakavebis faqtma, g.kvini-
taZis debul ebebi safuZvl ianad Searyia. yovel ive es, r.ga-
baSvil isaTvis cnobil i iyo, magram, saqarTvel os mTavro-
bisa da misi l iderebisadmi biol ogiuri siZul vil is gamo_
tyuil ebis gza airCiA. samxedro xel ovnebis sferoSi daS-
vebul i Secdomebidan gamomdinare, qarTvel i generl ebi sad-
mi wasayenebel i bral debebis nusxa, samoqal aqo seqtorSi
gadmoi tana, n.Jordani asa da mTavrobis sxva wevrebs mZi vebi-
viT Camohki da kiserze. misi gansakuTrebul i tendenci ur oba
i maSi ac vl indeba, rom i.odiSel iZis, g.kvini taZis, i.gedevani-
Svil is, n.gedevaniSvil is da sxva samxedro maRal Cinosnebis
mier daSvebul momakvdinebel Secdomebze Segnebul ad xu-
Wavs Tval s da sabWoTa ruseTTan damarcxebis ganmapirobebel

მიზეზებს, რ.გაბასვილი ის სიტყვები რომ ვთქვათ მხოლოდ `მენსე-
 ვიკურ მთავრობასი- ეზებს. ერთი რამ დაბეჭდები თბილისში ება
 იტყვას: გ.კვინიანი თანამდებობის მქონე ადამიანების მიმართ
 მტრის `სემოტყუება,- მცხეთასი გამაგრება და იქედან გენერა-
 ლური ბრძოლის დაწყება, გამანადგურებელი დარტყმები თბილისის
 ისევე უკან დაბრუნება_ კრახით დამთავრდა. ეს არცაა გასაკვი-
 რი, რადგან მასში შემდეგი უარყოფითი ფაქტორები იყო დადებუ-
 ლი: 1) ბრძოლის ფსიქოლოგიური განწყობის არგათვის სწრაფი
 და, რომელიც საფუძველად დაედო საბრძოლო ოპერაციას. შე-
 ნატების საბრძოლო არმარების მოულოდნელი დაკარგვა.
 თბილისის `დაკარგვა- ბრძოლის დაწყების ნაწილი იყო დაბლი-
 ამცემი ფსიქოლოგიური ზემოქმედება მოახდინა და უიმედობიდან
 გამომდინარე, მისი ბრძოლისუნარიანობა ტიტყმის ნაწილად დაი-
 ვანა; 2) თბილისში 25 თებერვლის შემოსულის ბოლო შედეგები, რომ-
 ლი ებნა საბრძოლო ოპერაციის საბოლოო ხელისუფლების დაპყრება
 ოფიციალურად გამოაცხადა, საბრძოლო ოპერაციის დასრულების
 დადგინდა. ყოველი კუჩისა და საბრძოლო ოპერაციის დასრულების
 დადგინდა- სასიცოცხლო ბრძოლის გამართვა. უკიდურეს
 შემთხვევასი, ლ.ტროცკის სიტყვები რომ ვთქვათ, თბილისის
 კარებს ისე მკაცრად მიხედვით, რომ თბილისიდან `ერთი ა-
 გურიკი არარ დატოვდა.- ამის გაკეთება მართლაც გაუძირდებო-
 და, რადგან შესაბამისი პრაქტიკა მარტონი დაიწყო და
 დაიწყო; 3) თბილისის მუზეუმების და სხვა დაწესებულებების და-
 ნიშნის ეროვნული სიმდიდრის, ტუნდუკის მტრული ეპიკრიზის
 მაქსიმალურად თავმოყრას და საბრძოლო ოპერაციის დასრულების
 დადგინდა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, თბილისის ისევე `და-
 ბრუნების- და XI არმიის დამარცხების გ.კვინიანის ინიციატი-
 ვის ბრძოლისუნარიანობის შესახებ იყო. ცემი აზრით, ამ
 რადსავე მართალი იყო ი.ოდიშელი, სტამბოლის ვაკის
 მოსახლესი (1922 წლის 22 მარტი) რომ ამბობდა: `მთავარი
 მიზეზი ცენიანის დემორალიზაციის და ყველა ფრონტების
 გახრუნის იყო დაქვეითების თბილისიდან უეცარი და გაუგებარი,
 როგორც არისტოვლის ხელისუფლების დასრულების ანგარიშის
 დასრულების უარყოფითი პასუხის დასრულების თაქტიკა
 აღი მთავარსადილა.- ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ შემ-
 დგომარეობა, XI არმიის საბრძოლო ოპერაციის მაქსიმალურად
 გამოყენება და უკანდახეული ბრძოლის დასრულების `ამო-
 ნტყვის- სასულიერო მისცა. მეორე მხრივ, გათამაგების ფორმით

sabrZol o moqmedebebi merve, mecxre da mecamete armiebi s Sesabamisma diviziebma gaaZl ieres. 25 Teberval s mamisonis uRel texil i gadmol axa 33- e samTo- msrol el i diviziis 38- e brigadam, xol o 28 Teberval s, mterma Trusos uRel - texil isa da xeobis dakaveba SeZl o. soWi- soxumis mima- rTul ebiT aqtiuri moqmedeba daiwyo gen. I evandovskis sardl obiT IX armiis samma qveiTma da erTma cxenosanma diviziebma, roml ebsac general i arTmel aZe Rirseul ad um- kl avdeboda 7 martamde manam, sanam sabrZol o masal ebi Semo- el eoda.

rac Seexeba Cveni qveynis samxreT- dasavl eTel mezobel _ osmal eTs, sabWoTa ruseTis Rirseul mokavSires, saqarTvel os winaaRmdeg saomari moqmedebelis gaaqtiureba daiwyo. qarTul i andazis ar iyos_ `Sendebodes Seewie, iqceodes waesie-- s mdgomareobaSi aRmoCnda saqarTvel os pirvel i respubl ika 1921 wl is 25 Tebervl is Semdeg. somxeTi, azer- baijani, ruseTi da osmal eTi, erTmaneTTan `Sexmatkbi e- bul ni- moqmedebdnen saqarTvel os saxel mwifoebriobis winaaRmdeg da TiToeul i maTgani damsaxurebisda mixedviT qarTvel Ta istoriul i sacxovrisidan msuye teritoriul CamonaWrebs el oda. am mxriv, saerTaSoriso doneze pirvel i gabedul i nabij i sabWoTa ruseTma 1921 wl is 16 marts gada- dga. mxedvel obaSi maqvs sabWoTa ruseTsa da osmal eTs Soris moskovSi xel moweril i `Zmobisa da megobrobis- xel Sek- rul eba. am dokumentis pirvel i muxl iT, osmal eTis Crdil - oeTis sasazRvro xazi im formiT iqna gatarebul i, rom ar- Tvini, artaani sa da ol Tisis okrugebi osmal eTis Semadge- ni obaSi moeqca. rac Seexeba imave xel Sekrul ebis meore muxl s, osmal eTi keTil nebas iCenda da baTumis okrugs siuzereni tetis ufl ebiT uTmobda saqarTvel os.⁴⁴

aRniSnul i xel Sekrul ebis oficial urad gamoqveynebul i teqstis mixedviT, saqarTvel o_ osmal eTs Soris gavl ebu- l i sazRvari samarTI ebriv CarCoSi rom Camj dariyo, sabWo- Ta saqarTvel os warmomadgenel is saxel iT, saqarTvel os sazRvris sakiTxTan dakavSirebiT, **Sesabamis komisiis sx- domis oqmze xel i mixa cxakai am moawera.** zemoaRniSnul i dokumentis meore muxl iT da damatebis I (A) nawil iT, osma- l eT_ saqarTvel os sazRvari mdinare WoroxTan iqna gavl e- bul i da baTumis okrugi saqarTvel os sazRvrebSi moaq-

cies. aqedan gamomdinare, baTumis okrugSi 9 marts Sesul osmal eTis jaris nawil ebs aRniSnul i teritoria dauyovnebl iv unda dacl a. amis sanacvl od, baTumSi Sesul ma osmal eTis jarebis sardal ma qiazim- beim 17 marts Tavi qal aqis gubernatorad gamoacxada. am qmedebiT, osmal ebma moskovis 16 martis xel Sekrul ebis Sesabamisi muxl ebi daarRvia. osmal Ta mxridan aseTi gaTavxedebul i formiT moqmedeba, misi mokavSire sabWoTa ruseTisadmi da zemoaRniSnul i xel Sekrul ebisadmi angariSis argaweva, momxdari faqtisadmi sabWoTa ruseTis sagareo saqmeTa saministros mxridan Sesabamisi reagirebis argakeTeba, bevr kiTxviT ni Sans aCens. Cemi azriT, masze pasuxis gacemis mxol od nawil obrivi formiT SesaZl ebl obas, saqarTvel os demokratiul i respubl ikisa da gasabWoebul i saqarTvel os warmomadgenl ebis (gr.I orTqi faniZe, m.oraxel aSvil i, al .svaniZe, ab.enuqiZe) quTaisis 17 martis mol aparakebis stenografiul i angariSi iZl eva.

Tuki am dokumentis gul dasmiT gavecnobiT, iseTi STabeWdil eba Sei qmneba, rom gasabWoebul i saqarTvel os warmomadgenl ebi (ab.enuqiZe, m.oraxel aSvil i, al .svaniZe) winaswar `daweril i scenariT- moqmedebdnen. mxedvel obaSi maqvs baTumis okrugis saqarTvel os Semadgenl obaSi darCenisadmi mxardaWeris sanacvl od, gasabWoebul i saqarTvel os xel isuflebis aRiarebisa da misi l egi timacii s mcdel oba. maT kargad esmodaT, rom osmal eTis saokupacio j arebis baTumis okrugidan gasadevna, erT- erTi mniSvnel ovani rol i XI armii s samxedro SenaerTebis unda Seesrul ebina. gasabWoebul i saqarTvel os `mTavrobis- (revkomi s) mesveurebTan SeT-anxmebaze, demokratiul i saqarTvel os warmomadgenel i uars Tu ganacxadebda, qveynis kanonieri xel isuflebis mxridan baTumis okrugis osmal eTisadmi gadacemis bral debis ideol ogi ur bazas, bol Sevikebi advil ad Seqmni dnen da warmatebul adac gamoiyenebdnen. es da sxva danarCeni faqtebi, roml is Sesaxebac qvemoT meqneba saubari, saqarTvel os kanonieri xel isuflebis warmomadgenel ze zemoqmedebis meqanizmis xel ovnurad Seqmnas isaxavda miznid. qarTvel i bol Sevikebis moqmedeba, osmal eTTan gasaiduml oebul i formiT winaswari garigebis STabeWdil ebas tovebda. miTumetes, mol aparakebis procesSi, ab.enuqiZem ruseT- osmal eTis xel Sek-

rul ebazec gaamaxvil a yuradReba da baTumis okrugis saqarTvel os Semadgenl obaSi darCenas sagangebod gausva xazi. imavdroul ad gr.l orTqibaniZes sabWoTa mTavrobis aRiareba mosTxova. anal ogi ur pozicias Tavgamodebi T icavda m.oraxel aSvil i. misi `mtkicebiT-: 1)erT teritoriaze ori mTavrobis arseboba SeuZl ebel i iyo da uzenaesoba erT (sabWoTa) mTavrobas unda qonoda miniWebul i; 2)sabWoTa mTavrobis sasargebl od unda gadawyvetil iyo Tu vis daeqvemdebareboda demokratiul i saqarTvel osa da XI armiis saj ariso SenaerTebi; 3)saqarTvel oSi saxel isufl ebo gadatrial ebidan gamomdinare, `Cveni pirvel i moTxovnil eba aris- ambobda m.oraxel aSvil i,- meore mxarem scnos gadatrial eba saqarTvel oSi da aRiaros damoukidebel i saqarTvel os social - isturi sabWoTa respubl ika da misi dRevandel i... revol uciuri komiteti... Tu es ar iqneba miRebul i, rasakvirvel ia sxva detal ebis miReba zedmeti iqneba... umTavresi moTxovnil eba Cveni pl atformisa aris cnoba baTumis mTavrobis (n.Jordani as S.v.) mier saqarTvel os revol uciuri komitetisa da aRiareba saqarTvel os damoukidebel i sabWoTa respubl i kisa. am sakiTxSi Tu SevTanxmdebi T,... danarCen sakiTxebSi SeTanxmebis ni adagi ukve gamorkveul i iqneba da gagviadvil ebs saqmes... Tuki dResve iqneba ariarebul i sabWoTa gadatrial eba saqarTvel oSi da am gadatrial ebidan gamosul i saqarTvel os revol uciuri komiteti.-

am vr cel i amonaweridan kargad Cans, rom baTumis okrugis saqarTvel os Semadgenl obaSi darCenisatvis mxardaWeris sanacvl od, `baTumis xel isufl ebisgan- (n.Jordani as mTavrobis gan S.v.) m.oraxel aSvil i Tvi TI ikvidaci is gamocxadebas moiTxovda, romelic axal i xel isufl ebis l egitimacias daedeboda safuZvl ad; 4)saqarTvel os demokratiul i respubl ikis mTavrobis mier, misi kontrol irebadi teritoriis Zal dautanebl ad `sabWoTa mTavrobisadmi- gadacema, osmal ebis safrTxisgan momdinareobda, magram igi Tavis Tavs gauqmebul ad ar acxadebda. arsebul i real oba ki `mas ukarnaxებს- ambobda m.oraxel aSvil i- gadadges da adgil i dauTmos meore mTa-vrobas... yovl ad SeuZl ebel ia teritorias wmindavdes da imavdroul ad acxadebdes\_ Cven viyaviT da vrCebiT kanonier mTavrobaTo. es CvenTvis miuRebel ia.- Tu ratom, am ki Txvaze pasuxs al .svaniZe izl eva. `saqarTvel os

demokratiul i mTavroba itovebs mudam ufl ebas da rode-
sac Sesafferis SemTxvevas i povi s Tavs gamoacxadebs mTavr o-
bad.- am Sesazl ebl obis SenarCuneba iyo mi uRebel i qarTve-
l i bol SevikebisaTvis. maT mizans, saqarTvel os demokrati-
ul i respubl ikis mTavrobisaTvis samarTl ebrivi statusis
CamorTmevis mi Rweva waroadgenda. am amocani s gadasawyvetad,
baTumis okrugSi osmal o askerebis yofni s gamoyenebas maqsi-
mal urad cdil obdnen.

imave dokumentidan kargad Cans, rom gr.l orTqifaniZem
Rirseul i pasuxi gasca mis oponentebs (m.oraxel aSvil i, aben-
uqiZe, al .svaniZe) da dausabuTa: 1)ramdenadac saqarTvel oSi
Sinauri gadatrial eba ar ganxorciel ebul a da saxel isu-
fl ebo cvl il eba ucxo qveyni s samxedro SenaerTebma moax-
dina,Zal momreobaze dafuZnebul i mTavrobis l egitimacias,
saqarTvel os demokratiul i respubl ikis mTavroba ver moax-
denda; 2)saqarTvel os mTavrobas Zal aufl ebis gadacema sxvi-
sTvis ar SeeZl o, radgan am ufl ebis wyaros saqarTvel os
damfuZnebel i kreba warmoadgenda, romel ic saqarTvel os
mosaxl eobis mier iyo arCeul i; 3)saqarTvel os mTavroba
iyo da rCeboda kanonier mTavrobad. igi im etapze mxol od
`axal i mTavrobis- sasargebl od, mis mier kontrol irebad
teritorias Tmabda mxol od im pirobiT, rom XI armiis na-
wil ebi saqarTvel osTvis baTumis okrugis SenarCunebas Se-
Zl ebda; 4)ramdenadac saqarTvel os sabWoTa xel isufl eba
xal xis mier ar iyo arCeul i, igi fiqtiur saxes atarebda.
rac Seexeba sabWoebis da SemdegSi misi arCevnebis Catarebas,
samomavl o proeqts warmoadgenda. gr.l orTqifaniZis aseTi
poziciis miuxedavad, saqarTvel os teritoriul i mTl iano-
bis SenarCunebis interesebidan gamomdinare, igi xazgasmiT
miuTiTebda: `saqarTvel os demokratiul i respubl ikis mTa-
vrobam gadawyvita, saqarTvel os teritoriis SesanarCune-
bl ad omis l ikvidacia moaxdinos. xel i Seuwyos da yovel -
gvari saSual eba ixmaros, rom baTumis okrugis darCes saqa-
rTvel os sazRvrebSi da es teritoria gadaeces im xel isu-
fl ebas, romel ic dRes aq aris warmodgenil i.- imave doku-
mentidan irkveva, rom m.oraxel aSvil i da sxdomis sxva wevrebi,
iZul ebul ni gaxdnen, gr.l orTqifaniZis winadadebas daTanxme-
bodnen. niTumet es, baTumis okr ugSi qiazim beisa da osma-
l o asker ebis Tar eSis faqt is, gasabWo ebul i saqarTvel os

revkomis sal egitimaci od gamoyenebis maTi mcdel oba- uSe-
dego aRmoCnda. am SemTxvevaSi gadamwyveti rol i gr.l orTqi-
faniZis saRma azrovnebam da l ogikuri msj el obis maRal ma
donem Seasrul a. am faqtorma, sabWoTa xel isufli ebis mesve-
urebi iZul ebul i gaxada, mis mier SeTavazebul winadadebe-
bs daTanxmebodnen. 18 marts xel moweril i 17 punqtiani SeTan-
xmebis_ pirvel idan meeqvse muxl is CaTvl iT, sabWoTa xel i-
sufli ebas baTumis okrugis teritoriis gakontrol ebis, xo-
l o XI armiis nawil ebs Tavisufli ad gadaadgil ebisa da ba-
TumSi uprobl emod Sesvl is ufl eba mi eca. marTal ia, am do-
kumentis VI punqti orive mxaris saj ariso SenaerTebis os-
mal o askerebis winaarmdeg erTobl iv moqmedebas iTval is-
winebda, magram, igi sabWoTa xel isufli ebis mesveurTa mxri-
dan Seusrul ebel i darCa. amas garkveul i ganmapirobebel i
mizezebi qonda. am mimarTul ebit srul fasovani pasuxis
gacema mxol od mas Semdeg gaxdeba SesaZl ebel i, roca gava-
rkvevT, baTumis okrugis damouki debel i saqarTvel os xel isuf-
l ebam gadasca osmal eTs Tu, am sakiTxiT sabWoTa ruseTi
manipul irebda da ruseT- osmal eTs Soris Sesabamisi wina-
swari garigebebi arsebobda. am sakiTxs pirvel ad yuradRe-
ba prof. l .ToiZem mi aqcia. man savsebiT kanonzomierad das-
va kiTxva, Tu riT iyo ganpirobebel i osmal eTis xel isuf-
l ebis mxridan moskovis 1921 wl is 16 martis xel Sekrul eb-
is pirvel i da meore muxl ebis, damatebiTi pirvel i (A) punq-
tis darRveva. amastan dakavSirebiT mis mier gamoTqmul i
iqna mosazreba, imis Sesaxeb, rom Tuki osmal eTi baTumis ok-
rugSi sabWoTa ruseTs j aris Seyvanas daaswrebda, mis winaarm-
deg ruseTi iaraRs ar gamoiyenebda da amaSi qiazim- bei da-
imedebul i iyo. am mosazrebis sasargebl o argumentad, ruseT-
osmal eTis mokavSireoba da saberZneTis winaarmdeg osma-
l eTisadmi sabWoTa ruseTis daxmareba daasaxel a.⁴⁵ varau-
dis doneze gamoTqva axal i mosazreba imis Sesaxeb, rom de-
mokratiul i saqarTvel os mTavrobam, TiTqos winaswari gari-
gebiT baTumis okrugSi osmal ebi mdinare Col oqamde Semo-
uSva. am SemTxvevaSi l .ToiZe saqarTvel os demokratiul i
respubl ikis erT erTi yofil i moxel is, baTumis cixis yofi-
l i komendantis i.furcel aZis mogonebebs eyrdnoba, roml is
nawyveti v.nozaZis wignSi a dabeWdil i.⁴⁶ TiTqmis anal ogiuri
pozicia uWiravs g.mazniaSvil sac. misi TqmiT, `qiazim- bei

tkbil i zRaprebiT- gabruebul ma saqarTvel os xel isuflebam `dauTmo osmal eTs... jer axal cixis mazris nawil i da mTel i ardaganisa da arTvinis ol qebi.-⁴⁷

xazgasmiT minda aRvni Sno: 1)am sakiTxTan mimar TebaSi i.furcel aZisa da g.mazniaSvil is mogonebebi, XX saukunis 20_30-iani wl ebis monakveTSi daiwera da im periodis sabWoTa ideol ogi iT gaTval iswinebul moTxovnebs pasuxobs. es araa gasakviri imdenad, ramdenadac orive pirovneba, saqarTvel os gasabWoebis Semdeg, garkveuli mosazrebebi dan gamomdinare, sabWoTa jarSi sapasuxismgebl o Tanamdebobebze muSaobda. maTi pozicia garegnul ad sabWoTa ideol ogi iT gaTval iswinebul propagandas unda damTxveoda. amis aucil ebl obas im etapze saqarTvel oSi mimdinare politikuri procesebi moitxovda. rac Seexeba ardaganisa da arTvinis okrugebis osmal eTisaTvis `daTmobas,- es nabij i qiazim-beis `tkbil i zRaprebiT- ki ar iyo ganpirobepul i, aramed, rogorc zemo-Tac mqonda aRni Snul i iZul ebi dan gamomdinareobda da amis Sesaxeb Sesabamisi dokumenturi masal ac arsebobs; 2)saqarTvel os pirveli respublikis mTavrobis mxridan baTumis okrugis osmal eTisadmi `daTmobis- dabral ebis ideol ogi uri safexuris Semqmnel i f.maxaraZea. mis mier gazeT `komunist-Si- 1921 wl is 26 marts gamoqveynebul ma weril ma_ `risTvis gaiqnen?- zemoaRni Snul i yal bi Sexedul ebis damkvidrebas daudo saTave. `Jordania- ramiSvil is yofil ma mTavrobamwers igi- ukanasknel Jams osmal eTis askerebs gauRo baTumis karebi; magram rogorc viciT aqac maTi Ral ati droze iqna gamoaSkaravebul i da dauyovnebl ivi zomebis miRebiT misi Sedegi gabaTil ebul i iqna... gaqceul i yofil i mTavrobis Savi ganzraxva aSkaraa. aSkaraa isic Tu ra bedi ewia imaT moRal atur, danaSaul ebriv avanturas.-

saqarTvel os pirveli respublikis mTavrobis f.maxaraZi- seul i es daxasiaTeba, gasabWoebul i saqarTvel os mmarTveli wreebis ideol ogi isert- ert dasayrden nawil ad iqca. isic faqtia, rom sabWouri istoriografia mis ganvrcobasa da dakanonebas cdil obda. i.furcel aZisa da g.mazniaSvil is mogonebebis didi nawil i, Sesabamisi uwyebis zemoqmedebidan gamomdinare, am ideol ogi uri CarCos moTxovnebis SesabamisobaSia moyvanil i. winaaRmdeg SemTxvevaSi g.mazniaSvil i nebiT namdvil ad ar dawerda: `Tu mTavrobis wevrebi mar-

Tal ni iyvnen, ratom ar unda darCenil iyvnen CvenTan da ratom ar unda gaeziarebinaT CvenTan erTad damarcxebul - Ta bedi?-⁴⁸ damoukidebel i saqarTvel os mTavrobis wevrebi s.orj onikiZes da sabWour `Cekas- xel Si rom Cavardnoda, advil i warmosadgenia ra yofaSi aRmoCndeboda isini. miTu- metes, rogorc zemoTac mqonda miTiTebul i, bol SevikEBis mizans, saqarTvel os kanonieri xel isufl ebi sgan kapi tul aci- is oficial urad aRiarebis miRweva warmoadgenda. am SemTx- vevaSi qarTvel i bol SevikEBi saqarTvel os kompartiis cen- tral uri komitetis 1921 wl is 12 martis dadgenil ebiT mo- qmedebdnen. am dokumentis mixedviT, `menSevikEBi- da sxva pol itikuri partiebi Tuki oficial urad aRiarebdnen gas- abWoebul i saqarTvel os mTavrobas, maTi warmomadgenel ebi revkomisa da saxel mwifo xel isufl ebis umaRl esi orga- noebis Semadgenl obaSi iqneboda daSvebul i. aRniSnul i da- dgenil ebis saj arod gaxmovaneba or ZiriTad datvirTvas atarebda: 1)qarTvel i bol SevikEBis marionetul xel isufl e- bas, saqarTvel os pirvel i respubl ikis mmarTvel i pol iti- kuri partiis l iderebis ZiriTadi nawil is satyuar ankesze wamogeba hqondaT mi znad dasaxul i. Tuki saqarTvel oSi maT darCenas SeZl ebdnen, sabWouri wamebis araadami anuri meTo- debis gamoyenebiT, revkomTa xel isufl ebis oficial urad aRiareba da `samarTl ebriv CarCoSi- moqceva advil ad gaxdeb- oda SesaZl ebel i; 2)saqarTvel os pirvel i respubl ikis dama- rcxebul i mmarTvel i pol itikuri Zal is mimarT, adgil ob- riv mosaxl eobaSi undobl obis el ementebis Setanis paral e- l urad, axal i xel isufl ebis `kompromisul i- da `humanuri- pol itikuri kursi, garkveul i formiT ideol ogi urad wina pl anze unda yofil iyo wamoweul i.

rac Seexeba baTumis okrugis osmal eTisadmi `nebayofl o- biT- daTmobas, amis Sesaxeb zemoaRniSnul pi rovnebaTa mog- onebebis garda, bral debis damadasturebel i saarqivo doku- menti j erj erobiT arcerT mkvl evars ar warmoudgenia. arc imis anal izi gaukeTebiaT, ramdenad iyo SesaZl ebel i, qiazim _beisTan sityvieri SeTanxmebis safuZvel ze, saqarTvel os teritoriis osmal eTisadmi samarTl ebrivad gadacema. ase- Ti sakiTxebis qiazim- beis doneze gadawyveta SeuZl ebel i iyo. misi ganxorciel eba mxol od ori saxel mwifos mTavro- baTa meTaurebis an sagareo saqmeTa ministrebis oficial u-

rad xel moweri l i dokumenti T unda momxdariyo, sadac orive mxaris garkveul i val debul ebebi da maSTan Sesabami sobaSi moyvanil i pirobebi iqneboda warmodgenil i. sanam mkvl e- varTa mxridan saxel mwifoebriv doneze Seqmnil i aseTi saxis saarqivo dokumenti ar iqneba mikvl eul i, sabWoTa ideol ogiis wnexis qveS moqceul i generl ebisa da ofi- crebis memuar ebze dayrdnobiT qveyinis teritoriis gasxvi- sebaSi saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis dadan- aSaul eba, f.maxaraZiseul i gzis gagrZel ebad da istoriis fal sifikaciis morig mcdel obad unda CaiTval os. miTu- metes, am gzis mimdevarTa mxridan dRemde pasuxgaucemel i rCeba: 1)Tuki saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobam baTumis okrugis osmal eTs gadasca, maSin ra mi zans emsax- ureboda saqarTvel os mTavrobis Tavmj domaris n.Jordani as 1921 wl is 16 martis brZaneba_ qal aqis TviTmmarTvel obi- sadmi baTumis xel isufli ebis gadacemis, cixidan 1000 bol Se- viki patimrisa da maTi meTaurebis ganTavisufli eba, baTu- mis okrugis komisar is g.gi orgaZisadmi daval ebis micema_ bol SeviketTan mol aparakebis gamarTvisa da okrugis masSta- biT maTi mxridan Zal aufl ebis dauyovnebl iv xel Si aReb- is Sesaxeb?; 2)ramdenad sandoa patimrobidan 17 marts gan- Tavisufli ebul i T.JRentis mier g.mazni aSvil isadmi miwode- bul i informacia_ `gaqceul i mTavrobis nebarTviT, ramde- nime dRis winaT, baTumSi Semovidnen osmal ebis j arebi.- saidan icoda T.JRentma, osmal ebi baTumSi 9 marts `nebar- TviT- Semovidnen Tu unebarTvod? igi 17 mar tamde xom ci- xeSi ij da da `gare samyarosTan- nakl ebi urTierToba qo- nda?; 3)saqarTvel os kanonier xel isufli ebas baTumis ok- rugi da TviT baTumi osmal eTisTvis rom gadaeca, sabWoTa xel isufli ebis maRal Cinosnebis (m.oraxel aSvil i, S.el iava, ab.enuqiZe) winaSe, baTumis okrugis saqarTvel os Semadgen- l obaSi darCenis kategoriul i formiT dayenebas gr.l or- rTqi fniZe namdvil ad ver SeZl ebda. miTumetes, saqarTve- l os revkomi s mesveurni, momxdar faqts quTais is 17 mar- tis mol aparakebaze sagangebo msj el obis sagnad gaxdi da da gr.l orTqi faniZis winaaRmddeg warmatebul ad gamoiyeneb- da. imave sxdomis stenografiul CanawerebSi dadasture- bul ia, rom qiazim- beis da osmal o askerebis mxridan baTu- mis okrugis da TviT baTumis dakaveba, sxdomis Tavmj do-

mar em ab.enuqi Zem ki ar dagmo, aramed mis gamar TI ebas Seecada da Tavisi poziciis dasasabu Tebel Ziri Tad argumentad, antantis qveynebi dan baTumTan mi mar TebaSi mosal odnel i safrTxe daasaxel a. amasTan dakavSi rebi T imave doku-mentSi vkiTxul obT: `osmal eTis j arebis ufross -ganacxada ab.enuqi Zem_ sxvadasxva pi robebi... ukarnaxebs imas, rom isargebl os imiT, rom antanta mudmivi da dauZinebel i mteria ruseTisa. isargebl a Zal iT, rom baTumi daisakuTros.- am amonaweridan kargad Cans, rom baTumis okrugis osmal eTis mxridan dakaveba, antantis saxel mwi foebis gan ruseTisadmi dauZinebel i mtrobis motivaci iT da Zal ismieri meTodis gamoyenebi T ganxorciel da; 4) Cems mier arqivsacavebSi mikvl eul dokumentur masal ebSi garkveul i formi Taa war modgenil i arTvin- ardagani s okrugebi dan qarTul i j aris gamoyvanis ganmapi robebel i iZul ebi Ti garemoebebi. imave dokumentebSi safuZvl i ani Si Sia gamoTqmul i im mosal odnel i safrTxeebis Sesaxeb, romel ic osmal ebis mxridan axal cixis mazrasa da baTumis okrugis emuqreboda. am sakiTxTan dakavSi rebi T, n.Jordani as mier parizSi myofi ak.Cxenkel isadmi 1921 wl is 22 Teberval s gagzavnil depeSaSi vkiTxul obT: `dRes ocdaor Teberval s mivi ReT angoris mTavrobis gan nota, roml iTac gvacnobeben, rom xval oc dasami Tebervl idan i Weren ardagani sa da arTvinis ol qebs. Cven exl a wi naaRmdegobas ver gavuwvT. faqtiuraT SemoSvebT, xol o xel s ar movuwvobT. gveSi nia baTumi da axal cixe ar dai kavon. waradgineT dasabu Tebul i protesti l ondonis konferenci is wi naSe.- ardagani sa da arTvinis okrugebSi osmal ebis `SemoSveba- rogorc aRni Snul i mqonda, samxreTis frontis argaxsni T da saomari moqmedebebisadmi Tavisi aridebi T, baTumis okrugisa da axal cixis mazris gadarCenis mi zni T i yo ganpi robebul i. meore mxriv, es imi sTvisac gakeTda, rom 22 Teberval s qarTul ma Sei araRebul ma Zal ebma brwyinval e gamarj veba mol pova XI armi is saj ariso Senaer Tebze da qarTul i j aris sardi oba 23_24 Teberval s XI armi is gan general uri Setevis dawyebas el odeboda. am umZimes situaciaSi, osmal eTis mxridan axal i frontis oficial urad gaxsna qarTul i j arisaTvis momakvdi nebel i darty ma iqneboda. im SemTxvevaSi, Tuki saqarTvel os mTavrobis mier gadadgmul am nabij s Cemi kol egebi dai-

wuneben, keTil i inebon da daasabuTon, rom evropi sgan mitovebul i da TiTqmis uiaraRod darCeni i saqarTvel o, oTxi saxel mwi fos (ruseTi, somxeTi, azerbaij ani, osmal eTi) winaaRmdeg brZol as gaumkl avdeboda.

saarqivo masal ebidan irkveva, rom saqarTvel os xel isufl ebis mesveurni, osmal eTisgan zemoaRni Snul i okrugebis (ardagani, arTvini) mitacebas ar egueboda da xel sayrel i pol itikuri situaciis SeqmnisTanave, misi dabrunebis sakiTxis dauyovnebl iv dasmas axdenda. amis dadasturebas saqarTvel os mTavrobis Tavj domarisadmi ak.Cxenkel is mier 1921 wl is 12 marts parizidan gamogzavnili daSifruli depeSa war moadgens. `SeTanxmeba angorasa da antantas Soris miRweulia, mxol od sabol oo ar aris. amitom, aqtiuri gamosvl a angoras CvenTan, jer uimedoa. didi Secdoma iqneboda dauTmoT angoras Tugind artaani, manam, sanam saerTo SeTanxmeba ar moxdeba Cveni angorasTan- artaanis monawil eobiT. Cveni safuZveli unda darCes ruseT- osmal eTis 1914 wl is sazRvrebis.~ aq garkvevi Taa naTqvami, Tu ra CarCoSi unda moqceul iyo saqarTvel os teritoria. im SemTxvevasi, Tuki artaanis sakiTxi daismeboda dRis wesrigSi, misi bedi artaanis pol itikur el itasTan erTobl ivi SeTanxmebis safuZvel ze unda gadawyvetil iyo.

osmal eTis saokupacio qmedebasTan qarTuli mxaris Seurigebl obas da am saqmeSi safrangeTis xel isufl ebis aqtiurad Carevis mcdel obebze miuTitebs k.sabaxtaraSvil is mier 1921 wl is 13 marts ak.Cxenkel isadmi parizSi gagzavnili depeSa. `dRes Seval iesTan erTad Cavedi konstantinopol Si, Cveni jaris xazia Sorapani, rioni, zugdidi. mTavroba baTumSi. **cxra marts qemal is j arebi baTumSi Semovida.** vcdil obT Tu saWiro iqneba brZola gavagrZel oT baTumis ol qSiac, ristvisac saWiroa qemal istebma xel i ar Segvisal on. **unda vecadoT qemal isteblis mier samxedro okupacit dakavebul Cvens ol qebSi SevinarCunoT Cveni suverenoba safrangeTis mandatit.** amis Sesaxeb dRes meqneba l aparaki general pel esTan. vimedovnebl pel ec da Seval iec mxars damiWeren da saTanado depeSasac gavugzavni safrangeTis mTavrobas.~ am dokumentis mixedvit, baTumSi osmal Tajarebis Sesvl a, saqarTvel os mTavrobis `mi pati JebiT- rom momxdariyo, sagareo saqmeTa ministris moadgil e k.sabaxtaraSvil i

sityva **Semovidas** nacvl ad, **Semovi yvaneT**- daverda. da rac mTavaria, **osmal ebis jaris mier dakavebul saqarTvel oskuTvnil okrugebs_ okupirebul ad ar gamoacxadebda.** rac Seexeba osmal o askerebis qmedebisadmi im etapze dumil iT Sexvedras, igi izul ebiTi faqtorebiT_ meore frontis arxaxsniT da XI armiis nawil ebTan meomari qarTul i jaris qvedanayofebis ardanakuwebiT iyo ganpirobepul i. aRniSnul dokumentSi es garkveviTaa miTiTebul i.

baTumis okrugSi osmal eTis jarebis `mipatiJeba- saqarTvel os mTavrobas rom moexdina, es faqti osmal eTis armiis yofil i sardl is vexib- faSasTvisac da berl inSi saqarTvel os dipl omatiuri warmomadgenel is l ad axmetel iTvisac cnobil i iqneboda. am formiT sakiTxis dasma imiT aris ganpirobepul i, rom Cems mier arqivebSi mikvl eul i dokumentis mixedviT, pol oneTSi saqarTvel os dipl omatiuri misi- is mrCveli da imJamad berl inSi myofi vl .baqraZe, l ad axmetel is TxovniT, 1921 wl is 16 marts, saRamos 5 saatze val ter bernSteinis binaSi vexib- faSas Sexvda. rogorc moxsenebis teqstidan irkveva, saubari ZiriTadad saqarTvel os mdgomareobas Seexo. imave dokumentis mixedviT, `vexib- faSam il aparaka kidev Rimil iT `patara Secdomebze- roml ebic viTom dauSva saqarTvel os mTavrobam. am Secdomebis Sedegia sxvaTa Soris vexib- faSas azriT is mdgomareoba, romel Sidac Cavarda exl a saqarTvel o. yovel SemTxvevaSi saqmis gamosworeba kidev SeiZl eba... me mi vdivar ramdenime dRis Semdeg romSi, sadac Sev xvdebi Cvens (angoras) del egacias, l ondonidan angoraSi mimaval s. me SemiZl ia wagi- vanoT Tqven da SexvdeT Cvens del egacias. **saqarTvel osTvis, sTqva man, aris exl a erTaderTi gamosaval i, Tavis nebiT xel i aiRos baTumze da baTumis ol qze da dakmayofil des im teritoriis fargl ebSi romel ic mas ekuTvnis mis mier dadebul (?) xel Sekrul ebis (al bad baTumis 1918 wl is 4 ivnisis, roml is ratifikacia saqarTvel os parl amentma ar moaxdina S.v.) Zal iT. maSin Cvens Soris megobrul i kavSiri damyardeba da Cven dagexmarebiT.** Tu j erj erobiT aSkarad ara, farul ad mainc bol Sevi kebTan brZol aSi. Semdeg daiwo mtkiceba, Cven bol Sevi kebi ar varT, bol Sevi kebi mxol od droebiT mokavSireni arian Cveni da bol omdis maTTan siaru- l i ar Sedis... Cvens gegmaSi. bol Sevikuri `sistema- _ Rimi-

I iT da ironiul i kil oTi Tqva man, _CvenTvis srul iad mi-
 uRebel ia. Cveni gzebi mal e erTmaneTs daSordeba.- am vrce-
 l i amonaweridan kargad Cans baTumis okrugisadmi vexib-
 faSas damokidebul eba. Tuki saqarTvel os xel isufli ebam
 baTumis okrugisadmi osmal ebs 9 marts nebayofl obiT marTI ac
 gadasca, maSin raSi dasWir da imave vexib- faSas `momxdari
 faqti dan- erTi kviris Semdeg baTumis okrugisadmi eTi-
 sadmi gadacemis aucil ebl obis xel meored dasma. xol o
 am operaciis osmal eTis sasargebl od warmatebiT gadaw-
 yvetis SemTxvevaSi, saqarTvel os xval indel i dRis `ukeTe-
 sobisken- Semobrunebis, saqarTvel o- osmal eTis megobru-
 l i urTierTobis Sesazl o gaRrmavebis da bol Sevikuri
 ruseTis wi naaRmdeg brZol aSi daxmarebis dapi rebebis ma-
 ni pul ireba?

rac Seexeba TviT qiazim- beis, igi saqarTvel os garSemo
 Seqmnil i umZimesi politiki situaciit sargebl obda da
 zRvars gadacil ebul TviTnebur qmedebes eweoda. amis erT-
 erT sauketeso nimuSs, mis mier 1921 wl is 17 marts qal aq
 baTumSi gavrcel ebul i prokl amacia warmoadgens. `uka-
 nasknel dros_ vkiTxul obT dokumentSi, _ saqarTvel os
 mTavrobis **TanxmobiT**, baTumis mxare da axal qal aqisa da
 axal cixis ol qebi Cveni jarebis mier iqmnen dakavebul i.
 osmal eTis didi erovnul i krebis mTavrobis dadgenil ebiT,
 romel ic emyareba sxva da sxva drois xel Sekrul ebebiT
 mraval jer dadasturebul erovnul ufl ebebs, es mxareebi
 dReidan brundebian samSobl os sazRvrebSi da politikiura-
 dac, da administraciul adac eqvemdebarebian osmal ur ero-
 vnul mTavrobas.⁴⁹ am amonaweridan kargad Cans osmal eTis
 mi znebi da amocanebi saqarTvel osTan mimarTebaSi, magram am
 prokl amaciis paral el urad qiazim- beim ratom ar gamoaCi-
 na is **Tanxmobis-** dokumenti, romel ic saqarTvel os mTavrobam
 viTom rom misca osmal eTis warmomadgenel s? mkiTxvel s
 Sevaxseneb n.Jordani as 22 Tebevli is depeSis erT monakveTs:
`gveSinia baTumi da axal cixear dai kavon- osmal ebma. xaz-
 gasmiT minda aRvni Sno, rom qiazim- beis, saqarTvel os xe-
 l isufli ebis mxridan baTumis okrugisadmi da TviT qal aq baTu-
 mis, axal qal aqisa da axal cixis osmal eTisadmi gadacemis,
 an osmal eTis jaris Semoyvanis `Tanxmobis- raime xel Casa-
 Widi sabuTi rom qonoda, yovel gvარი moridebis gareSe, ba-

Tumis revkomis Tavmj domares da imave revkomis wevrebs aufrial ebda da Tavis pretenziasac samarTI ebrivad das-buTebul formas miscemda. imavdroul ad, osmal eTis parl a-mentisgan 1920 wl is 28 ianvars miRebul i `erovnul i paqtis-meore muxl is (roml is mixedviTac osmal eTis sazRvari mdinare Col oqze gadis)- saerTaSoriso samarTI is safuZ-vel ze amoqmedebis sakiTxsac daayenebda.

osmal o okupantebis TavaSvebul i qmedebis sadmi saqarTve-ll os mTavrobam Tu ra damokidebul eba gamoavl ina, es kar-gad Cans e.gegeWkoris 1921 wl is 23 martiT daTariRebul i depeSiT. `ukanasknel dReebSi osmal ebi iseT zomebs iRebden- vkiTxul obT dokumentSi,- rom SeuZl ebel i Sei qmna omis gagrZel eba. 17 marts qiazim- beim Tavisi Tavi gamoacxada baTumis general - gubernatorad, baTumis ol qis aneqsiit SeerTebul ad. mTavrobas winadadeba misca j arisTvis i ara-Ri agveyara da mTavroba wasul iyo. mTavroba iZul ebul i gaxda ul timatumi uareyo. moexsna fronti da Seewyvi ta winaaRndegoba bol Sevikebi saTvis.- am dokumentis mixedviT Tuki vimsj el ebT, quTaisis mol aparakeba, bol SevikebTan Sesabamisi SeTanxmehis gaformeba da XI armiisaTvis baTu-mis mimarTul ebiT gzis gaxsna, roml is Sesaxeb zemoTac mqonda saubari, mxol od da mxol od baTumis okrugis daka-rgvis safrTxiT iyo ganpirobepul i da ara bol Sevikebi- sadmi simpaTiit.

4)prof. I .ToiZem gansakuTrebul i yuradReba 1921 wl is 16 martis moskovis xel Sekrul ebis pirveli, meore muxl ebisa da damatebis pirveli (A) punqtis osmal eTis mxridan Seus-rul ebl obas, ruseT- osmal eTis saj ariso SenaerTebis gan baTumis dakavebisTvis daswrebi gamoyenebis da mxareebis faqtis winaSe dayenebis mcdel obas miaqcia.⁵⁰ Tu riT iyo ganpirobepul i maTi mxridan `maraTonul i siswrafiT- ba-TumSi Sesvl is survil i, amis Sesaxeb uaRresad angariS-gasawevi faqtia motanil i Sal va maRI akel iZis mogonebeb-Si. masSi dawvril ebiTaa saubari xaSuri- borj omi- axal - cixis gziT, goderZis uRel texil iT baTumisken wamosul i JI obas cxenosani diviziisadmi dakisrebul i amocanis Sesax-eb. imave S.maRI akel iZis mtkicebiT, moskovis konferenciis gaxsnamde (1921 wl is 9 marti), osmal o askerebi saTvis baTum-Si Sesvl a JI obas unda daeswro. amasTn dakavSirebiT mis

memuarebSi vkiTxul obT: `JI oba ver gadmovida goderZis uRel texil ze, didi Tovl i ido. amdenad Wkvi ani iyo l eni ni. baTumi rom ar dakargoda JI obas mi ando_ xaSurs rogorc miaRwevdnen, borj omis gziT axal cixeSi unda gaWril iyo, gasul iyo goderZis uRel texil ze da pirvel i Casul iyo baTumSi, imi tom rom xel Sekrul eba aqvs l enins TurqeTTan saqarTvel os gayofaze,- romel teritoriasac daikavebs TurqeTi, mi si iqneba da JI obas mi ando, rom daaswros TurqebS, magram didi Tovl oba iyo da ver gadmovida, Turqebma daaswres da baTumi daikaves. amitomac dResac `seatos- da `sentos- organizacia baTums xmel TaSuazRvis paqtiT TurqeTisad Tvl is, magram bol Sevikebma es sakiTxi gadaitanes ise, rom menSevikebi gadmovidnen Cvens mxarezeo. tyuil il menSevikebma baTumi rom wagvarTveso.- v.rcxil aZis SekiTxvaze_ `marTI a xom qarTul ma j arma gandevna Turqebi?- S.maRI akel iZem upasuxa: `di ax, menSevikebma gandevnes da marTa l i arian Turqebi. Cven menSevikebma gagvdevna, Tqvenma mtrebmao da Cven SeTanxmebul i viyaviT: **romel sac Cven davikavebT, Cven gvrCebao da romel sac Tqven daikavebT is Tqven grCebaTo. pirdapir weria saiduml o mol aparakebaSi l eninsa da aTa- Turqs Soris, rom `vse zeml i v rezul tate vaini, katorie budut zaniati l ibo Castiami tureckimi, l ibo sovetiskimi, im prenadl eJat eti samie zeml i...**~ JI oba meubneba: `mi svami oba pogibl i!- ratom- Tqo_ SevekiTxe, `ni kogda ne prastit mne etovo!- e.i. baTumi ver davikaveo. `gl avnoe, papaSa ne prastit.- papaSao e.i. l eninio. oriveni isev movbrundiT ukan baTumSi, sastumroSi. JI obasgan gavi ge me, rom ruseTsa da TurqeTs daunawil ebiaT Turme saqarTvel o. e.i. saiduml o samxedro SeTanxmeba yofil a ruseTsa da TurqeTs Soris, ingl isel ebis dasturiT.⁵¹

im SemTxvevaSi, Tuki zogierTi Cemi kol ega f.maxaraZis zemoaRni Snul sagazeTo statiaSi, g.mazni aSvil isa da i.furcel aZis memuarebSi motanil faqtebs ucxadebs ndobas, anal ogiuri damokidebul eba ratom ar unda gamoviCinoT general S.maRI akel iZesTan mi marTebaSi? mi Tumetes, mis mier mowodebul i informacia, sabWoTa xel isufl ebis samxedro maRal CinosanTa korpusis gamoCeni l i warmomadgenel isgan cxenosani diviziis sardl isgan qonda mi Rebul i. S.maRI akel iZis zemoaRni Snul i informaciis namdvil obis mxardaW-

eraze metyvel ebs l .ToiZis mier motanil i faqtebi: 1)goderZis uRel texil ze JI obas winsvl is SesaCerebl ad qiazim- beis mier daqiravebul i xal xisgan gavrcel ebul i natyuari informacia, TiTqos baTumi ingl is- safrangeTis j ars da sazRvao fl ots qonda dakavebul i da ruis j ars baTumSi xafangs umzadebdnen.⁵² am faqtma da didTovl obam, JI obaze garkveul i zemoqmedeba moaxdina da goderZis uRel texil ze gadasvl a droebiT gadaafiqrebina; 2)roca sergo orj onikiZes acnobes JI obas gadawyvetil eba, ganrisxebul ma `sergo orj onikiZem maSinve aparatTan moixmo cxenosani armiis samxedro komisari, romel sac ubrZana, brZanebis Seusrul ebl obisaTvis daepatimrebina JI oba da piradad gaZRol oda armi as win baTumi saken. es brZaneba JI obamac moismina. daSinebul i, Tvi Ton wauZRva armi as, didi Tovl - is gadal axvis SeuZl ebl obis Sesaxeb krintic ar dauZravs da uRel texil ic warmatebiT gadal axa,⁵³ magram dagvianebiT. osmal ebi 9 martidan ukve baTumSi iyo Sesul i. S.maRI akel iZis mier motanil i zemoaRniSnul i `daswrebiS- faqtis sasargebl od metyvel ebs v.l eninis mier g.CiCerinisadmi gagzavnil i weril i: `amx. CiCerin! metad SeSfoTebul i varT, rom Turqebi aWi anureben baTumis Sesaxeb SeTanxmebis xel moweras, dros igeben, sanam maTi j arebi baTumisken mi dian. aseTi gaWi nurebis saSual eba ar unda mi vceT...~ moskovis 16 martis ruseT- osmal eTis xel Sekrul ebis samxedro saiduml o nawil Si `daswrebiS- muxl is arseboba rom ara, osmal ebi baTumisken winaswar j aris gadaadgil ebas da xel sayrel i `sastarto poziciebis- daWeras ar moaxdendnen. mi Tumetes, rogorc aRniSnul i mqonda, am dokumentis ZiriTadi teqstiorive mxarisTvis Sesabamisi damatebiTi muxl ebiT 1920 wl is dekembri dan cnobil i iyo. mi uxedavad imisa, rom xel Sekrul ebis meore muxl iT, baTumis okrugis saqarTvel os rCeboda, baTumSi myofma osmal ebma, wiTel i armi is 33- e diviziis 292- e pol kis qal aqSi SeSvebaze 17 marts uari ganacxada. maTi es qmedeba winaswar gaTvl il ideol ogiur samzadiss efuZneboda. mxedvel obaSi maqvs osmal eTis Sesabamisi uwyebis mesveurTa mxridan, evropis qveynebis l iderebisada imave qveynebsi myofi saqarTvel os el Cebis darwmunebis mcdel oba_ baTumi da misi okrugis saqarTvel os kanonierma xel isuflebam TiTqos osmal eTs gadasca. am mimarTul ebiT

gaweul i propagandistul i saqmianobiT iseTi foni Seqmnes, rom osmal eTis mier baTumis dakavebas, ruseT_ osmal eTis saiduml o garigeba ki ara, saqarTvel os xel isufli ebisgan osmal ebis `mi patiJeba- edo safuZvl ad. amis erT- erT dasturebad, ingl isSi myofi saqarTvel os el Cis ak.Cxenkel isa da l ord kerzonis Sexvedra\_ saubris stenografiul i angariSi warmoadgens. am dokumentis mixedviT, l ord kerzons ak.Cxenkel isaTvis uTqvams: `rogorc gavige, saqarTvel os mTavrobam TviTon moiwvia osmal ebi baTumSi... Cveni cnobebi da sami- beis naTqvami eTanxmeba erTmaneTs imaSi, rom saqarTvel os mTavrobam moiwvia osmal ebi.- amasTan dakavSi rebiT, saqarTvel os mTavrobis Tavmj domarisgan oficial urad adre gamogzavnil dokumentze dayrdnobiT, ak.Cxenkel ma, l ord kerzons dasabuTebul i formiT upasuxa: `ara, me macnoba mTavrobis Tavmj domarem, rom osmal ebi Cvens nebadaurTvel ad Semovidnen jer artaanSi da arTvinSi da Semdeg baTumSi. vinai dan Cven ruseTi yovel i mxridan gvebrZoda, iZul ebul i viyaviT ubrZol vel ad dagvetovebina xsenebul i adgil ebi... me am ori dRis wi naTac mi vi Re stambol idan depeSa, damadasturebel i imisa, rac mogaxseneT. sami_ beim mec miTxra, rom osmal eTis j ari TiTqos saqarTvel os mTavrobis TanxmobiT Sesul iyos baTumSi da iq osmal os sardl obas TiTqos daetovebinos saqarTvel os mTavrobis uzenaesoba da misi moxel eni.-

stenogramis am amonawerSi garkveviTaa naTqvami: a)l ord kerzoni sadmi miwodebul i informacia, mxol od osmal ur wyaroebs eyrdnoboda da natyuari iyo; b)am dokumentSi garkveviTaa miniSnebul i_ osmal eTis xel isufli ebis namoqmedaris gamarTI ebis mizniT, saerTaSoriso arenaze ra maRali i aqtiurobiT moqmedebda osmal eTis warmomadgenel i sami- bei. rac Seexeba sabWoTa ruseTis neutral itets baTumTan mimarTebaSi da mimdinare procesebi sadmi Soridan mayureb- l is ampl uaSi yofnas, l ogikuri kategoriis arcerT formaSi ar Tavsdeba. Tundac im el ementarul i mizezis gamo, rom: 1)1921 wl is 25 Tebevli idan, sabWoTa ruseTi saqarTvel os pirvel i respubl ikis xel isufli ebas kanonierad aRarcnobda. am fonze, gakvirvebas iwvevs fsevdo `mi patiJebis- osmal Ta mxridan wina pl anze wamoweva da umaRI es `samarTI ebriv- kategori amde ayvanis mcdel obis faqti; 2)mosk-

ovis 1921 wl is 16 martis oficial uri xel Sekrul ebiT, sazRvris aRsadgenad sabWoTa ruseTi val debul i iyo, osmal eTis winaaRmdeg Zal ismieri meTodis gamoyenebiSTvis miemarTa. ramdenadac am mimarTul ebiT adeqvaturi nabiji ar gadadga, momxdari faqti gvafiqrebinebs, rom aq gadamwyveti roli im `maraTonul ma gadarbenam- Seasrul a, romelic teritoriis dakavebasTan dakavSirebiT, osmal o askerebma JI obas cxenosan divizias mougo. am faqtis Sesaxeb imave l .ToiZis mier motanil dokumentSi vkiTxul obT: Sal va dadianTan misul 292- e pol kis meTaurus ganucxadebia, rom mas miRebul i aqvs `saqarTvel oSi sabWoTa ruseTis warmomadgenel is Seimani s brZaneba, Sevides baTumSi da gadavides samxedro sabWos gankargul ebaSi, magram Turqi askerebi amis saSual ebas ar aZl even. Sal va dadiani da 292- e pol kis meTauri qiazim- beis ewvivnen mosal aparakebl ad. qiazim- beim kategoriul i uari ganucxada baTumSi 292-e pol kis SeSvebaze. darCa erTi gamosaval i: Setakeba. asec moxda. Sal va dadianis brZanebiT qarTul i SeiaraRebul i razmebi daiZra 292- e pol kTan SesaerTebl ad. askerebma winaaRmdegoba gaswies. orsaatiani sisxl ismRvrel i brZol ebis Semdeg... Turqebi gandevnes Tavianti poziciebidan da 18 marts 292- e pol - ki baTumSi Sevida... am brZol ebSi qarTul ma j arma didi danakl isi gani cada.

sul mal e askerebma Tavi mouyares Taviant Zal ebs, fortebTan cecxl i gauxsnes qarTul j ars da ganavi Tares Seteva barcxana- mixail ovos yazarmebze. qarTul ma mxedrobam brZaneba mi iRo, fexosnebica da cxenosnebic kontrSetevaze gadasul iyvnen da Turqebi baTumi dan gandedvnaT. es amocana brwyinval ed Seasrul a qarTul ma mxedrobam ise, rom wiTel i armii s 33- e diviziis 292- e pol ks araviTari sabrZol o monawil eoba ar miuRia. amave qarTul ma mxedrobam dai kava gandevnil i Turqi askerebis poziciebi da fortebi...⁵⁴

am vrce l amonawerSi kargadaa warmoceni l i damouki debe l i saqarTvel os pirvel i respubli kis saj ariso SenaerTe bis Tavgamodebul i brZol is faqtebi osmal o dampyrob l eb is winaaRmdeg. imavdroul ad isicaa naCvenebi, Tu ra pasiur mdgomareobaSi imyofeboda wiTel i armii s meomrebi (292- e pol ki, JI obas 3000 kaciani cxenosani divizia) osmal o dampyrob l ebTan mimarTebaSi. Tuki XI armii s nawil ebis aseTi TavSe-

kaveba moskovis 1921 wl is 16 martis `megobruli - xel Sekruli ebis oficial uri teqstidan gamomdinareobda, imave teqstis (# 1, 2 muxl ebi da I (A) punqti) mixedvit, osmal eTis jaris nawil ebs baTumis okrugis uprobl emod unda daetovebina, radgan xel Sekruli ebis oficial uri teqstiT, baTumis okrugis saqarTvel os kuTvnil ebadaa aRiarebul i da sazRvari mdinare WoroxTanaa gavlebul i. arsebul probl emasTan mimarTebaSi obieqturi daskvnis gakeTebis mizniT, Cemi azriT Semdegi ZiriTadi faqtorebi unda iqnas gaTval iswinebul i: 1)osmal eTis mxridan xel Sekruli ebis oficial uri teqstisadmi daumorcil ebl oba; 2)sabWoTa ruseTis sagareo saqmeTa saxal xo komisiariatisgan osmal eTisadmi oficial - uri protestis argagzavna; 3)wiTel i armiis saj ariso SenaerTebis osmal o askerebTan saomar procesebSi arCabma da maqsimal urad Tavis Sekaveba. miTumetes, saqarTvel oSi rsfsr srul ufl ebiani warmomadgenelis a.Seimanisagan, 292- e pol kis sardl obas baTumSi Sesvla qonda nabrZanebi; 4)yovelive zemoaRniSnul Tan erTad, qiazimbeis Tavxeduri qmedebisadmi baTumis revkomis wevrTa gansakuTrebul i moridebul i damokidebul eba, myar safuZvel sqmnis imisaTvis, rom Salva maRl akel izis mogonebebSi JI obas naambobze dayrdnobiT, moskovis 1921 wl is 16 martis xel Sekruli ebis samxedronawil Si- baTumis okrugSi Sesvl is daswrebis saiduml o muxl is arseboba_ sinamdvil ed iqnas miCneuli. es garemoeba srul Sesazl ebl obas izl eva ganvacxado: a)moskovis 1921 wl is 16 martis xel Sekruli ebis teqsti Sesabamisi damatebebiT, rogorc zemoTac mqonda aRniSnuli, ramdenadac 1920 wl is dekembriSaTvis iyo mzad, masSi Cadebul i yvel a debul eba, sabWoTa da osmal o maRal Cinosnebis garkveuli wrisaTvis saiduml oebas ar warmoadgenda. swored amitom acqarebda s.orj onikiZe baTumSi Sesasvlel ad JI obas. rac Seexeba am dokumentze oficial urad xel moweras, orive mxare mxol od xel sayrel i pol itikuri situaciis Seqmnas_ ruseTis mxridan saqarTvel os winaarmddeg saomari moqmedebebis dawyebas el odeboda; b)osmal o askerebis baTumis okrugSi, TviT baTumSi da axal cixeSi Sesvlas, saqarTvel os pirveli respublikis mTavrobisgan `mi patiJeba-, ki ara, aRniSnuli xel Sekruli ebis damatebiT nawil Si Caweril i pirobebis\_ okrugSi SesvliSaTvis daswreba\_ `ma-

raTonul i rbeno- edo safuZvl ad. arc isaa gamoricxul i, rom quTaisis mol aparakebis dros, sabWoTa xel isufli ebis warmomadgenl ebis mier, saqarTvel os kanonieri mTavrobis mxridan kapi tul aciis oficial urad gamocxadebis miRwevis mcdel oba, am garemoebiT yofil iyo nakarnaxevi; g)rogorc zemoTac mqonda miTiTebul i, amj eradac erTxel ki dev xazgasmiT minda aRvniSno, rom saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis mxridan osmal ebis baTumSi `mi patiJeba- rom momxdariyo, es umniSvnel ovanesi faqti, m.ora-xel aSvil sa da S.el iavas yuradRebis miRma ar darCebodya da 17 martis quTaisSi gamarTul i mol aparakebis dros, gr.I orTqi faniZesTan diskusiis procesSi warmatebul ad gamoiyenebdnen.

Cems mier motanil i masal ebis erTobl iobaSi gaanal izebis safuZvel ze, arasworad mimaCnia saqarTvel os damfuZnebel i krebis 1921 wl is 16 martis sxdomis mier_ ruseTTan saqarTvel os damarcxebis ganmapi robebel i mi zezebis Sesaxeb miRebul i dadgenil eba. mkiTxvel s Sevaxseneb am dokumentis ZiriTad muxl ebs: `1. mTavroba srul iad moumzadebel i aRmoCnda qveynis Tavdacvisatvis, Tumca icoda, rom mteri saqarTvel oze Tavdasxmas amzadebda da TviTonac araerTxel ganucxadebia, rom respubl ikis dasacavad yvel a saTanado zoma miRebul i aqvs; 2. mTavrobam ver Seqmna respubl ikis dasacavad samxedro Zal a da mraval i daudevrobisa da Secdomis gamo, srul ad ver gamoiyena Tavdacvis is Zal ebi, romel ic mis gankargul ebaSi iyo; 3. omis warmoebis drosac mTavrobam ver gamoiCina saWi ro simtkice da Sei qmna panikisa da arevdarevis wyarod.

damfuZnebel i kreba aRniSnavs, rom Tumca qarTvel ma xal x-ma yovel ive mi i tana samSobl os dacvis samsxverpl oze, dRevan-del ma mTavrobam mainc ver SeZl o saqarTvel os damouki deblobisaTvis brZolis xel mZRvanel oba da ucxadebs mas undobl obas.-⁵⁵ am dokumentze xel momweri politikuri partieb- is (social ist- federal istebi, social ist- revol ucionerebi, damouki debel i social - demokratebi (sxivel ebi), ero- vnul demokratebi) l iderebi, Cems mier zemoT motanil i sa- iduml o dokumenturi masal is 1%- sac ar icnobdnen. aRniS- nul is gaTval iswinebi dan gamomdinare, sbWoTa ruseTTan da- marcxebis ganmapi robebel i mi zezebis maTi mxridan mxol od

saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobisadmi gadabra-
l ebis zemoT motanil i samive debul ebis ZiriTadi nawi-
l i_ sinamdvil is gayal bebis mcdel obaze dafuZnebul aras-
wor formul irebebs Seicavs.

amrigad, 1)qarTvel i sardl ebis (i.odiSel iZe, i.gedevani Svi-
l i, g.sumbaTaSvil i) mier daSvebul ma taqtikurma Secdomebma
da saj ariso SenaerTebSi gamefebul ma udiscipl inobam, ba-
mbakis xeobaSi qarTul i j aris samarcxvino damarcxebas, 3/
4 -iT ganadgurebas da XI armiis sardl obis gaTamamebas
Seuwyo xel i. Tbil isis dasacavad gen. g.kvini taZis mier
saj ariso SenaerTebis seqtoresad gadanawil eba, taqtikuri
Tval sazrisiT swor gadawyvetil ebas warmoadgenda. mis
mier gatarebul i TavdacviTi RonisZiebebi, 1921 wl is 18-
dan 22 Tebevli is CaTvl iT, mtris Semotevebis warmatebiT
mogeriebis safuZvel i gaxda. 2)IV TavdacviTi seqtoris xe-
l mZRvanel is- n.gedevaniSvil is mxridan arsebul i situ-
aciis sworad verSefasebam, genStabSi mis mier mitanil ma
panikit arVsavse informaciam, fsiqol ogiuri teroris fu-
nqcia Seasrul a da Tbil isis TavdacviTi brZol ebis gagrZe-
l ebaze uaryofiti zemoqmedeba moaxdina. g.kvini taZis br-
Zanebis (# 131) safuZvel ze Tbil isis datoveba, mcxeTaSi
gamagrebis gegma da generl uri brZol iT Tbil isis isev
dabruneba, qarTvel j ariskacTa fsiqol ogiuri ganwyobis
argaTval iswinebas warmoadgenda. igi qarTul sinamdvil -
esTan SeusabamobaSi modioda, radgan momxdarma faqtm,
qarTul mxedrobaze fsiqol ogiurd damb adamcemi funq-
cia Seasrul a da maTi brZol isunarianoba maqsimal urad
daaqveita. 3)saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis
mxridan, baTumis okrugis mdinare Col oqamde osmal eTi-
sadmi daTmobs Sesaxeb qarTul istoriografiaSi gamoTqm-
ul i mosazreba, arcerti saarqivo dokumentiT ar dastur-
deba. ambral debis Seqmna f.maxaraZisa da T.JRentis saxe-
l rbTanaa dakavSirebul i da man garkveul i formiT sabWo-
Ta j arSi mosamsaxure samxedro maRal Cinosnebis memuareb-
Siac hpova asaxva. naSromSi motanil i faqtebis anal izi
adasturebs, rom baTumis okrugSi da TviT baTumSi osmal -
ebis Sesvl a, garkveul i pol itikuri mosazrebidan gamomd-
inare, sabWoTa ruseTisa da osmal eTis maRal Cinosanta wi-
naswari garigebis safexurs Sicavda. damouki debel i saqa-

rTvel os pirvel i respubl ikis xel isufli ebisadmi am faq-
tis `mi patiJebis- formiT gadabral eba,bol Sevikebis mxri-
dan mis diskreditaciaze iyo gaTvl il i da istoriis fa-
l sifikaciis morig mcdel obas warmoadgenda.

daskvnebi

saqarTvel os pirvel i respubl ikis istoriaSi yvel aze rTu-
l i monakveTis_ 1921 wl is Teberval - martis movl enebis
katastrofiT damTavrebis ganmapirobebel i mizezebis gamokv-
l evisa da sazogadoebisadmi dasabuTebul i formiT swori
informaciis miwodebis mi zniT, Cems mier Seswavl il ma saar-
qivo masal ebma, Semdegi daskvnebis gakeTebis Sesazl ebl oba
momca:

1) qarTul i pol itikuri el itis mcdel oba, erovnul i sax-
el mwifos formirebis paral el urad qarTul i jaris Sesat-
yvisi raodenobit da srul yofil i Seiararebit Seqmna
moexdina, finansebisa da iaraRis uqonl obam Seafferxa.
qarTul istoriografiaSi dRemde gavrcel ebul i mosazreba
_saqarTvel oSi arsebul samxedro sawyobebSi TTiTqos N
raodenobis iaraRi iyo, natyuar informacias emyareba da
sinamdvil es ar Seesabameba;

2) dasavl eT evropis saxel mwifoebis gan 1919 wl is gazafx-
ul ze Sepirebul i daxmarebis (iaraRi, amunicia, sursaTi,
ful i) droul ad miRebis mcdel oba, 1921 wl is 25 Teberv-
l amde uSedego aRmoCnda. naSromSi motanil i dokumenturi
masal ebi adasturebs, rom zemoaRni Snul i danapirebis Sesas-
rul ebl ad, safrangeTis xel isuflebam pirvel i qmediTi
nabij i mxol od 1921 wl is 25 Teberval s gadadga. stambol -
Si arsebul i safrangeTis kuTvnil i samxedro sawyobebi dan
saqarTvel osadmi miyidul i vrangel is naqoni iaraRi, uvar-
gisi da im etapze sabrZol o moqmedebebi saTvis gamousade-
gari iyo;

3) vargisi ani iaraRis saqarTvel osTvis miyidvis gadawy-
vetil eba, safrangeTis xel isuflebis mxridan mxol od 1921
wl is 17 marts iqna miRebul i. es faqti, saqarTvel os kanon-
ieri mTavrobisa da gasabWoebul i saqarTvel os warmomad-
genlebs Soris (gr. I orTqifaniZe, m. oraxel aSvil i abenuqiZe,
S. el iava) brZol is Sewyvetis Sesaxeb quTaisSi miRweul
SeTanxmebas, da saqarTvel os pirvel i respubl ikis xel isu-
flebis mier qveynis teritoriis datovebas (17 marti) da-
emTxva. dasavl eT evropis saxel mwifoTa waj eq- ukuj eqis
pol itikuri kursidan gamomdinare, saqarTvel os pirvel i
respubl ikis Seiararebul i Zal ebi, gasabWoebul i ruseTis

1921 wl is Teberval - martis agresias, arsenal Si kustaru-
l ad damzadebul i rusul i vaznebiTa da sagangebod Seqm-
nil saxel osnoebSi SekeTebul i SaSxanebiT Sexvda.

4) qarTvel i sardl ebis (i.odiSel iZe, i.gedevani Svi l i, g.su-
mbaTaSvil i) mier daSvebul ma taqtikurma Secdomebma da
saj ariso SenaerTebSi gamefebul ma udiscipl inobam, bam-
bakis xeobaSi qarTul i jaris samarcxvino damarcxebas, 3/
4 -iT ganadgurebas da XI armiis sardl obis gaTamamebas
Seuwyo xel i. Tbil isis dasacavad gen. g.kvini taZis mier
saj ariso SenaerTebis seqtorebad gadanawil eba, taqtikuri
Tval sazrisiT swor gadawyvetil ebas warmoadgenda. mis
mier gatarebul i TavdacviTi RonisZiebebi, 1921 wl is 18-
dan 22 Tebervl is CaTvl iT, mtris Semotevebis warmatebiT
mogeriebis safuZvel i gaxda.

5) IV TavdacviTi seqtoris xel mZRvanel is- n.gedevani Svi-
l is mxridan arsebul i situaciis sworad verSefasebam, ge-
nStabSi mis mier mitanil ma panikiT aRvsavse informaci-
am, fsiqol ogiuri teroris funqcia Seasrula da Tbil isis
TavdacviTi brZol ebis gagrZel ebaze uaryofiti zemoqmedeba
moaxdina. gkvini taZis brZanebis (# 131) safuZvel ze Tbil i-
sis datoveba, mcxeTaSi gamagrebis gegma da generl uri br-
Zol iT Tbil isis isev dabruneba, qarTvel jariskacTa fsi-
qol ogiuri ganwyobis argaTval iswinebas warmoadgenda. igi
qarTul sinamdvil esTan SeusabamobaSi modioda, radgan
momxdarma faqtma, qarTul mxedrobaze fsiqol ogiurd dam-
bl adamcemi funqcia Seasrula da maTi brZol isunariano-
ba maqsimal urad daaqveita.

6) saqarTvel ospirvel i respublikis mTavrobis mxridan,
baTumis okrugis mdinare Col oqamde osmal eTisadmi daT-
mობის Sesaxeb qarTul istoriografiaSi gamoTqmuli mo-
sazreba, arcerTi saarqivo dokumentiTar dasturdeba. am
bral debis Seqmna f.maxaraZisa da T.JRentis saxel rbTanaa
dakavSirebul i da man garkveul i formiT sabWoTa jarSi
mosamsaxure samxedro maRal Cinosnebis memuar ebSi ac hpo-
va asaxva. naSromSi motanil i faqtebis anal izi adasturebs,
rom baTumis okrugSi da TviT baTumSi osmal ebis Sesvl a,
garkveul i politikuri mosazrebidan gamomdinare, sabWo-
Ta ruseTisa da osmal eTis maRal CinosanTa winaswari garig-
ebis safexurs Sicavda. damouki debel i saqarTvel ospirve-

I i respuhl ikis xel isufi ebisadmi am faqtis `mi patiJeb-
is- formiT gadabral eba, bol Sevikebis mxridan mis dis-
kreditaciaze iyo gaTvl il i da istoriis fal sifikaciis
morig mcdel obas warmoadgenda.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

1. სკსსა. ფ.1836. ა.რ. 1. საკ. 2. ფურც. 14
2. გ.მაზნიაშვილი. მოგონებები. ბათუმი. 1990. გვ. 6
3. იკვე. გვ. 170
4. იკვე. გვ. 169
5. რ.გაბაშვილი. მოგონებები. ix. `დაბრუნება- თ.3. თბილისი. 1992. გვ. 314- 315
6. გ.ონიანი. სტალინი და მენშევიკური მთავრობა. გაზეთი `საქართველო და მსოფლიო- 2015. 3- 9 ივნისი, #20
7. სკსსა. ფ.1836. ა.რ. 1. საკ. 2. ფურც. 16
8. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული. თბ. 1990. გვ. 49- 54
9. ა.კვიციანი. რუსეთ- საქართველოს 1921 წლის ხელშეკრულება. იურიდიული ჟურნალი- 1990. #2. გვ. 115
10. იკვე. გვ. 116
11. იკვე.
12. ოსტასკიტი. თბილისი. 1996. გვ. 303
13. იკვე. გვ. 316- 320
14. ა.აბაშიძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1917- 1921. იურიდიული ჟურნალი- 1994. #1- 4. გვ. 55
15. ა.კვიციანი. რუსეთ- საქართველოს 1921 წლის ხელშეკრულება. იურიდიული ჟურნალი- 1990. #2. გვ. 115
16. ა.აბაშიძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1917- 1921. იურიდიული ჟურნალი- 1994. #1- 4. გვ. 52
17. ა.კვიციანი. რუსეთ- საქართველოს 1921 წლის ხელშეკრულება. იურიდიული ჟურნალი- 1990. #2. გვ. 116
18. ა.აბაშიძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1917- 1921. იურიდიული ჟურნალი- 1994. #1- 4 გვ. 57
19. სკსსა. ფ. 2115. საკ. 119. ფურც. 1
20. სკსა. ფ. 1864. საკ. 483. ფურც. 9
21. გ.მაზნიაშვილი. მოგონებები. გვ. 155
22. სკსა. ფ. 1864. საკ. 483. ფურც. 16
23. იკვე. ფურც. 12
24. იურიდიული ჟურნალი- 1991. # 3. გვ. 62; ა.ცაქიანი. ისტორიის საბედისწერო გაკვეთილები_ `ცენ მთავრდინებელი საფრთხის წინაშე ვდგევართ...- ix. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები. 1(14). თბილისი. 2014. გვ. 240

25. iqve. gv. 243
26. I .ToiZe. intervensiac, okupaci ac, Zal datanebi Ti gasab-
Woebac, faqtobrivi aneqsiac. Tbil isi. 1991. gv. 69
27. akvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 118- 119
28. g.kvini taZe. mogonebebi. saqarTvel os damoukidebl obis
wl ebi 1917_ 1921 wl ebi. II. Tbil isi 1999. gv. 42
29. iqve. gv. 268
30. akvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 119
31. gurataZe. ori sardal i. ix. qarTul i emigrantul i Jur-
nal istikis istoria. t. VI. Tbil isi 2005. gv.89
32. g.kvini taZe. mogonebebi. saqarTvel os damoukidebl obis
wl ebi 1917_ 1921 wl ebi. II. Tbil isi 1999. gv. 269
33. iqve. gv. 62
34. akvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 121
35. akvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 125; a.zaqariaZe. saqarTve-
l os demokratiul i respubl ika 1917_ 1921. Jurn. `mxe-
dari~ 1994. #1- 4. gv. 61; g.kvini taZe. mogonebebi. saqarTve-
l os damoukidebl obis wl ebi 1917_ 1921 wl ebi. II. Tbil i-
si 1999. gv. 64- 65
36. v.goguaZe. gen. CxeiZis weril is gamo. ix. qarTul i emig-
rantul i Jurnal istikis istoria. t. VI. Tbil isi
2005. gv 99
37. akvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 128
38. v.TevzaZe. qarTvel i oficris Canawerebi. Tbil isi.
1990 w. gv. 48
39. r.gabaSvil i. mogonebebi. ix. `dabruneba- t.3. Tbil isi.
1992. gv. 321
40. a.zaqariaZe. saqarTvel os demokratiul i respubl ika 1917_
1921. Jurn. `mxedari~ 1994. #1- 4. gv. 64
41. g.kvini taZe. mogonebebi. saqarTvel os damoukidebl obis
wl ebi 1917_ 1921 wl ebi. II. Tbil isi 1999. gv. 83
42. iqve. gv. 86
43. k.inasariZe. patara 'oqros xana.~ 1918- 1921. mi unxeni.
1984. gv. 533

44. Документы в внешней политики СССР. Т. 3. Москва. 1959.
стр. 197- 198
45. I .ToiZe. brZol a baTumisaTvis: 1921 wl is marti. Tbil i-
si. 2009. gv. 30
46. v.nozaZe. saqarTvel os aRdgenisaTvis brZol a mesxeTis
gamo. Tbil isi. 1989. gv. 98- 102
47. g.mazniaSvil i. mogonebebi. baTumi. 1990. gv. 193
48. iqve. gv. 195
49. v.nozaZe. saqarTvel os aRdgenisaTvis brZol a mesxeTis
gamo. Tbil isi. 1989. gv. 103
50. I .ToiZe. brZol a baTumisaTvis: 1921 wl is marti. Tbil i-
si. 2009. gv. 34- 35
51. S.maRI akel iZe. qarTvel ebi germanul i droSis qveS me-
ore msofli o omSi. Tbil isi 1994 w. gv. 88
52. I .ToiZe. brZol a baTumisaTvis: 1921 wl is marti. Tbil i-
si. 2009. gv. 35
53. iqve
54. iqve. 36
55. gaz. `social isti- federal isti~ 1921 w. 12 april i # 35

Shota Vadachkoria

For Clarifying of Some Facts of the Hostilities between Russia and Georgia in February – March, 1921

Summary

On the basis of the documentary materials in the work it is stated that: 1) the attempt of the Georgian political elite to form Georgian army with adequate amount of warriors and complete armament in parallel with the formation of the national state, was prevented with financial problems and lack of weapons. The still existed in the Georgian historiography viewpoint that there were enormous amount of weapons in the military depot, is based on false information and is not true. 2) Till February, 1921 all attempts to receive in time the aid (weapons, ammunition, food and money) from the Western European states promised in spring, 1919 was impossible. The documents that are given in the work prove that the first effective step to fulfill the promise was made by the French government only in February, 25, 1921. From the military depot in Istanbul that was belonging to France the weapons that were used by Wrangell and sold to Georgia was worthless and out of service at that time. 3) The French government received decision to sell to Georgia weapons fit for military affairs only in March, 17, 1921. This decision was received when the legitimate government of Georgia and the representatives of Soviet Georgia (G. Lordkipanidze, M. Orakhelashvili, A. Ehlukidze, Sh. Eliava) reached the agreement in Kutaisi and when the government of the first republic of Georgia left the country. Because of this policy of the Western European countries the military forces of the first republic of Georgia met the aggression of Soviet Russia in February – March with Russian, handcraft made cartridges and Russian rifles mended at specially created workshops. 4) the tactical errors committed by the Georgian commanders (I. Odishelidze, I. Gedevanishvili,

G.Sumbatashvili) and indiscipline that prevailed in military units promoted shameful defeat of the Georgian army in Bambaki gorge, annihilation of the three-quarter of the army and encouraged commanders of the 11th army. General G.Kvinitadze's decision to redistribute military units by sectors for defense of Tbilisi was positive from the point of view of tactics. The measures of defense carried on by him in February 18 – 22 made possible to repulse successfully an attack of the enemy. 5) N.Gedevanishvili, the head of the 4th sector of defense, was unable to assess the given situation properly. The information, which he brought to the General Staff, contained panic. This information had played the role of psychological terror and had a negative impact on the further continuation of defensive military operations for Tbilisi. G.Kvinitadze's order (1131) to leave Tbilisi, strengthen in Mtskheta and return Tbilisi back with battles did not take into account the psychological mood of the Georgian soldiers. It was not relevant with Georgian reality because, the fact psychologically had the impact of paralysis on the army and their combat capability had been completely deteriorated. 6) The fact that the first government of the republic ceded the Ottoman Empire Batumi district till river Choloki, the viewpoint put forward in Georgian historiography, is not proved by a single archive document. The authorship of this accusation is associated with the name of P.Makharadze and somehow it also is reflected in the memoirs of the Soviet high rank army officials. The analyses of the facts given in the work proves that the Ottomans' entry in Batumi district and in Batumi as well was one of the stages of the Soviet Russia– Ottoman high officials transaction which had a certain political background. Shift the blame for this fact on the government of independent Georgia seeks to discredit the government and to falsify history.

Tbilisi. 2015 wli s 24 ivnisi

rukebi
noe Jordani adan_
mi xei l saakaSvi l amde

(1920 wl is agvi stodan_ 2008 wl is 12 agvi sto)

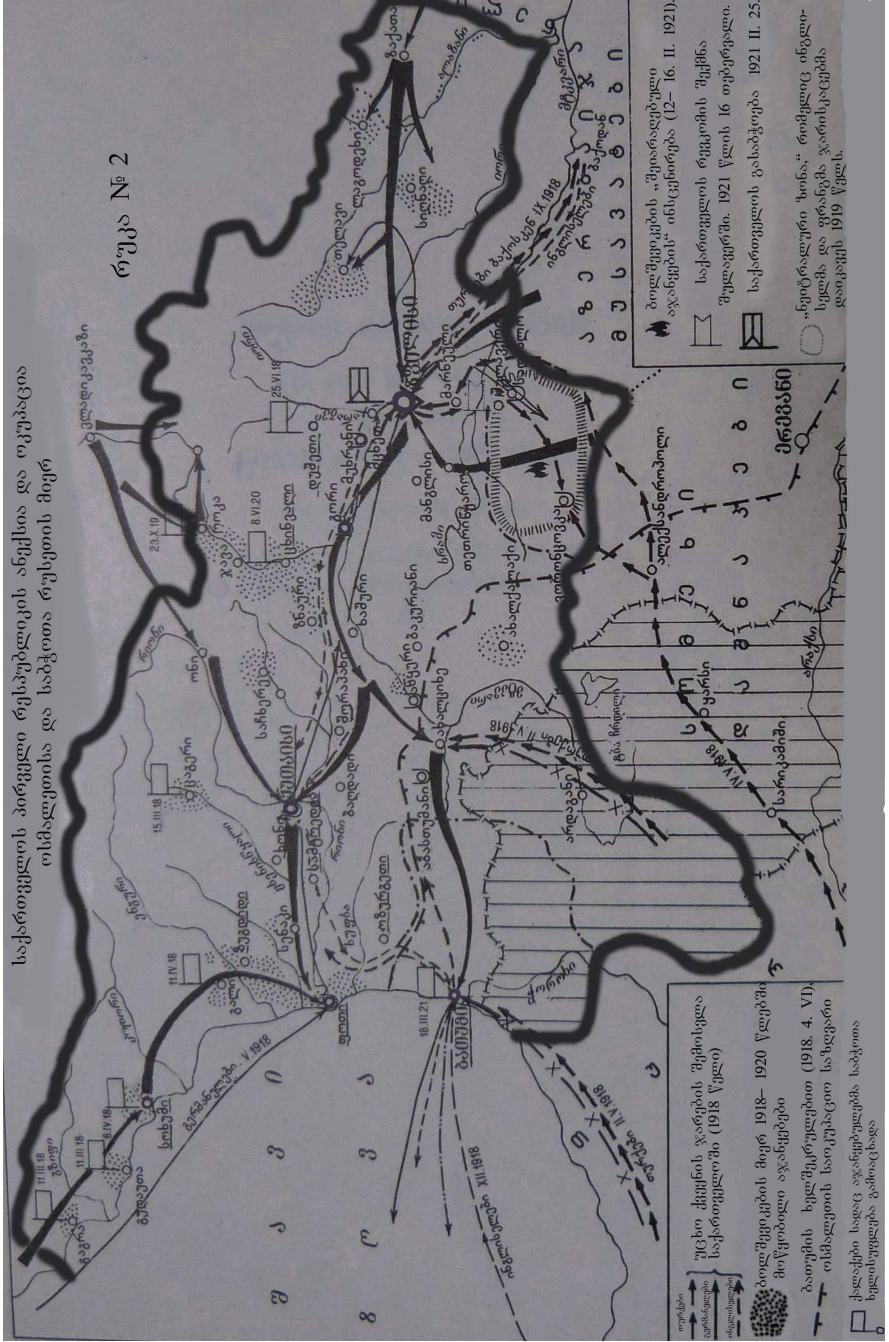

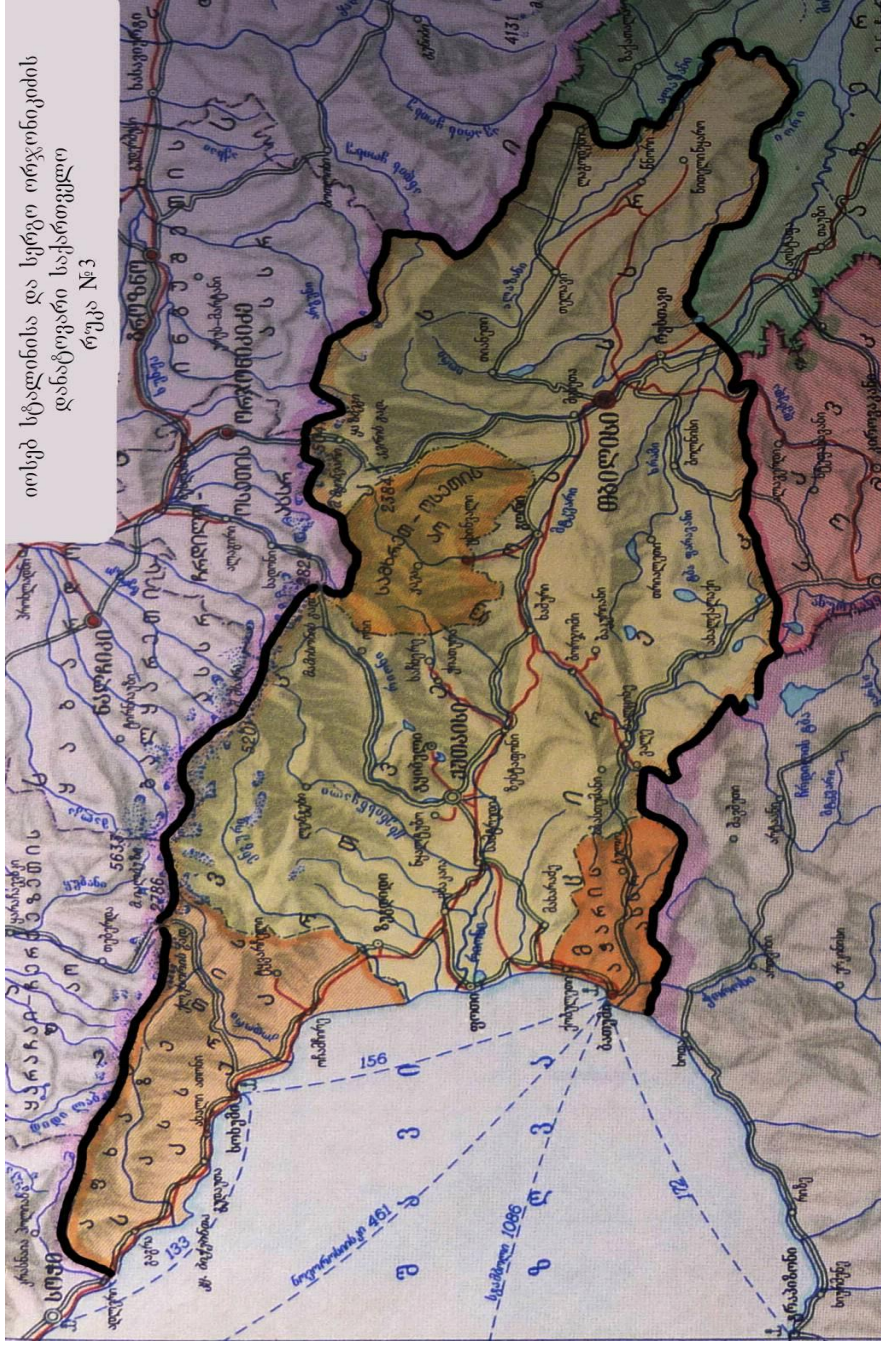
`eris sikvdil i maSin iwyeba, roca kuTv-
nil teritorias mowinaaRmdegas nebayof-
l obiT uTmobs, an Zal momreobiT mi tace-
bul is ukan dabrunebas ar cdil obs!~

napol eon bonapar te.

istorikosebo! am Segonebi dan da Cveni qveynis dRe-
vandel i yofidan (400,000 devnil i) gamomdinare, saqarTvel
os samive respublikis teritoriul i sazRvrebis Se-
darebiTi anal izis fonze gansazRvreT: a)romel ma xel i-
sufli ebam ukeT upatrona bedkrul i saqarTvel os qarT-
ul mosaxl eobas da b)umokl es droSi (1028 dRe), vin
ukeT SesZl o saqarTvel os teritoriul i mTl ianobis
istoriul sazRvrebSi ZiriTadad aRdgena. mi ukerZoebe-
l i poziciidan SeafaseT- romel i xel isufli eba imsa-
xurebs pativiscemas an Zagebas! saqarTvel os terito-
riis # 1 rukis sazRvrebSi aRmdgeni mTavrobis_ sab-
Wouri istoriografiisa da r.gabaSvil is stil Si augad
xsenebis mxar damWerebs Sevaxseneb: `pol i tika gani zomeba
misi SedegebiT! mi saRebia mxol od is pol i tikuri kursi,
romel ic qveynisTvis saukeTeso nayofis momcemi al- (ix.
ruka # 1 da ruka # 5) aqedan gamomdinare, Tuki Savis
da TeTris garCeva xel gewifebaT, keTil i inebeT da
samive respublikis xel isufal Ta mimarT, daskvnebi da
Sefasebebi mxol od l ogikuri kategorieb is umkacres-
si principis dacviT, naSromSi motanil i saarqivo
dokumentebisa da aRni Snul i rukebis gaTval iswinebiT
gaakeTeT! mi Tumetes, saqarTvel os teritoriul i sivr-
cis, 87 wl is manZil ze gazafxul is Tovl iviT daCqa-
rebul i tempiT dnoba, qarTvel i eris moaxl oebul i
sikvdil is gardual obaze migvani Snebs. es real uri
saSi Sroeba, Cvens wi naSe ai sbergivi Taa aRmarTul i da
daZrul i. misi SeCereba mxol od winaparTa Rvawl is
dafasebis kriteriumis aRdgenis safuZvel ze, eris ga-
j ansaRebul i da swori azrovnebis Sedegad gaxdeba
SesaZl ebel i.

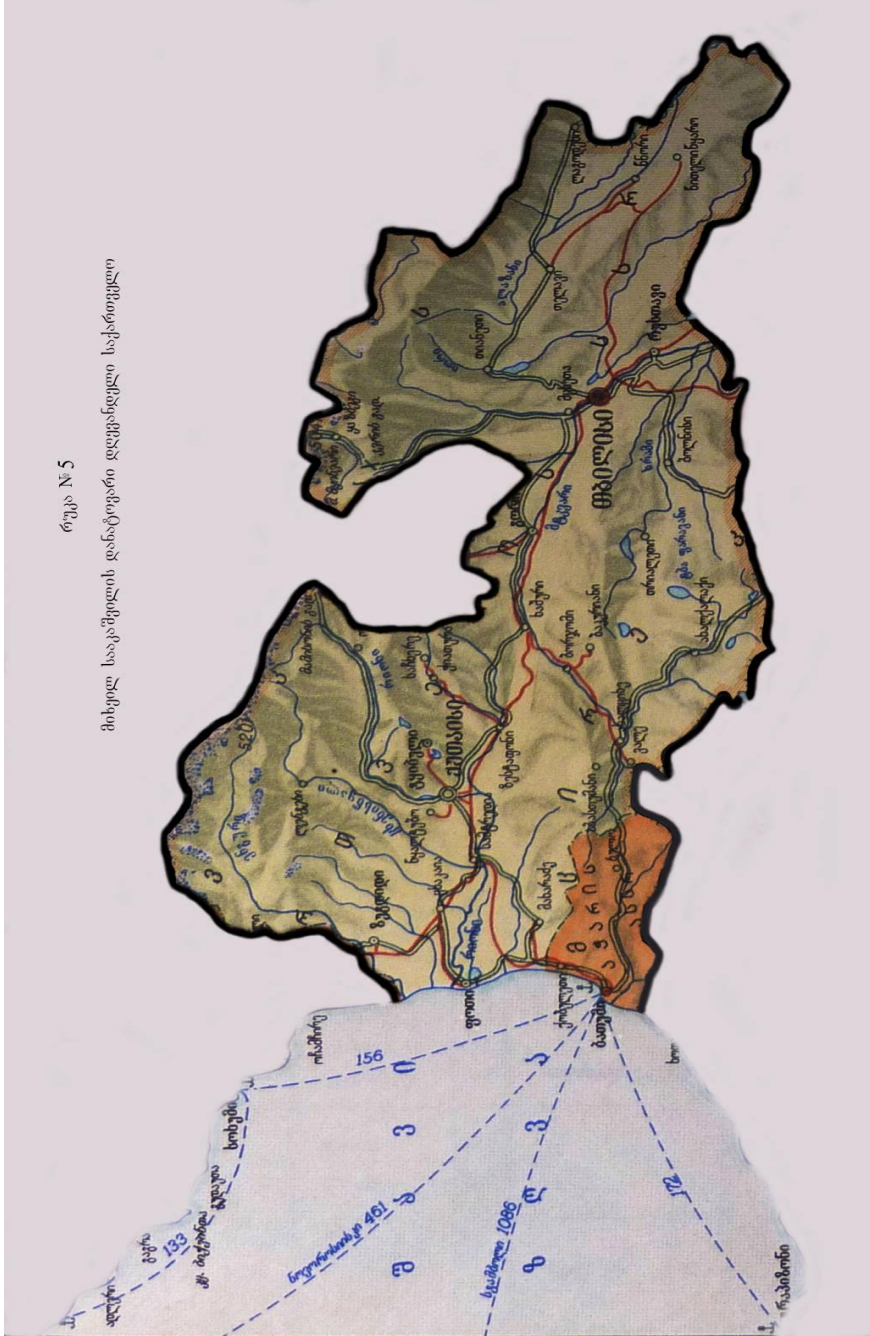

რუკა N 5

მიხედვით სააკაშვილის დანატყობი დატყობილი საქართველო

საქართველს წინააღმდეგ დაბეგმილი მოსალოდნელი საფრთხეები:

Sinaarsi

Sesaval i _____	3
\$ 1. evropi sgan mi zanmar Tul ad motyuebul i saqarTvel I os pirvel i respublika _____	9
\$ 2. qarTvel i sardi ebis taqtikuri Secdomebi da sabWoTa ruseTTan damarcxebis ganmapi robebel i mizezebi _____	69
daskvnebi _____	120
damowmebul i wyaroebi da literatura _____	123
reziume ingl isur enaze _____	126
rukebi. noe Jordaniadan_ mixeil saakaSvil amde (1920 wl is agvistodan_ 2008 wl is 12 agvisto) ____	128

SoTa ilias Ze vadaWkoria

sabWoTa ruseTTan saqarTvel os damarcxebis
zogierTi faqtoris dazustebisatvis

(1921 wl is Teberval - marti)

Tbilisi

2016

saaRricxvo- sagamoncemlo Tabaxi 8

sabewdi qaral di 60 X 84 1/16